

บทที่ 4

การวิเคราะห์การจัดพื้นที่ใช้สอยและวัดถุในวิหารล้านนา

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์คือ ค้นหาสาเหตุและปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัดถุที่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ในวิหารล้านนา และหาแนวทางในการจัดการพื้นที่ใช้สอยและวัดถุในวิหารล้านนาให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดเชียงใหม่ ในการค้นหาคำตอบได้สร้างคำถามวิจัยตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

จุดประสงค์ข้อที่ 1. ค้นหาสาเหตุและปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัดถุที่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ในวิหารล้านนา มีคำถามวิจัยดังนี้

- 1.1) การจัดพื้นที่ใช้สอยในวิหารแบบดั้งเดิมเป็นอย่างไร และความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในปัจจุบันเป็นอย่างไร
- 1.2) เวลาการใช้งานวิหารแบบดั้งเดิมเป็นอย่างไร และความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในปัจจุบันเป็นอย่างไร
- 1.3) การจัดวัดถุและสิ่งของต่างๆในวิหารแบบดั้งเดิมเป็นอย่างไร และความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในปัจจุบันเป็นอย่างไร
- 1.4) สาเหตุและปัจจัยอะไรที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัดถุ

จุดประสงค์ข้อที่ 2. หาแนวทางในการจัดการพื้นที่ใช้สอยและวัดถุในวิหารล้านนาให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดเชียงใหม่ มีคำถามวิจัยดังนี้

- 2.1) การเปลี่ยนแปลงการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัดถุที่เกิดขึ้นส่งผลกระทบต่อพื้นที่ในวิหารและแนวคิดดั้งเดิมอย่างไร
- 2.2) การจัดการพื้นที่ใช้สอยและวัดถุในวิหารให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดเชียงใหม่ ควรเป็นอย่างไร

การศึกษาใช้วิธีเก็บข้อมูลภาคเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก การสำรวจและการสังเกตตามกระบวนการในบทที่ 3 ผลการเก็บข้อมูลพบว่าความเปลี่ยนแปลงด้านพื้นที่ใช้สอยและวัดถุขาดการบันทึกเรื่องราวเป็นเอกสาร ข้อมูลส่วนใหญ่ที่ได้จึงมาจากการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ไปที่บุคคลที่ได้รับการยอมรับว่ามีความรู้ด้านศาสนพิธี จารัตประเพณีล้านนา และวิธีการ Snowball Sampling หรือการค้นหาผู้รู้แบบสืบต่อกันไปจนได้ข้อมูลที่เชื่อถือได้ หรือหลักการภาวะอิ่มตัวของข้อมูล (Saturation)

ผลการศึกษาได้แบ่งออกเป็น 3 ส่วนคือ 1) การจัดพื้นที่ใช้สอยในวิหาร 2) เวลาการใช้งานวิหาร 3) การจัดวัตถุและสิ่งของต่างๆในวิหาร ส่วนการสังเคราะห์ผลการวิจัยและการหาแนวทาง ในการจัดการพื้นที่ใช้สอยและวัตถุจะกล่าวในบทที่ 5 ต่อไป

จากการสัมภาษณ์ผู้รู้ต้นนิษฐานว่า แบบแผนการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุภายในวิหารล้านนา ได้มีการเปลี่ยนแปลง ปรับเปลี่ยนเรื่อยมา เนื่องจากอาณาจักรล้านนานั้นประกอบด้วยหลากหลายกลุ่มคน หลากหลายชาติพันธุ์ รวมถึงมีการนับถือพุทธศาสนาหลายนิกาย มีการแลกเปลี่ยนและถ่ายทอดวัฒนธรรมกันมาอย่างยาวนาน จนเกิดเป็นจารีตแบบแผนที่ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมา แบบแผนการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุในวิหารเกิดขึ้นจากคติความเชื่อในทางพุทธศาสนาที่ต้องการให้ภายในวิหารเป็นที่ประดิษฐานของพระรัตนตรัยอันได้แก่ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ โดยพระพุทธแทนค่าด้วยการสร้างพระพุทธรูปประธาน พระธรรมแทนค่าด้วยการสร้างธรรมาสน์สำหรับพระสงฆ์ขึ้นเทศนา พระสงฆ์นั้นคือพระภิกษุสงฆ์และสามเณร ส่วนศาสนวัตถุ เครื่องสักการะ เครื่องใช้ต่างๆเกิดจากพระธรรมคำสอนในทางพุทธศาสนา ที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้พุทธบริษัททำการบูชาเป็น 2 ส่วนคือ อามิสบูชาและปฏิบัติบูชา อามิสบูชาคือการบูชากราบไหว้ด้วยดอกไม้เครื่องหอมและเครื่องสักการะทั้งปวงเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติบูชาหรือการปฏิบัติธรรม ซึ่งคำสอนเรื่องอามิสบูชาได้ก่อให้เกิดการคิด ออกแบบ ศาสนพิธี ศาสนวัตถุ และการจัดพื้นที่ใช้สอยอันเกี่ยวเนื่องกับพิธีกรรมทางศาสนาในวิหารขึ้น นอกจากนี้คติความเชื่อของไทยยังให้ความสำคัญเรื่องพื้นที่และเวลาการใช้งาน จากแนวคิดดังกล่าวนำไปสู่การวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในวิหารได้ 3 ส่วนคือ 1) การเปลี่ยนแปลงด้านการจัดพื้นที่ใช้สอย 2) การเปลี่ยนแปลงด้านเวลาการใช้งาน 3) การเปลี่ยนแปลงด้านการจัดวัตถุ

ภาพ 4-1 ตัวอย่างเครื่องใช้ เครื่องสักการะที่ใช้ในวิหารล้านนา (ขันดอก สัตตภัณฑ์ ขันแก้วดั่งสาม)

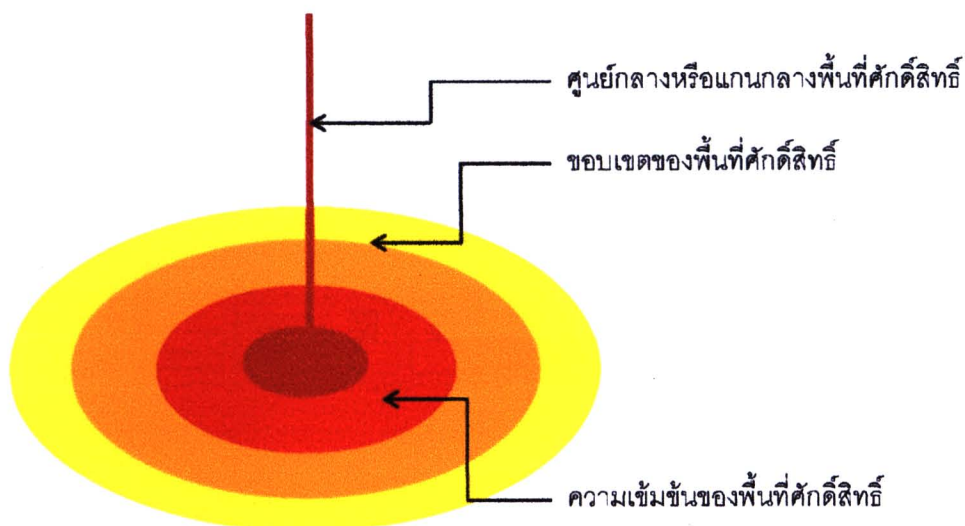
(ที่มา : สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ, 2542)

4.1 การเปลี่ยนแปลงการจัดพื้นที่ใช้สอยในวิหาร

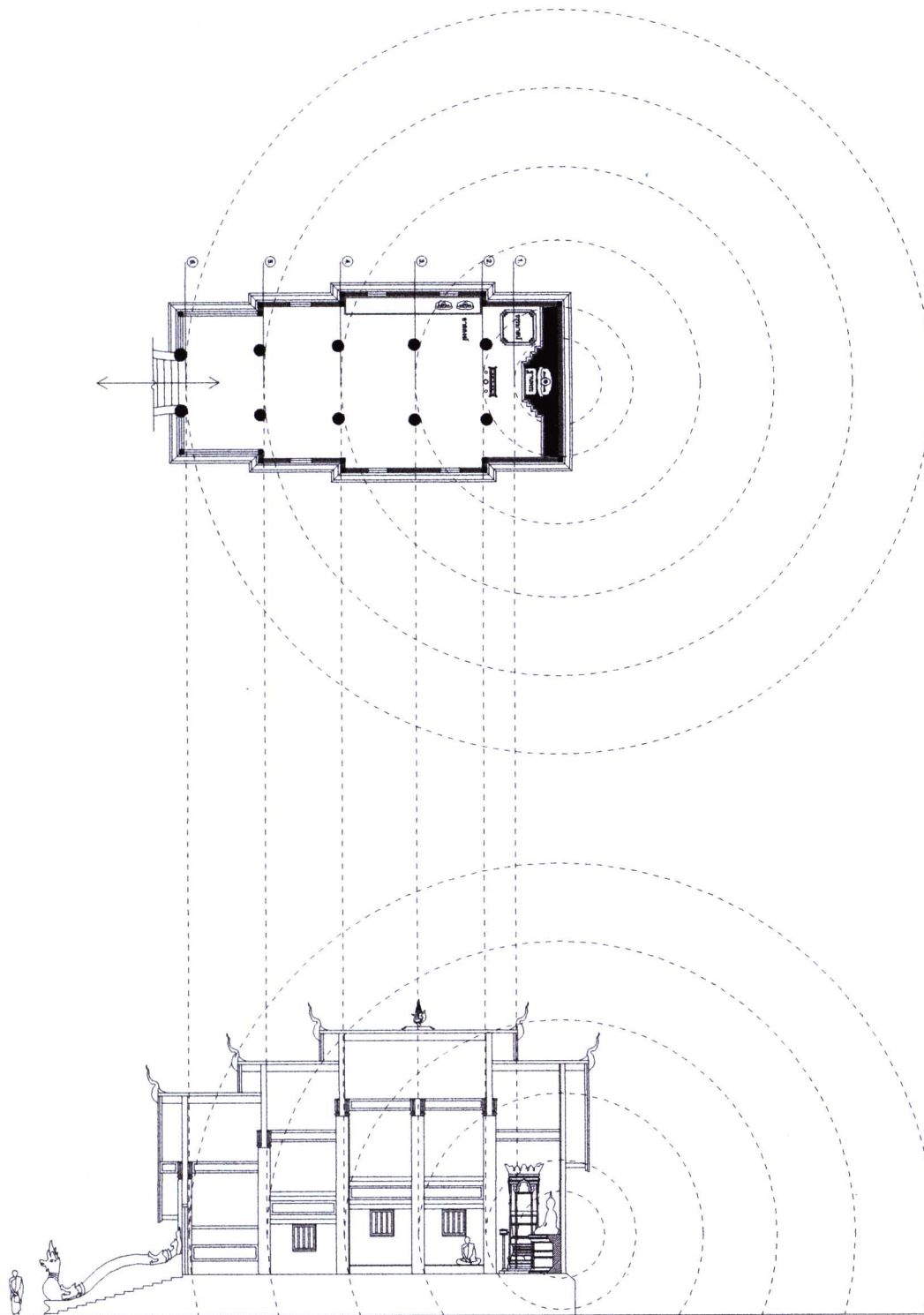
ในการวิเคราะห์และอธิบายรูปแบบและการใช้พื้นที่ภายในวิหารได้ใช้แนวความคิดเรื่องพื้นที่ในคติไทยของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2538) เป็นกรอบแนวคิด โดยมีหลักเกณฑ์ว่าในคติแบบไทยพื้นที่มีขอบเขตที่ชัดเจนและแบ่งเป็นสองประเภทคือ พื้นที่ในแนวดิ่งและพื้นที่ในแนวระนาบ การที่คนเข้าไปในพื้นที่ทั้งสองประเภทจะต้องปรับตัว ปฏิบัติตามกฎหมายเกณฑ์ของพื้นที่นั้น และพื้นที่ต่างๆ ยังเกิดจากการให้ความหมายร่วมกันของคนเฉพาะกลุ่ม ตามจารีตวัฒนธรรมของสังคมนั้นๆ

4.1.1 รูปแบบการจัดพื้นที่ใช้สอยภายในวิหารแบบดั้งเดิม

ความหมายของวิหารในสมัยพุทธกาลหมายถึง สถานที่ที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่พักพิงอยู่อาศัยเฉพาะของพระภิกษุสงฆ์ ต่อมาเมื่อมีการสร้างพระพุทธรูปเพื่อเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า วิหารจึงถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นสถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูป โดยการจำลองพื้นที่ภายในให้เป็นสถานที่ประทับของพระองค์ เพื่อให้คนทั่วไปเข้ามาสักการะกราบไหว้ นอกจากนี้การเผยแพร่พระธรรมคำสอนทางพุทธศาสนายังใช้พิธีกรรมเป็นสื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนและศาสนา วิหารจึงปรับเปลี่ยนพื้นที่อีกครั้งให้เป็นสถานที่ประกอบศาสนพิธีร่วมกันของพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชน เสมือนเป็นพื้นที่เชื่อมต่อระหว่างมนุษย์กับพระพุทธเจ้าหรือมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เกิดความหมายของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ขึ้น โดยมีพระประธานเป็นแกนหลักหรือศูนย์กลางของพื้นที่ เกิดขอบเขตของพื้นที่ทั้งแนวดิ่งและแนวระนาบขึ้นภายใน

ภาพ 4-2 แนวคิดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในวิหาร

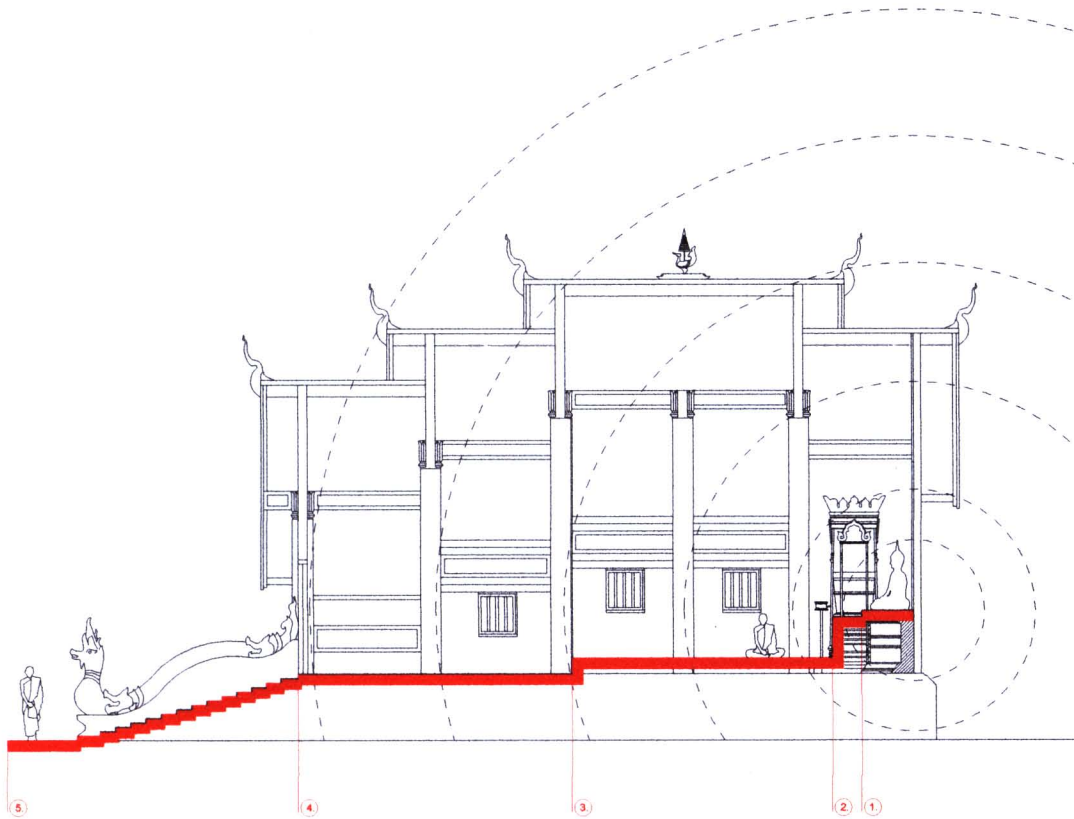

ภาพ 4-3 การวิเคราะห์พื้นที่แสดงขอบเขตของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในวิหารตามแนวคิดของ นิธิ เอียวศรีวงศ์
(พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์มีศูนย์กลางอยู่ที่พระประธานและกระจายขอบเขตเป็นรัศมี)

4.1.1.1 พื้นที่แนวดิ่งในวิหาร

ภายในวิหารมีระดับชั้นความสูงต่ำของพื้นที่โดยแบ่งตามความสูงส่ง ตามยศศักดิ์ ตามความสำคัญ และความศักดิ์สิทธิ์ โดยลำดับที่ 1. สูงสุดคือพระประธานซึ่งเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าจะตั้งอยู่บนแท่นพระที่มีความสูงกว่าพื้นวิหารอย่างมาก ลำดับที่ 2. ได้แก่ธรรมาสน์ถึงแม้ว่ายอดธรรมาสน์ทรงปราสาทแบบล้านนาจะมีความสูงมาก แต่โดยทั่วไปความสูงที่นั้งเทศน์ของพระสงฆ์จะอยู่ในระดับต่ำกว่าแท่นพระเสมอ ลำดับที่ 3. คืออาสนสงฆ์หรือแท่นสงฆ์ที่นั่งของพระสงฆ์และสามเณร โดยพระภิกษุสงฆ์นั้นเป็นหนึ่งในสามของพระรัตนตรัย และพระสงฆ์ยังได้รับการยกย่องยกฐานะให้สูงกว่าคนทั่วไปเนื่องจากถือศีลปฏิบัติธรรมมากกว่า ถือว่าเป็นผู้บริสุทธิ์กว่าจึงมีการยกที่นั่งให้สูงกว่าคนทั่วไปแต่อยู่ในระดับต่ำกว่าธรรมาสน์ ลำดับที่ 4. คือระดับพื้นวิหาร เป็นที่นั่งของคนทั่วไป ลำดับที่ 5. ได้แก่ลานทรายหรือลานวัด ซึ่งถือว่าเป็นพื้นที่สามัญ โดยมีบันไดนาคเป็นเสมือนจุดเชื่อมต่อขึ้นสู่พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ภายในวิหาร

สังเกตได้ว่าพื้นที่แนวดิ่งในวิหารจะมีลำดับขั้นที่ชัดเจนมองเห็นได้ง่าย ซึ่งอาณาบริเวณของพื้นที่มีการกำหนดโดยใช้วัตถุสิ่งของสร้างเป็นขอบเขตอย่างเป็นรูปธรรม

ภาพ 4-4 ผลการวิเคราะห์รูปแบบและระดับของพื้นที่แนวดิ่งในวิหาร แบ่งได้ 5 ระดับ

4.1.1.2 พื้นที่แนวระนาบในวิหาร

จากการสัมภาษณ์และสังเกตพบว่า พื้นที่ในแนวระนาบจะมีศูนย์กลางหรือแกนหลักอยู่ที่พระประธาน ขอบเขตของพื้นที่จะกระจายเป็นวงรัศมีสามารถแบ่งได้เป็น 6 ระดับชั้นดังนี้

ชั้นที่ 1. พื้นที่บนฐานพระ เป็นพื้นที่เฉพาะ เสมือนเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้า ซึ่งโดยปกติจะไม่มีการก้าวล่วงเข้าสู่พื้นที่นี้มีแต่พระสงฆ์เท่านั้นที่ขึ้นไปได้ แต่ก็น้อยครั้งที่จะขึ้น

ชั้นที่ 2. ขอบเขตช่วงเสาหน้าซึ่งเป็นบริเวณที่ตั้งศักดิ์สิทธิ์จนถึงพื้นที่ด้านหน้าฐานพระทั้งหมด โดยปกติผู้ที่เข้าใช้พื้นที่นี้จะมีเพียงพระสงฆ์และมคทายกซึ่งมีหน้าที่ยกขันหรือเครื่องใช้เข้าไปวางและเข้าไปทำความสะอาดเท่านั้น ผู้ชายก็สามารถเข้าไปได้แต่ไม่นิยมเข้า เนื่องจากไม่มีภาระหน้าที่ที่ต้องเข้าไป ส่วนผู้หญิงนั้นยังต้องคอยให้ห่างที่สุดไม่สมควรเข้าไปอย่างยิ่ง

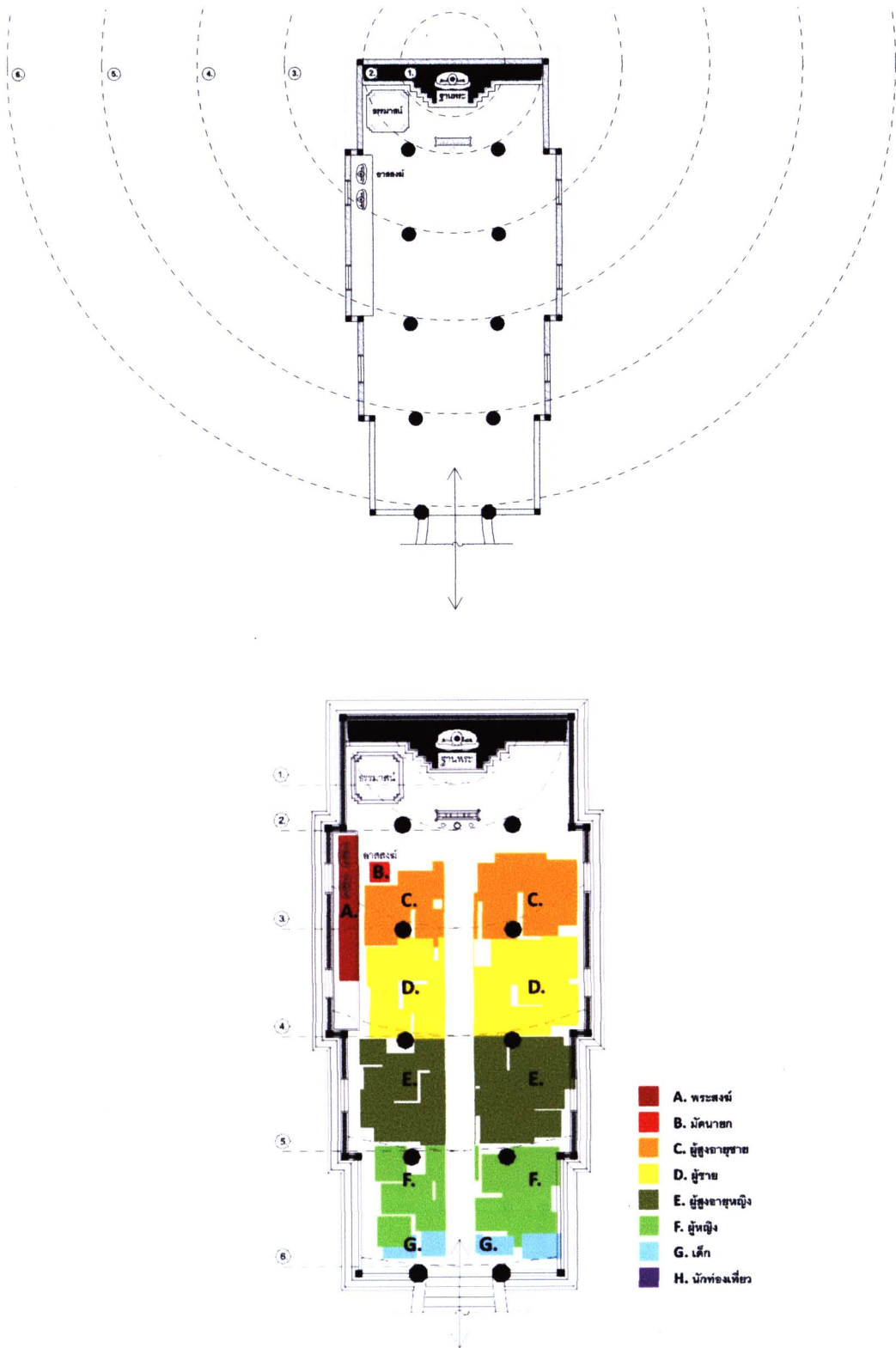
ชั้นที่ 3. ขอบเขตด้านหน้าสถูปภักษ์ พื้นที่ส่วนนี้เป็นที่สำหรับจุดเทียนบูชา และกราบไหว้พระประธาน เป็นที่นั่งของมคทายก เจ้าขุนมูลนาย ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน ขอบเขตส่วนนี้ยังเป็นที่ตั้งของแท่นสงฆ์สำหรับพระสงฆ์นั่งเทศนา ซึ่งการนั่งของพระสงฆ์ก็นั่งตามลำดับตำแหน่งหน้าที่ เช่น ลำดับแรกใกล้พระประธานที่สุดจะเป็นเจ้าอาวาส ลำดับต่อไปจะเป็นพระสงฆ์ที่นั่งเรียงตามพรรษาในการบวช และตามด้วยสามเณร

ชั้นที่ 4. เป็นขอบเขตที่นั่งของกลุ่มผู้ชาย โดยเรียงลำดับตั้งแต่ผู้สูงอายุ ผู้อาวุโส และคนหนุ่ม

ชั้นที่ 5. เป็นพื้นที่นั่งของกลุ่มผู้หญิงผู้สูงอายุ

ชั้นที่ 6. บริเวณด้านหน้าวิหารติดประตูทางเข้า เป็นที่นั่งของหญิงสาวและเด็กตามลำดับ เมื่อเลยจากส่วนนี้ไปจะเป็นด้านนอกวิหารมีบันไดนาคเชื่อมต่อพื้นที่สู่ลานวัดด้านล่าง

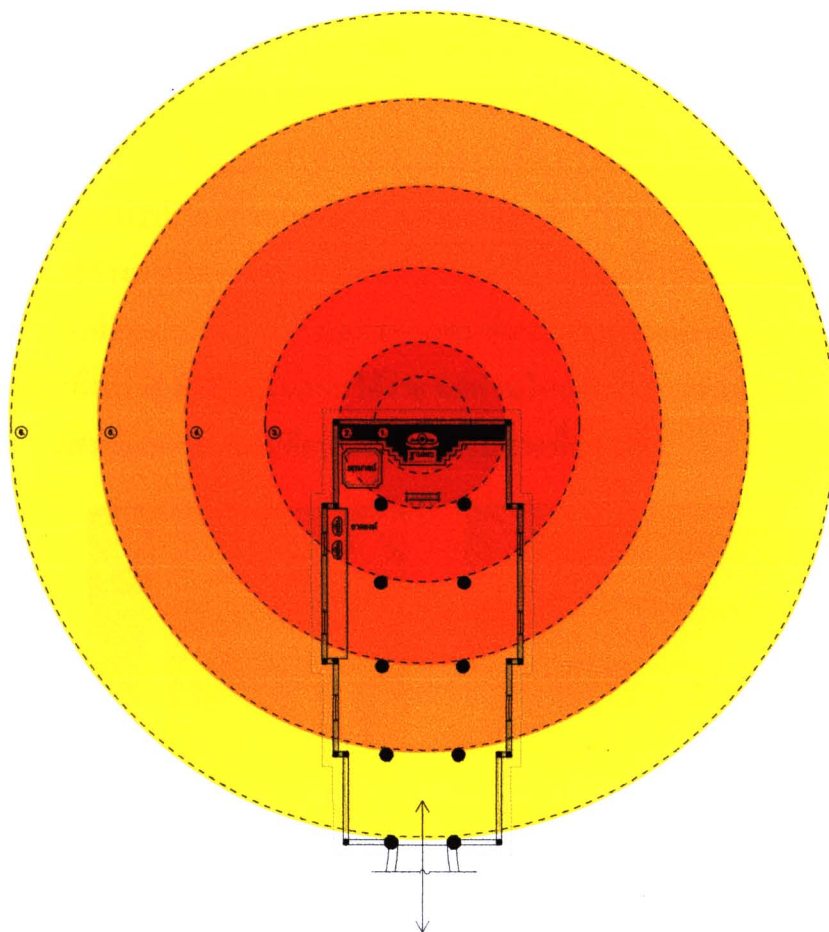
พื้นที่แนวระนาบภายในวิหารจะมีการแบ่งขอบเขตสองแบบซึ่งสัมพันธ์กันคือ แบ่งโดยวัตถุสิ่งของได้แก่ แท่นพระ ธรรมาสน์ แท่นสงฆ์ ซึ่งเป็นการแบ่งที่สัมพันธ์กับพื้นที่แนวตั้งด้วย ส่วนพื้นที่แนวระนาบที่เหลือจะแบ่งโดยกลุ่มคนที่เข้ามาใช้พื้นที่ซึ่งสังเกตเห็นได้ว่ามีขอบเขตลำดับที่ชัดเจน

ภาพ 4-5 ผลการวิเคราะห์ขอบเขตของพื้นที่แนวระนาบแบ่งได้ 6 ชั้น และแสดงการใช้พื้นที่ในวิหารแบบดั้งเดิม

4.1.1.3 สรุปการจัดพื้นที่ใช้สอยในวิหารแบบดั้งเดิม

การแบ่งพื้นที่ใช้สอยในวิหารมีทั้งแนวดิ่งซึ่งมีระดับ ขอบเขต และตำแหน่งที่ตั้งชัดเจน ก่อนข้างถาวร กับแนวนอนซึ่งมีลักษณะสัมพันธ์กับแนวดิ่งมีขอบเขตที่จะเห็นชัดเจนเมื่อมีการใช้พื้นที่ของกลุ่มคนหรือมีกิจกรรมเป็นตัวสร้างขอบเขต และพื้นที่ในแนวนอนจะมีขอบเขตที่สามารถยืดหยุ่น ขยายหรือหดตัว ทั้งยังซ้อนทับเหลื่อมกันได้ตามแต่ผู้ใช้งานในสังคมเป็นคนกำหนดขึ้น หรือขึ้นอยู่กับจำนวนคนใช้งาน ภายในวิหารมีพระประธานเป็นศูนย์กลางของพื้นที่ ยิ่งลึกเข้าไปภายในหรือยิ่งใกล้พระประธาน จะยังมีความเข้มข้นของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์สูงขึ้นเรื่อยๆ ภายในวิหารมีศาสนวัตถุหลักสามสิ่ง ได้แก่ แท่นพระ ธรรมาสน์ แท่นสงฆ์ ทำหน้าที่แสดงขอบเขตที่มีความสัมพันธ์กันทั้งแนวดิ่งและแนวนอน โดยมีกรอบอาคารเป็นขอบเขตพื้นที่ทั้งหมดอีกชั้นหนึ่ง

ภาพ 4-6 การวิเคราะห์รัศมีวงขอบและความเข้มข้นของความศักดิ์สิทธิ์ในวิหาร

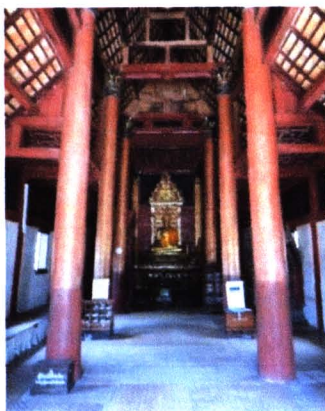

4.1.2 รูปแบบการจัดพื้นที่ใช้สอยในวิหารในปัจจุบัน

ในการศึกษารูปแบบการใช้พื้นที่ภายในวิหารในปัจจุบัน ได้คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างวิหารจำนวน 9 แห่งที่มีหลักฐานการสร้างและบูรณะตั้งแต่ พ.ศ. 2317- พ.ศ. 2442 ซึ่งได้รับการยอมรับในแง่คุณค่าทางสถาปัตยกรรมที่แสดงเอกลักษณ์ของวิหารล้านนา เพื่อศึกษาเปรียบเทียบถึงความเปลี่ยนแปลงจากอดีตจนถึงปัจจุบันในด้านพื้นที่ใช้สอย กลุ่มผู้ใช้งาน และเวลาการใช้งาน วิหารกลุ่มตัวอย่างทั้ง 9 แห่งได้แก่ 1) วัดพันเตา 2) วัดปราสาท 3) วัดป่าแดงหลวง 4) วัดเกตการาม 5) วัดเสาหิน 6) วัดคันแก้ว 7) วัดหางดง 8) วัดท้าวคำวัง 9) วัดทุ่งฮ้อหลวง

4.1.2.1 รูปแบบการจัดพื้นที่ใช้สอยแนวตั้ง

จากการสังเกตและสัมภาษณ์วัดในกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดพบว่า รูปแบบการจัดพื้นที่ใช้สอยในแนวตั้งยังคงรูปแบบเหมือนเดิมเนื่องจากการกำหนดพื้นที่ด้วยการใช้วัตถุสิ่งของที่ค่อนข้างถาวรและเป็นศาสนวัตถุหลักของวิหารจึงไม่มีการเปลี่ยนแปลงด้านตำแหน่งพื้นที่หรือระดับความสูงมากนัก ตัวอย่างเช่น แท่นพระหรือแท่นแก้วเป็นสิ่งก่อสร้างที่สร้างพร้อมกับตัววิหารเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปประธานจึงมีรูปแบบการตกแต่งและระดับความสูงที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง อาจจะมีบ้างที่มีการซ่อมแซมลายปูนปั้นประดับกระจก หรือทำความสะอาดบนแท่นเท่านั้น ไม่มีการปรับเปลี่ยนความสูงของแท่น เช่นเดียวกับธรรมาสันทรงปราสาทที่มักจะเป็นของเก่าแก่ที่สร้างมาเป็นเวลานาน ส่วนที่มีการเปลี่ยนแปลงบ้างได้แก่แท่นสงฆ์ ซึ่งวิหารบางแห่งอาจมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและซ่อมแซมส่วนนี้มากกว่าอย่างอื่น เนื่องจากแท่นสงฆ์สร้างด้วยไม้แบบกึ่งถาวร สามารถรื้อถอนได้ง่าย แต่ส่วนใหญ่ก็เป็นการซ่อมแซมเล็กน้อยเท่านั้น ความสูงของแท่นสงฆ์ยังคงระดับเดิมคือประมาณ 40 ซม.จากพื้นวิหาร

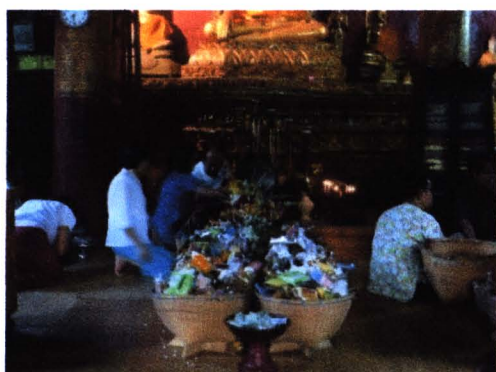
ภาพ 4-7, 8 การจัดพื้นที่ใช้สอยแนวตั้ง ศาสนวัตถุหลักยังคงรูปแบบเดิม
(ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจวิหารวัดคันแก้ว 5-4-53, วิหารวัดท้าวคำวัง 9-4-53)

4.1.2.2 รูปแบบการจัดพื้นที่ใช้สอยแนวระนาบ

ด้านความเปลี่ยนแปลงการจัดพื้นที่แนวระนาบที่สังเกตได้ในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงที่เห็นชัดเจนกว่าแนวดิ่ง เนื่องจากเป็นพื้นที่ใช้สอยของคนจึงเปลี่ยนตามเวลาและกลุ่มคนที่ใช้งาน โดยพื้นที่แนวระนาบนี้มีทั้งการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ใช้งานและมีการเพิ่มเติมของศาสนวัตถุต่างๆ ซึ่งจะกล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

ปัจจุบันวิหารนอกจากจะเป็นสถานที่ปฏิบัติศาสนกิจของพระสงฆ์ เป็นสถานที่ประกอบศาสนพิธีทางศาสนาาร่วมกันของพระสงฆ์และคนในชุมชน วิหารยังเป็นศูนย์รวมของงานศิลปกรรมที่มีคุณค่าซึ่งเกิดจากการสร้างสรรค์ของคนในอดีต เช่นด้านสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม วิหารหลายแห่งกลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เป็นแหล่งเรียนรู้ศึกษา ศิลปวัฒนธรรมสำหรับผู้สนใจทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ทำให้มีการใช้งานจากกลุ่มคนมากขึ้นกว่าในอดีต จึงเกิดรูปแบบพื้นที่ใช้สอยอีกรูปแบบซ้อนทับในพื้นที่เดียวกัน ผู้วิจัยจึงแบ่งการใช้พื้นที่ในแนวระนาบเป็น 2 ประเภทได้แก่ 1) การใช้พื้นที่แนวระนาบโดยทั่วไป 2) การใช้พื้นที่แนวระนาบโดยนักท่องเที่ยวน

การใช้พื้นที่แนวระนาบโดยทั่วไป หมายถึงพระสงฆ์และกลุ่มชาวบ้านผู้อยู่อาศัยในชุมชนที่ใช้งานวิหารเป็นประจำ ในที่นี้ผู้วิจัยจะอธิบายถึงการใช้พื้นที่ในวันพระซึ่งมีการใช้งานที่สามารถแสดงถึงขอบเขตและพื้นที่ส่วนต่างๆ ได้ชัดเจน จากการสังเกตพบว่าวงขอบของพื้นที่โดยทั่วไปยังมีลำดับเหมือนเดิม การเรียงลำดับการนั่งโดยรูปแบบทั่วไปยังคงเหมือนเช่นในอดีต โดยหลังจากที่ทุกคนเข้ามาภายในวิหาร กราบไหว้พระประธาน ใส่ขันแก้วตั้งสาม ขันขอศีล ขันนันทาน และใส่บาตรข้าวสารอาหารคาวหวานเสร็จแล้ว ก็จะแยกย้ายนั่งตามพื้นที่ของตนเองซึ่งมักกลายเป็นที่ประจำของแต่ละคนในทุกวันพระ

ภาพ 4-9, 10 ชาวบ้านเข้ามาในวิหาร กราบไหว้พระประธาน ใส่บาตรและแยกย้ายนั่งตามที่ประจำของตน

(ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจวัดคันเกว้น 15-4-53)

ภาพ 4-11, 12 ชาวบ้านกราบไหว้พระประธาน ใส่ขันแก้ว ใส่บาตร และนั่งตามตำแหน่ง
(ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจวัดหางดง 21-4-53)

โดยด้านหน้าพระประธานติดกับแท่นสงฆ์ยังคงเป็นมคทายก และกลุ่มผู้ชาย ผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้หลักผู้ใหญ่ในชุมชน แต่ปัจจุบันมีความเปลี่ยนแปลงเล็กน้อยในด้านตำแหน่งการนั่งในวิหาร บางแห่งคือ คุณวุฒินาวัยวุฒิ ตำแหน่งหน้าที่นำอาวโส ซึ่งหมายถึงนอกเหนือจากมคทายกแล้วผู้ที่นั่ง ด้านหน้าสุดจะเป็นกลุ่มผู้นำชุมชน ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ นักการเมืองนักธุรกิจพ่อค้า ที่มีอายุไม่มาก อยู่ในวัยหนุ่มถึงวัยกลางคนทำหน้าที่เป็นประธานในการจัดรูปเทียนบูชาเพื่อเริ่มพิธี โดยกลุ่ม ผู้สูงอายุชายจะขยับไปนั่งด้านข้างซ้ายหรือขวาแทนการนั่งกลาง และด้วยหน้าที่ใช้สอยที่มากขึ้น จากอดีตวิหารหลายแห่งจะถูกใช้เป็นที่ประชุมของชุมชน เป็นสถานที่ชี้แจงอธิบายงานต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับวัดหรือกับชุมชนให้ทุกคนทราบ โดยจะใช้เวลาก่อนหรือหลังไหว้พระสวดมนต์ ฟังเทศน์ธรรม ซึ่งกลุ่มผู้นำชุมชน ผู้ขับเคลื่อนกิจกรรมของชุมชนที่นั่งด้านหน้าสุดจะสามารถลุกขึ้น อธิบายหรือใช้ไมโครโฟนที่อยู่ใกล้พระสงฆ์ได้สะดวกกว่า

ภาพ 4-13, 14 กลุ่มผู้นำชุมชนนั่งด้านหน้า กลุ่มผู้สูงอายุขยับ ไปนั่งด้านข้างแทน
(ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจวัดคันแคว้น 15-4-53)

ส่วนกลุ่มผู้สูงอายุชายนอกจากจะขยับไปนั่งด้านข้างแล้ว บางคนยังขยับลงไปนั่งด้านติดประตูทางเข้าซึ่งปัจจุบันวิหารบางแห่งได้เตรียมเก้าอี้ไว้สำหรับผู้สูงอายุที่มีปัญหาสุขภาพไม่สามารถนั่งพับเพียบได้เป็นเวลานาน ด้วยวัฒนธรรมล้านนาที่นิยมนั่งกับพื้นและไม่นิยมนั่งสูงหรือเทียบเท่าผู้มีศักดิ์สูงกว่าทำให้ต้องจัดพื้นที่วางเก้าอี้ไว้ให้ห่างจากพระสงฆ์ให้มากที่สุด โดยพื้นที่บริเวณนี้ยังมีกลุ่มผู้สูงอายุหญิงบางคนที่มีปัญหาสุขภาพมานั่งร่วมด้วย ปัจจุบันความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยี ทำให้วิหารหลายแห่งได้นำเครื่องขยายเสียงมาติดตั้งในวิหารเพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่ชาวบ้านให้ได้รับฟังเสียงได้ทั่วถึงกันทั้งวิหาร ทำให้ผู้สูงอายุที่มีปัญหาด้านการรับฟังซึ่งย้ายไปนั่งด้านติดประตูทางเข้าสามารถได้ยินเสียงอย่างชัดเจน (ที่มาของการใช้เครื่องขยายเสียงและอุปกรณ์อำนวยความสะดวกต่างๆจะอธิบายในหัวข้อการเปลี่ยนแปลงวัตถุในวิหารต่อไป)

ภาพ 4-15, 16 กลุ่มผู้สูงอายุบางส่วนขยับไปนั่งเก้าอี้ด้านติดประตูทางเข้า
(ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจวัดคันเกว่น 15-4-53 ,วัดเกตการาม 15-4-53)

ในกลุ่มต่อมาคือ กลุ่มผู้ชาย กลุ่มผู้สูงอายุหญิง กลุ่มผู้หญิงและเด็กนั้น พบว่าโดยทั่วไปยังคงนั่งตามพื้นที่เดิมแต่ปัจจุบันไม่ได้เคร่งครัดเช่นในอดีต ตัวอย่างเช่น กลุ่มผู้หญิงก็สามารถนั่งปะปนกับกลุ่มผู้สูงอายุหญิงได้ไม่จำเป็นต้องนั่งด้านหลังเสมอไป หรือกลุ่มผู้หญิงและเด็กสามารถมานั่งด้านหน้ากลุ่มผู้สูงอายุหญิงได้เมื่อมาถึงก่อน หรือหากมีผู้ที่เดินทางมาทำบุญซ้ำไม่ว่าจะเป็นชายหรือหญิงก็สามารถนั่งร่วมกับกลุ่มผู้หญิงและเด็กบริเวณประตูทางเข้าได้ หรือกลุ่มวัยรุ่นวัยทำงานจะนั่งด้านหลังคล้ายรูปแบบเดิม แต่สาเหตุคือต้องการทำบุญให้เสร็จก่อนแล้วรีบไปทำงานไม่สามารถรอฟังพระสงฆ์เทศน์จนจบได้เหมือนในอดีต ทำให้ผู้ใช้งานในวิหารเหลือเพียงผู้สูงอายุที่ไม่ได้ทำงานเป็นส่วนใหญ่ เป็นต้น

ภาพ 4-17, 18 แสดงการนั่งของกลุ่มผู้ชาย กลุ่มผู้สูงอายุหญิง กลุ่มผู้หญิงและเด็ก
มีการนั่งปะปนกัน ไม่เคร่งครัดเช่นในอดีต (ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจวัดต้นแก้ววัน 15-4-53)

แผนภูมิ 4-1 แสดงขอบเขตพื้นที่และการนั่งของกลุ่มคนภายในวิหารในปัจจุบัน

การใช้พื้นที่แนวระนาบโดยนักท่องเที่ยว จากกลุ่มตัวอย่างวิหารทั้งหมด 9 แห่ง วัดพันเตา วัดเกตการาม วัดคันเกวัน วัดปราสาท เป็นวิหารที่มีการเปิดตลอดทั้งวันและมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวชมภายในวิหารอยู่เสมอ วัดพันเตา วัดเกตการาม วัดปราสาทตั้งอยู่ในเขตกำแพงเมืองเก่า และย่านการท่องเที่ยวที่สำคัญของเชียงใหม่แห่งหนึ่ง ส่วนวัดคันเกวันตั้งอยู่เขตชานเมือง จากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่านักท่องเที่ยวมีทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ การใช้พื้นที่ภายในวิหารของนักท่องเที่ยวมีลักษณะของการสำรวจพื้นที่เพื่อดูว่ามีอะไรเป็นสิ่งสำคัญและเข้าใช้พื้นที่ตรงนั้น การใช้พื้นที่ส่วนใหญ่ประกอบด้วย 4 ส่วนคือ 1) การเข้ามาเพื่อกราบไหว้สักการะพระประธาน ซึ่งเป็นสิ่งแรกที่นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะเข้ามาใช้พื้นที่ส่วนหน้าสถิตภัณฑ์หรือโต๊ะหมู่บูชาสำหรับนั่งกราบไหว้ 2) การเดินสำรวจรอบๆวิหารและถ่ายรูป ความน่าสนใจของวิหารในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่อยู่ที่พระประธานและส่วนประกอบอื่นๆที่สำคัญรองลงมาได้แก่ ลวดลายคำที่ประดับตามฝ้าเพดาน เสาและโครงสร้างต่างๆ วิหารในกลุ่มนี้ปัจจุบันไม่มีจิตรกรรมฝาผนัง ความน่าสนใจจึงอยู่ที่ลวดลายตามจุดต่างๆ และสิ่งของเครื่องใช้และเครื่องประดับที่ตั้งอยู่บนพื้นที่แนวระนาบ 3) การทำบุญบริจาคทาน ในวิหารเหล่านี้จะมีตู้บริจาคตั้งอยู่ตามจุดต่างๆ ซึ่งวิหารแต่ละแห่งมีจำนวนตู้บริจาคมากน้อยต่างกัน และวิหารบางแห่งยังมีการบริจาคลักษณะอื่นๆประกอบด้วย เช่น การตั้งโต๊ะบริจาคพระประจำวันเกิด 4) การดูและเช่าบูชาวัตถุมงคล ในวิหารกลุ่มนี้พบว่า วิหารวัดเกตการามมีการตั้งโต๊ะเช่าบูชาวัตถุมงคลภายในวิหารซึ่งสร้างจุดสนใจให้แก่ผู้เข้ามาเที่ยวชมภายในวิหารได้เป็นอย่างดี

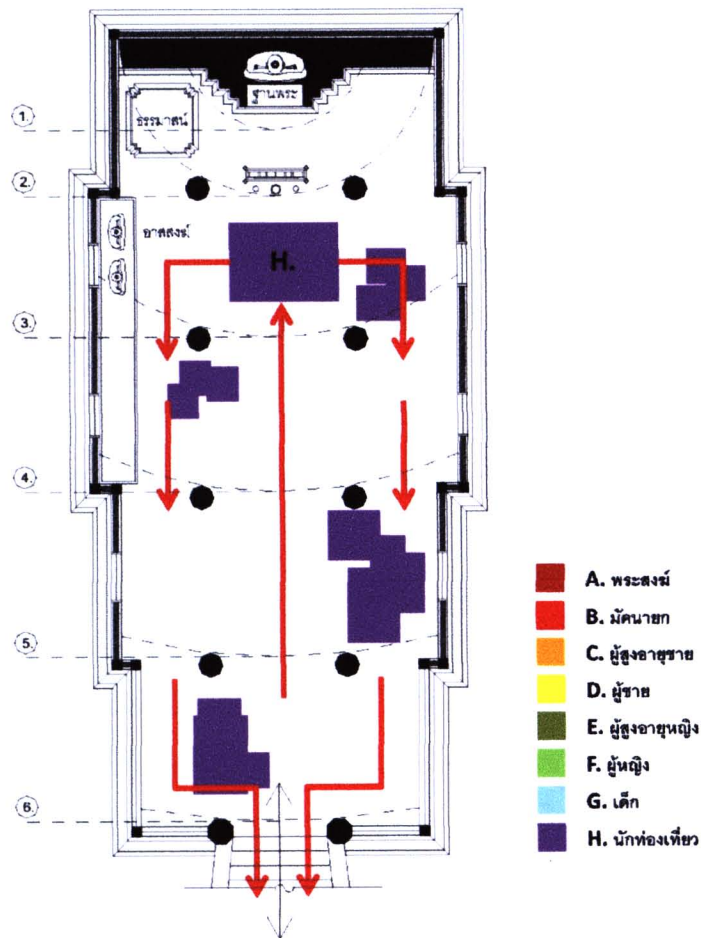
เนื่องจากนักท่องเที่ยวไม่ใช่คนในชุมชน การใช้พื้นที่ของนักท่องเที่ยว จึงมีการใช้งานค่อนข้างรวดเร็ว มีการหมุนเวียน ใช้เวลาอยู่ภายในวิหารไม่นาน ซึ่งแตกต่างจากชาวบ้านในชุมชนที่เมื่อมีการเข้าใช้งานในวิหารจะมีตำแหน่งที่ทางประจำของตนเอง

ภาพ 4-19, 20 กิจกรรมหลักของนักท่องเที่ยวคือ กราบไหว้พระประธาน
(ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจวัดพันเตา 7-11-53)

ภาพ 4-21, 22 กิจกรรมของนักท่องเที่ยวได้แก่ เดินชม ถ่ายภาพ และบริจาคทาน
(ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจวัดพันเตา 7-11-53)

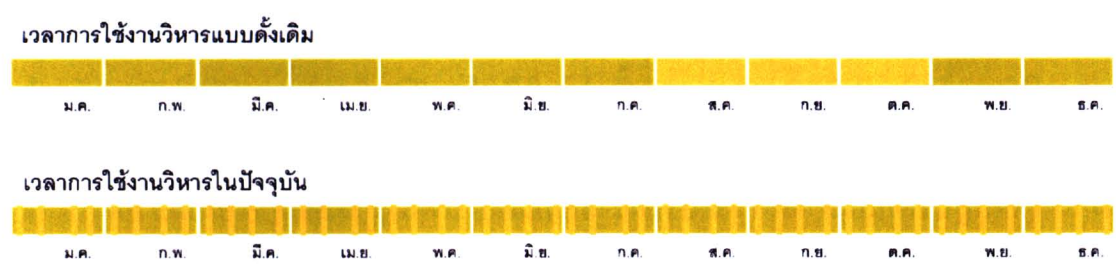

แผนภูมิ 4-2 แสดงขอบเขตพื้นที่การใช้งานของกลุ่มนักท่องเที่ยวภายในวิหาร

4.2 การเปลี่ยนแปลงเวลาการใช้งานวิหาร

4.2.1 เวลาการใช้งานวิหารแบบดั้งเดิม

มีคำโบราณกล่าวว่า “ออกพรรษา ลาพระเจ้า” หมายถึง ในอดีตวิหารล้านนาจะเปิดเฉพาะช่วงเข้าพรรษาเป็นเวลาสามเดือนเท่านั้น เพื่อให้ชาวบ้านได้มาทำบุญฟังเทศน์ธรรมถือศีล นอกเหนือจากช่วงนี้ เป็นเวลา 9 เดือนวิหารจะถูกปิด ชาวบ้านจะใช้เวลาทำอะไรทำนาทำมาหากินตามปกติ การเปลี่ยนแปลงมาใช้วันพระและวันศีลใหญ่หรือวันสำคัญทางศาสนา รวมถึงธรรมเนียมปฏิบัติศาสนกิจเช่นเดียวกับภาคกลางเพิ่งเกิดขึ้นในราวปีพ.ศ. 2470-80 หรือก่อนปีพ.ศ. 2500 (ศรีเลา เกตุพรหม, 2553) โดยวันพระในปัจจุบันกำหนดตามปฏิทินจันทรคติมีเดือนละ 4 วัน ได้แก่ วันขึ้น 8 ค่ำ วันขึ้น 15 ค่ำ (วันเพ็ญ) วันแรม 8 ค่ำ และวันแรม 15 ค่ำ โดยพุทธศาสนิกชนถือเป็นวันสำคัญที่จะมีโอกาสไปวัดเพื่อทำบุญถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์และฟังพระธรรมเทศนา ทำให้วิหารมีเวลาการใช้งานจากคนทั่วไปเพิ่มขึ้นจากช่วง 3 เดือนต่อปี เป็นทุกวันพระในทุกเดือน

แผนภูมิ 4-3 แสดงเวลาการใช้งานวิหารแบบดั้งเดิมและในปัจจุบัน

4.2.2 เวลาการใช้งานวิหารในปัจจุบัน

การใช้งานวิหารในวันปกติจะเริ่มต้นเวลาเช้ามีดคือการทำวัตรเช้าสวดมนต์เวลา 5 นาฬิกา ตามกิจวัตรของพระสงฆ์ เมื่อเสร็จแล้วจะปิดวิหารไว้และเปิดอีกครั้งเพื่อทำวัตรเย็นเวลา 18 นาฬิกา ส่วนในวันพระจะเริ่มต้นด้วยการทำวัตรเช้าเช่นกัน หลังจากนั้นชาวบ้านจะทยอยมาทำบุญในราว 7 นาฬิกา และทำพิธีแล้วเสร็จในราว 9 นาฬิกา หลังจากนั้นจะปิดวิหารไว้และเปิดอีกครั้งเพื่อทำวัตรเย็นเช่นวันปกติ ส่วนในวันศีลใหญ่หรือวันสำคัญทางศาสนาต่างๆ จะมีการใช้งานวิหารในเวลาที่ยาวนานขึ้น โดยเวลาการใช้งานวิหารของแต่ละวัดอาจคลาดเคลื่อนหรือแตกต่างจากเวลาข้างต้นบ้าง ซึ่งขึ้นอยู่กับข้อตกลงหรือข้อปฏิบัติของวัดนั้นๆ

การศึกษาเวลาการใช้งานวิหารจากกลุ่มตัวอย่างวิหารล้านนาจำนวน 9 แห่ง พบว่ามี 3 วัดที่ยังคงทำวัตรเช้าในวิหารเช่นเดิมได้แก่ วัดพันเตา วัดป่าแดงหลวง วัดเสนาหิน ส่วน 6 วัดที่เหลือ

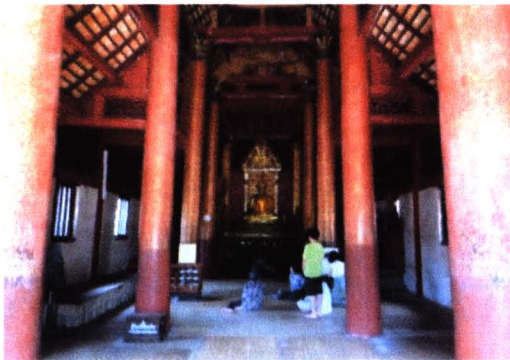
ได้แก่ วัดปราสาท วัดเกตการาม วัดคันเกวัน วัดหางดง วัดท้าวคำวัง วัดทุ่งอ้อหลวง ทำวัตรเช้า สวดมนต์ในกุฏิแทน โดยเจ้าอาวาสวัดดังกล่าวได้ให้เหตุผลว่าไม่มีกฎข้อบังคับในการทำวัตรเช้า ว่าต้องทำในวิหารเท่านั้น จึงขึ้นอยู่กับความสะดวกในการประกอบกิจกรรมของพระสงฆ์สามเณร และเนื่องจากวัดบางแห่งกุฏิและวิหารตั้งอยู่ห่างกัน ในฤดูฝนจึงเกิดความลำบากในการทำวัตร อีกสาเหตุคือกุฏิสงฆ์ในปัจจุบันเป็นอาคารขนาดใหญ่มีห้องของพระสงฆ์สามเณรรวมกัน แต่ละแห่ง จะมีห้องโถงสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปทำให้สะดวกในการไหว้พระสวดมนต์ ส่วนวัดที่มีการทำวัตรเย็นในวิหารได้แก่ วัดพันเตา วัดปราสาท วัดป่าแดงหลวง วัดเกตการาม วัดเสาทิน วัดท้าวคำวัง โดยเวลาการใช้งานในวิหารนอกจากนี้สามารถแบ่งได้เป็น 3 กลุ่มคือ

1. วิหารที่มีเวลาการใช้งานแบบปกติ คือการเปิดวิหารเพื่อทำวัตรเช้าและเย็น นอกเหนือจาก เวลานั้นจะปิดวิหารไว้และจะเปิดก็ต่อเมื่อมีผู้มาร้องขอเท่านั้น เช่น เมื่อมีนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชม วิหารในกลุ่มนี้ได้แก่ วัดป่าแดงหลวง วัดเสาทิน วัดหางดง โดยสาเหตุที่วิหารยังคงเวลาการใช้งาน เหมือนเช่นอดีตได้เนื่องจากวัดตั้งอยู่ห่างไกลจากเขตเมืองและไม่เป็นที่รู้จักของคนทั่วไปรวมถึง นักท่องเที่ยวมากนัก อีกสาเหตุหนึ่งที่สำคัญมากในปัจจุบันคือเพื่อป้องกันทรัพย์สินสูญหาย ด้วยวิหารเหล่านี้มีอายุหลายร้อยปีภายในมีสิ่งมีค่าทั้งของเก่าและของใหม่ เมื่อขึ้นทะเบียนกับ กรมศิลปากรแล้วถือว่าเป็นสมบัติของชาติ จึงเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์สามเณรประจำวัดที่ต้อง รักษาดูแล แต่เนื่องจากแต่ละวัดมีพระสงฆ์และสามเณรประจำน้อย เมื่อมีการปฏิบัติศาสนกิจ นอกวัดจึงไม่สามารถผลิตเปลี่ยนเวรมาดูแลภายในวิหารได้ตลอด

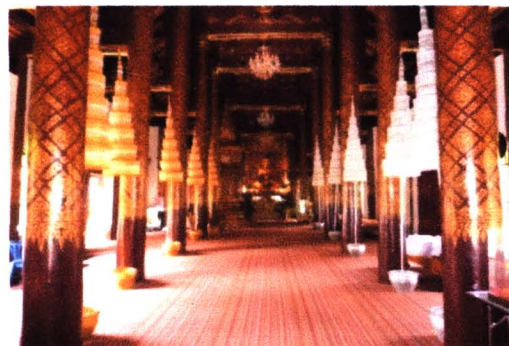
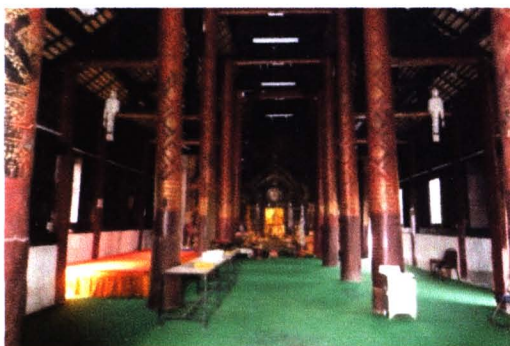

ภาพ 4-23, 24 วิหารวัดเสาทินและวิหารวัดป่าแดงหลวง ปิดเวลากลางวัน
(ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 21-4-53)

2. วิหารที่มีการใช้งานตลอดทั้งวัน คือเปิดวิหารตั้งแต่ช่วงเช้า 5 นาฬิกา และปิดวิหารเวลาประมาณ 17-18 นาฬิกา วิหารในกลุ่มนี้ได้แก่ วัดปราสาท วัดเกตการาม วัดคันเกวัน วัดท้าวคำวัง วัดทุ่งอ้อหลวง เจ้าอาวาสวัดเหล่านี้ได้อธิบายว่าการที่วิหารต้องเปิดตลอดทั้งวันเนื่องจากวัดมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปในวงกว้างมีนักท่องเที่ยวให้ความสนใจมาเที่ยวชมอย่างสม่ำเสมอ โดยแต่ละวัดเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปในด้านต่าง ๆ กัน เช่น วัดปราสาท เป็นวัดที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมเก่าแก่สวยงาม ตั้งอยู่ในเขตกำแพงเมืองเก่าและใกล้เคียงกับวัดสำคัญคือวัดพระสิงห์ วัดเกตการามเป็นที่รู้จักเพราะเป็นที่ตั้งของพระธาตุประจำปีเกิด (ปีจอ) รวมถึงมีพิพิธภัณฑ์วัดเกตที่รวบรวมของโบราณมีค่าไว้มากมาย วัดคันเกวัน วัดท้าวคำวัง วัดทุ่งอ้อหลวง เป็นที่รู้จักว่ามีวิหารที่ยังคงรักษารูปแบบสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของล้านนาไว้ได้อย่างสมบูรณ์ โดยเฉพาะวัดคันเกวันนั้นมีชื่อเสียงอย่างมากสำหรับนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งเมื่อนักท่องเที่ยวเข้ามาในวัดก็ต้องการสักการะกราบไหว้พระประธานในวิหารและชมความงดงามของสถาปัตยกรรมภายในด้วย วัดท้าวคำวังแต่เดิมนั้นขาดพระสงฆ์ประจำวัดเมื่อมีการเชิญเจ้าอาวาสมาประจำจึงเปิดวิหารตลอดวันได้ไม่นานนี้ ส่วนวิหารวัดทุ่งอ้อหลวงมีความพิเศษตรงที่ไม่มีประตูปิด ทำให้คนทั่วไปสามารถเดินขึ้นจากบันไดนาคเข้าไปภายในวิหารได้ตลอดเวลา

ภาพ 4-25, 26 ภายในวิหารวัดคันเกวัน และวัดท้าวคำวัง (ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 5-4-53, 9-4-53)

ภาพ 4-27, 28 ภายในวิหารวัดปราสาท และวัดเกตการาม (ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 26-4-53, 3-4-53)

ภาพ 4-29, 30 ภายในวิหารวัดทุ่งอ้อหลวงและด้านหน้าวิหารซึ่งไม่มีประตูปิด

(ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 19-4-53)

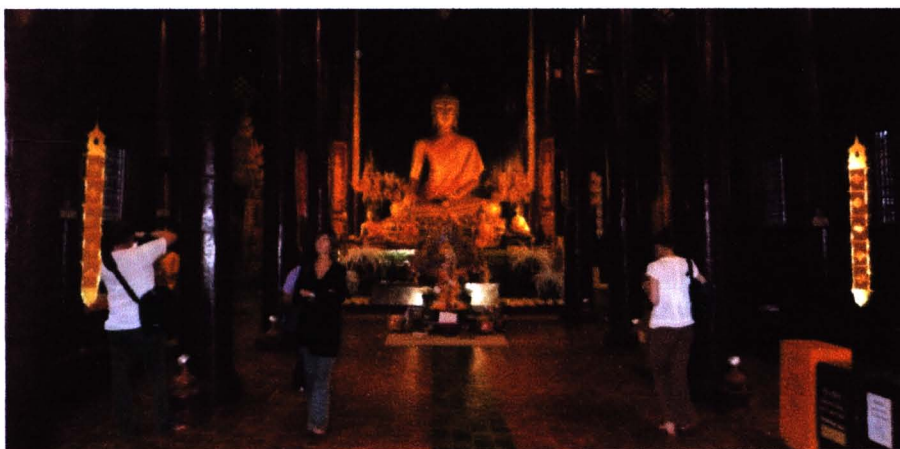
3. วิหารที่มีการใช้งานตลอดวันมากเป็นพิเศษ ได้แก่วิหารวัดพันเตา โดยปกติวิหารนี้เป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติอยู่แล้วและมีการเปิดใช้งานวิหารตลอดวันตั้งแต่ 9 นาฬิกาถึง 18 นาฬิกาเป็นประจำ แต่เมื่อมีการเปิดถนนคนเดินบริเวณถนนราชดำเนินเมื่อวันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ. 2546 วัดจึงเลื่อนเวลาปิดวิหารออกไปเป็น 23 นาฬิกาเฉพาะในวันอาทิตย์ (วันถนนคนเดิน) ซึ่งตรงกับเวลาปิดถนนคนเดินเพื่อให้นักท่องเที่ยวที่มาเดินเที่ยวบริเวณถนนคนเดินได้มีโอกาสเข้าชมความงดงามภายในวิหารพร้อมทั้งทำบุญหรือถวายสังฆทาน โดยวัดมีการจัดพระสงฆ์สามเณรทำหน้าที่ผลักดันเปลี่ยนเวรดูแลความเรียบร้อยภายใน

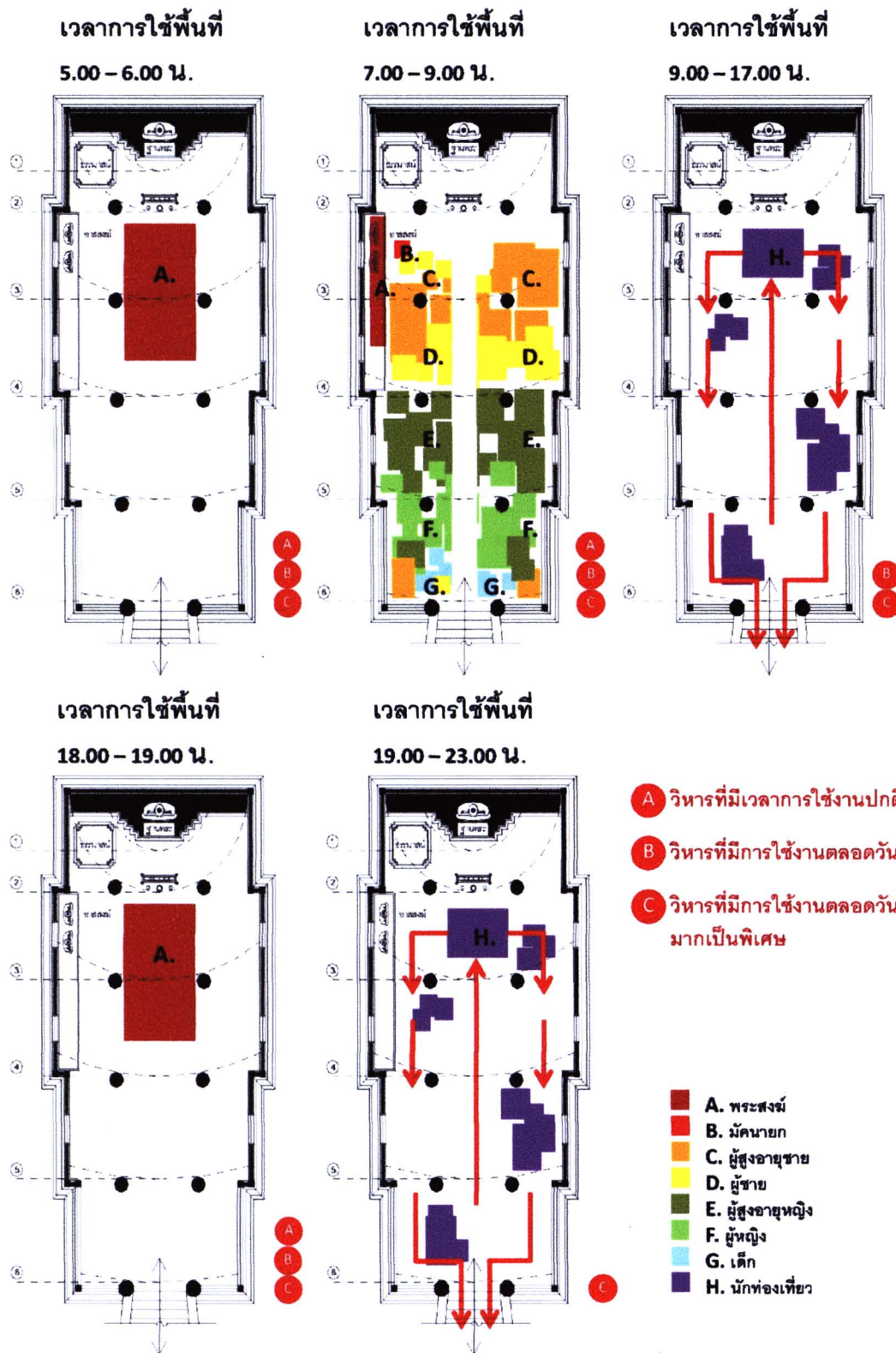
ภาพ 4-31 ด้านนอกวิหารวัดพันเตาวันถนนคนเดิน เวลา 18.00 น. (ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 7-11-53)

ภาพ 4-32 ด้านหน้าวิหารวัดพนมเตาวันถนนคนเดิน เวลา 18.00 น. (ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 7-11-53)

ภาพ 4-33 ภายในวิหารวัดพนมเตาวันถนนคนเดิน เวลา 20.00 น. (ที่มา : ลงพื้นที่สำรวจ 7-11-53)

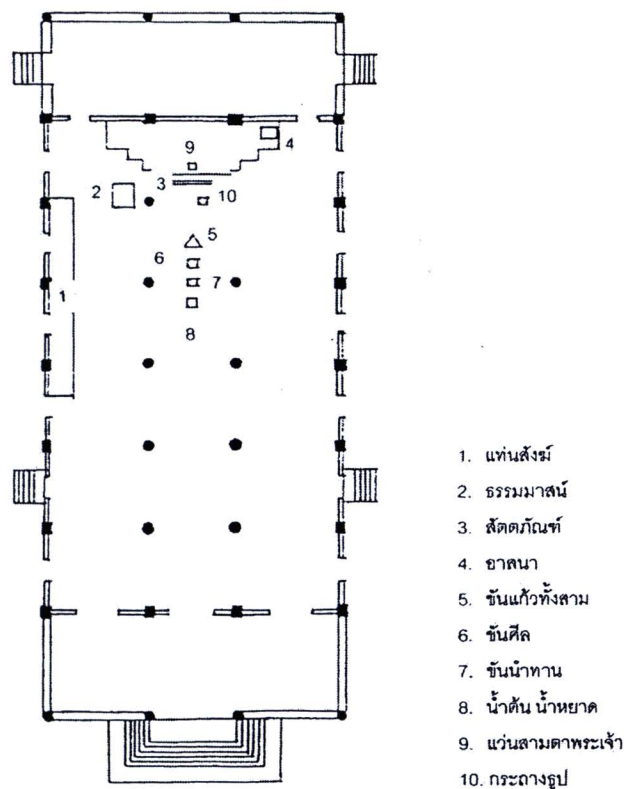
แผนภูมิ 4-4 สรุปเวลาการใช้งานวิหารในปัจจุบัน

4.3 การเปลี่ยนแปลงการจัดวัตถุในวิหาร

จากการศึกษาของผู้วิจัย ไม่ปรากฏหลักฐานบันทึกถึงที่มาและสาเหตุว่าใครหรือกลุ่มชนใดเป็นผู้คิดค้น ออกแบบ ประดิษฐ์ศาสนวัตถุ หรือกำหนดแบบแผนการจัดวางวัตถุต่างๆภายในวิหาร และเริ่มต้นปฏิบัติตามแบบแผนนั้นเมื่อใด แบบแผนที่นำมาอ้างอิงจึงเป็นการสันนิษฐานตามเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและการค้นหาที่มาของวัตถุต่างๆจึงเน้นที่ข้อมูลตามคำบอกเล่าที่สืบทอดกันมาของผู้รู้ด้านศิลปวัฒนธรรมของเชียงใหม่

4.3.1 รูปแบบการจัดวัตถุในวิหารแบบดั้งเดิม

ลักษณะแผนผังแสดงตำแหน่งที่ตั้งการจัดวางวัตถุและเครื่องใช้มีดังนี้

แผนภูมิ 4-5 แผนผังตำแหน่งการวางวัตถุ
(ที่มา : อำพร มาลัย, 2540 : 59)

หมายเลข 1 แท่นสงฆ์ หรืออาสนะสงฆ์, จองสังฆ์ หมายถึง การยกพื้นให้ที่นั่งของพระสงฆ์สูงขึ้นเป็นพิเศษจากมราวาส นิยมจัดไว้ทางด้านขวาของพระพุทธรูป เพื่อเป็นเสมือนการถวายความเคารพต่อพระพุทธเจ้า พระบรมศาสดา

หมายเลข 2 ธรรมาสน์ คือ อาสนา หรือที่ใช้สำหรับการแสดงธรรมเทศนา นิยมวางไว้ทางด้านขวาขององค์พระประธาน บริเวณหัวมุมแท่นสงฆ์

หมายเลข 3 สัตตภณท์ เป็นเครื่องสักการะใช้สำหรับจุดเทียนบูชาพระรัตนตรัย จะตั้งอยู่หน้าพระประธานในวิหาร

หมายเลข 4 อาสนา ใช้เป็นเครื่องราชูปโภคประจำอยู่กับพระประธานในวิหาร เพื่อใช้ในการประกอบพิธีสมโภชหรือบูชาพระพุทธรูป ซึ่งเป็นพิธีสำคัญของล้านนา

หมายเลข 5 ชั้นแก้วตั้งสาม คือพานที่ใช้สำหรับการวาง ข้าวตอก ดอกไม้ รูป เทียน เพื่อบูชาพระรัตนตรัย ตั้งอยู่กลางวิหาร บริเวณเสากลางคันที่ 2 ถัดจากพระประธานลงมา

หมายเลข 6 ชั้นขอสีล มีหน้าที่เช่นเดียวกับชั้นแก้วตั้งสาม โดยตั้งถัดลงมา ใช้บูชาศีลซึ่งเป็นข้อห้ามและข้อปฏิบัติให้ถูกต้องและมีความเคร่งครัด

หมายเลข 7 ชั้นนำทาน คือพานดอกไม้ที่ใช้ประเคนแทนของใหญ่หรือนักเณรไปที่ไม่สามารถยกประเคนได้เช่น โปสธ์ วิหาร ตั้งถัดลงมาจากชั้นขอสีล

หมายเลข 8 น้ำต้นน้ำหยาด เป็นภาชนะที่รองรับ ประชาชนนำมาจากบ้านเพื่อกรวดน้ำพร้อมกัน โดยมีผู้แทนทำการหยาดเป็นส่วนรวม วางถัดจากชั้นนำทาน

หมายเลข 9 เว้นสามตาพระเจ้า หมายถึง การเกิดพระญาณ

หมายเลข 10 กระถางรูป (อำพร มาลัย, 2540: 54-59)

จากการสัมภาษณ์ศรีเลา เกษพรหม พนักงานแปลอักษรโบราณ คลังข้อมูลจารึกล้านนา สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ วันที่ 10 สิงหาคม 2553 ได้อธิบายว่า “เรื่องการจัดวางแผนผังภายในวิหารไม่ทราบว่าใครเป็นผู้กำหนด แต่เป็นผู้เฒ่าผู้แก่เป็นผู้สั่งสอนกันต่อๆมา สืบต่อกันมานาน เอกสารหลักฐานก็ไม่มียืนยัน คัมภีร์โบราณก็ไม่ได้กล่าวถึง อาจจะมีก็ได้ แต่ปัจจุบันเท่าที่ทราบยังไม่พบ อาจเพราะเป็นเรื่องธรรมดาที่เห็นกันทุกวันพระวันศีล ก็เลยไม่ได้บันทึก” รวมถึงพระครูอดุลสีกิตติ์ เจ้าอาวาสวัดธาตุคำ ก็ได้ให้ความเห็นในแนวทางเดียวกันว่า “รูปแบบการจัดพื้นที่นี้เป็นการทำตามกันมาเป็นจริยวัติ ไม่ใช่คำสอนธรรมะที่สำคัญถึงขนาดต้องจารึกไว้ และการจัดก็สามารปรับเปลี่ยนได้ตามความเหมาะสม เช่น อาสสงฆ์ บางวัดจะมีมุขทางขึ้นวิหารด้านข้างก็สามารถย้ายอาสสงฆ์ไปอยู่อีกด้านได้ตามพื้นที่”

การอ้างอิงรูปแบบแผนผังการใช้พื้นที่ตามแผนภูมิ 4-5 จึงเป็นการสันนิษฐานตามคำบอกเล่าของผู้รู้ด้านศิลปวัฒนธรรม และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวกับวิหารล้านนาที่ผ่านมา ว่าเป็น “แบบแผนการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุในวิหารล้านนาก่อนการเปลี่ยนแปลงในปี พ.ศ. 2445”

4.3.2 ความเป็นมาการเปลี่ยนแปลงการจัดวัตถุในวิหาร

จากการวิเคราะห์สามารถแบ่งวัตถุในวิหารแบบดั้งเดิมได้เป็น 2 กลุ่มคือ

4.3.2.1 ส่วนศาสนวัตถุหลัก เป็นเสมือนตัวแทนของพระรัตนตรัย ซึ่งจะขาดไม่ได้ในการประกอบพิธีในวิหาร และมีตำแหน่งการจัดวางที่ค่อนข้างถาวร ได้แก่ 1) แท่นสงฆ์ (แท่นสงฆ์หรืออาสนสงฆ์) 2) ธรรมาสน์ 3) สัตตภัณฑ์

4.3.2.2 ส่วนเครื่องสักการะและเครื่องใช้ สำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ร่วมกันระหว่างพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนในโอกาสต่างๆ ได้แก่ 4) อาสนา 5) ขันแก้วดั่งสาม 6) ขันศีลหรือขันขอสีล 7) ขันน้ำทาน 8) น้ำตั้น น้ำหยาด 9) แวนสามตาพระเจ้า 10) กระจ่างรูป

ผู้วิจัยพบว่าในปัจจุบันนอกจากส่วนศาสนวัตถุหลัก ส่วนเครื่องสักการะและเครื่องใช้แล้ว ยังมีการนำศาสนวัตถุ เครื่องใช้ไม้สอยหรืออุปกรณ์อำนวยความสะดวกอื่นๆ เข้ามาจัดวางในวิหารด้วยเหตุผลต่างๆ ซึ่งสามารถรวบรวมและจัดหมวดหมู่ส่วนที่เพิ่มเติมเข้ามาได้อีก 2 กลุ่มคือ

4.3.2.3 ส่วนหารายได้ ได้แก่ ตู้บริจาค เชื่อมชี พระประจำวันเกิด โต๊ะจำหน่ายสังฆทาน ตู้เช่าบูชาวัตถุมงคล

4.3.2.4 ส่วนอุปกรณ์อาคารและเครื่องใช้สอย ได้แก่ ไมโครโฟน เครื่องขยายเสียง ลำโพง นาฬิกา พัดลม ตู้น้ำดื่ม เก้าอี้

โดยจะอธิบายที่มาและความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับสิ่งต่างๆตามลำดับ ดังนี้

การเริ่มต้นเปลี่ยนแปลงด้านการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุในวิหาร เริ่มชัดเจนมากขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2445 โดยมีสาเหตุจากการปฏิรูปการศึกษาและการปฏิรูปการปกครองสงฆ์ ซึ่งเป็นช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมืองเชียงใหม่จากมณฑลพายัพเป็นจังหวัดหนึ่งของประเทศไทยในปี พ.ศ. 2475 ในสมัยรัชกาลที่ 5 จากการศึกษาข้อมูลด้านประวัติศาสตร์การศึกษาของคณะสงฆ์ในเมืองเชียงใหม่พบว่า รัฐบาลสยามในช่วงเวลานั้นตระหนักถึงความแตกต่างและความไม่เข้าใจกันระหว่าง “คนเมือง” และ “คนไทย” ในด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี ภาษา ถิ่นที่อยู่ จึงต้องการสร้างสำนึกร่วมให้เกิดขึ้นแก่คนในชาติเดียวกัน

การปฏิรูปการศึกษาในล้านนา มีเป้าหมายเพื่อสร้างรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่แบ่งแยกเป็นลาวเป็นไทย การศึกษาในระบบโรงเรียนแผนใหม่จึงเกิดขึ้นโดยการสอนภาษาพูดและภาษาเขียนแบบไทยกลางให้แก่เยาวชนในล้านนา เพื่อสร้างสำนึกในฐานะพลเมืองของสยามประเทศ และเตรียมคนเข้าสู่ระบบราชการแบบใหม่ที่ขาดแคลน

กำลังคน ด้วยวิธีกำหนดให้ข้าราชการต้องรู้หนังสือไทยกลาง เป็นแรงผลักดันสำคัญให้การศึกษาในมณฑลพายัพเจริญรวดเร็ว

นอกจากจะผ่านความคิดดังกล่าวสู่ “โรงเรียนหนังสือไทย” แล้ว ยังอาศัยองค์กรศาสนาเป็นเครื่องชี้แนะให้นิยมภาษาไทยกลาง อันเป็นภาษาไทยมาตรฐานของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยบังคับให้ผู้มีสิทธิอุปสมบทต้องรู้หนังสือไทย และส่งเสริมให้พระภิกษุและสามเณรเรียนหนังสือไทย พุคและเทศน์เป็นภาษาไทยกลาง ซึ่งจะช่วยให้ภาษาไทยกลางแพร่หลาย ดังนั้นรัฐจึงให้ความสำคัญต่อสถาบันสงฆ์ เพราะมีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษาของเยาวชน ในฐานะที่มีส่วนช่วยสอนหนังสือแก่โรงเรียนวัด รัฐบาลจึงปฏิรูปการศึกษาและปฏิรูปคณะสงฆ์ไปพร้อมกัน

จากความพยายามสถาปนารัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ รัฐบาลจึงพยายามเข้ามาบีบบทบาทในการปฏิรูปวงการสงฆ์ขึ้น เพราะเล็งเห็นว่าเป็นสถาบันที่มีบทบาทด้านการศึกษาและเข้าถึงราษฎรมากที่สุด ดังนั้นในปี พ.ศ. 2445 จึงมีการออกพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นเอกภาพและแบบแผนเดียวกัน โดยยกเลิกจารีตสงฆ์ดั้งเดิมของท้องถิ่น ถือว่าพระราชบัญญัติได้ใช้เป็นกฎหมายที่ฝ่ายสงฆ์ต้องปฏิบัติตาม (สรสวดี อ่องสกุล, 2551: 472-473)

การปฏิรูปคณะสงฆ์ในล้านนาโดยยึดถือกฎระเบียบและข้อปฏิบัติตามคณะสงฆ์ส่วนกลางได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัดอุในวิหารล้านนาหลายส่วน ได้แก่

4.3.2.1 ส่วนศาสนวัตถุหลัก

- สัตตภัณฑ์และโต๊ะหมู่บูชา

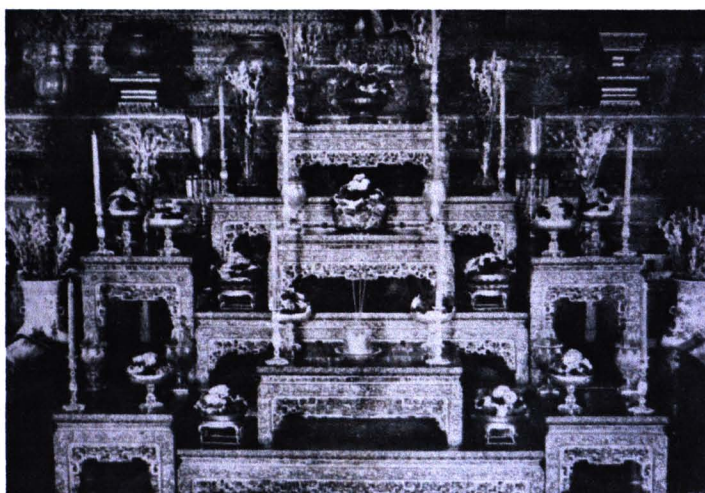
ก่อนปี พ.ศ. 2445 ศาสนวัตถุหลักสำหรับสักการบูชาพระประธานในวิหารล้านนาคือสัตตภัณฑ์ ซึ่งตั้งอยู่ด้านหน้าแท่นพระ (แท่นแก้ว) โดยจะตั้งตรงกับพระประธาน ซึ่งสัตตภัณฑ์ไม่ปรากฏหลักฐานที่มามีมาเริ่มต้นประดิษฐานโดยใครหรือเริ่มต้นในสมัยใด

สนั่น ธรรมธิ ได้อธิบายที่มาและการใช้งานสัตตภัณฑ์ดังนี้ “สัตตภัณฑ์ไม่มีหลักฐานว่ามาเมื่อไหร่ รู้แต่ว่ามีมาเดิมนานมากแล้วและจะมีในวิหารเท่านั้น อาจจะจำลองเป็นอันเล็กสำหรับวางในอุโบสถหรือศาลาเพื่อเป็นสรวงที่พึ่งสำหรับคนเฒ่าคนแก่ที่มานอนในศาลาจะไปกราบไหว้ในวิหารก็ไม่สะดวกจึงสร้างไว้ประจำแต่ละที่ แต่จะสร้างให้เล็กกว่าในวิหารเสมอจะว่าไปแล้วก็คือเครื่องใช้อย่างหนึ่งในวิหารสำหรับรองรับเทียน เป็นเครื่องสักการะซึ่งจะจุดเฉพาะเมื่อมีงานวันพระ โดยให้ประธานในพิธีเป็นคนจุด แต่จะมีราวอีกอันหนึ่งไว้สำหรับจุดเทียนทางด้านหน้าสัตตภัณฑ์หรือข้างซ้ายขวา ใครมาก็สามารถจุดเทียนบูชาได้ เมื่อก่อนหน้านั้นก็จะจุดเทียนและวางกับพื้นนั่นแหละ”

ศรีเลา เกษพรหม ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า “สัตตภัณฑ์เมื่อก่อนนี้ก็ให้ตัวแทนอาจารย์วัดเป็นผู้จุด บางทีจุดเจ็ดบางทีจุดสองก็มี แต่ถ้าเป็นงานใหญ่เช่น ปอยหลวง งานบวช เจ้าอาวาสจะเป็น

ผู้จุดก็จะจุดเจ็ด ไม่ใช่ใครอยากจุดก็จุดได้ เขาไม่นิยมกัน เพราะศรัทธาชาวบ้านเขามีเทียนน้อยของเขาเอามาเอง ก็จะจุดกันเอง เวลาจะรับศีลฟังธรรมเสร็จก็จะแปะไว้ที่ฐานเสาวิหารนั่นเอง ฉะนั้นฐานเสาวิหารเก่าๆจะมีจี๋เทียนควันเทียนติดเต็มไปหมด แต่ก็ไม่ใช่ทุกคนจะทำเหมือนกัน บางคนก็เอาดอกไม้ไหว้แทนก็มี บางคนบางกลุ่มจุดตอนรับศีลก็มี บางคนจะจุดตอนเทศน์ธรรม ไม่มีระเบียบว่าจะต้องทำพร้อมกัน สมัยโบราณจึงมีคำเมืองว่า “จี๋เจ๊าะ แฮ่ม๊ะ” “จี๋” แปลว่าจุดไฟ จุดเทียน “เจ๊าะ” แปลว่ายกมือไหว้จ่อที่หน้าผาก “แฮ่ม๊ะ” แปลว่าแปะตามฐานเสาวิหาร บางวัดบางแห่ง ก็เอาไปแปะที่ฐานพระหรือแท่นแก้วก็มีมาก เรียกว่าแปะไม้ใช้ปัก เพราะเทียนเมื่อก่อนนั้นเป็นจี๋ฝัองอ่อนๆ ไม่ใช่อย่างเทียนปัจจุบัน คนที่เข้าไปแปะที่แท่นแก้วได้จะมีแต่ผู้ชายเท่านั้น ผู้หญิงไม่มีสิทธิจึงแปะที่ฐานเสาแทน ผู้หญิงจะนั่งบริเวณหลังแท่นนั้น”

ส่วนโต๊ะหมู่บูชาเป็นเครื่องบูชาที่นิยมใช้กันมากในภาคกลางมาก่อน โดยเกิดขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น จากการที่ราชทูตไทยนำโต๊ะเครื่องเรือนของจีนมาจากเมืองปักกิ่ง ในสมัยรัชกาลที่ 2 เป็นเหตุให้เกิดนิยมกันขึ้น จึงเอาไปผูกเป็นลายเขียนผนังโบสถ์ และกิดดัดแปลงเป็นเครื่องพุทธบูชา ต่อมาในรัชกาลที่ 3 ได้ดำริให้สร้างโต๊ะเครื่องบูชา โดยนำมาจากภาพเขียนผนังโบสถ์ดังกล่าวมาแล้ว สำหรับตั้งเครื่องบูชาหน้าพระประธานในพระอุโบสถวัดพระเชตุพน และเป็นที่นิยมกันมาตั้งแต่บัดนั้นจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5

ภาพ 4-34, 35 ลายส่อเขียนผนังพระอุโบสถวัดราชโอรส และการจัดผ้าหมู่ใหญ่ในพระอุโบสถวัดพระเชตุพน
(ที่มา : สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ : 2473)

ภายหลังการจัดการปกครองคณะสงฆ์ตั้งแต่ทศวรรษที่ 2450 เป็นต้นมา คณะสงฆ์เมืองเชียงใหม่ได้เริ่มรับเอาจารีตวัฒนธรรมการศึกษาจากภาคกลางทั้งโดยผ่านการดึงคณะสงฆ์ให้เข้ามามีบทบาทสนับสนุนการศึกษาระดับมูลศึกษา และการศึกษาเพื่อผลิตครูในท้องถิ่น

ซึ่งการรับกระแสวัฒนธรรมการศึกษาดังกล่าวเริ่มทำให้คณะสงฆ์พื้นเมืองซึมซับเอาการใช้อักขระภาษาของวัฒนธรรมไทยกลางอย่างค่อยเป็นค่อยไป

ภายหลังที่คณะสงฆ์ภาคกลางได้ขยายการศึกษาตามแบบแผนการเรียนชั้นมูลฐานของรัฐบาลมาสู่ท้องถิ่นบ้างแล้ว คณะสงฆ์ได้นำเอาแบบแผนการศึกษาที่เรียกว่า “การศึกษานักธรรม” เริ่มการสอนครั้งแรกในมณฑลพายัพและเมืองเชียงใหม่ตั้งแต่ พ.ศ. 2454 การศึกษานักธรรมนอกจากจะเป็นการศึกษาของคณะสงฆ์ที่ใช้สื่อในการเรียนการสอนโดยใช้ความรู้พื้นฐานเป็นภาษาไทยกลางแล้ว ยังเป็นการศึกษาที่คณะสงฆ์จัดให้เป็นแบบแผนเดียวกันทั่วราชอาณาจักร (ไข่มุก อุทยวาลี, 2537: 97)

การศึกษานักธรรมนอกจากจะเป็นการจัดรูปแบบการศึกษาของพระสงฆ์เน้นการเข้าใจพระธรรมวินัยและเนื้อหาการศึกษาพุทธศาสนาตามที่คณะสงฆ์ส่วนกลางกำหนดขึ้นแล้ว ในหลักสูตรยังสอนเรื่องศาสนพิธีแบบภาคกลาง ที่ระบุการใช้โตะหมุ่มบูชาให้เป็นส่วนหนึ่งของการเรียน ตามที่ได้สัมภาษณ์พระครูโมสิตปริยัตยาภรณ์ (พระมหาธีรพงษ์ สิริธโร) เจ้าอาวาสวัดป่าแดงมหาวิหาร วันที่ 8 เมษายน 2553 กล่าวว่า

“เป็นการรับอิทธิพลจากภาคใต้ (กรุงเทพ) คือเมื่อก่อนพระสงฆ์ล้านนาปกครองดูแลกันเอง เรียกว่า หมวดอุโบสถ มีครูบาตนเฒ่าตนแก่เป็นผู้ดูแลเป็นเจ้าคณะหมวด พอมีกฎหมาย ร.ศ. 121 พรบ. ใหม่มา เป็นจุดหัวเลี้ยวหัวต่อในสมัยรัชกาลที่ 5-6 ในยุคครูบาศรีวิชัย คือ ร.5 เป็นเจ้าแผ่นดิน อำนาจการปกครองจึงขึ้นอยู่กับส่วนกลาง ก็ส่งพระสงฆ์จากทางโน้นมาดูแลก็เลยได้รับอิทธิพลจากทางโน้นมา คือนโยบายมาแบบนี้ เมื่อส่งพระมาก็เป็นการขยายการศึกษามาด้วย สมัยนั้นวัดพระสงฆ์จะมีบทบาทในด้านให้การศึกษามาก ทีนี้ก็นำหลักสูตรนักธรรมจากทางโน้นมาสอน ซึ่งจะมีการสอนเรื่องศาสนพิธีต่างๆ การจัดโตะหมุ่มงานแบบนี้จัดหมุ่มห้า เจ็ด เก้าก็ว่ากันไป แล้วก็เริ่มมีการประกวดโตะหมุ่ม”

“การสอนเรื่องศาสนพิธีนั้นเป็นเพียงวิชาหนึ่งในหลักสูตร เป็นความรู้รอบตัวไม่ได้มีผลในการสอบนักธรรม”

“การศึกษาสงฆ์นี้สมเด็จพระมหาสมณเจ้าเป็นผู้ทำหลักสูตรนักธรรมชั้นตรี โท เอก แล้วขยายสำนักเรียนจากส่วนกลางสู่ส่วนภูมิภาคแต่ละจังหวัด พร้อมกันนั้นก็ส่งครูพระมาประจำแต่ละจังหวัดหรือเป็นพระสงฆ์จากบ้านเราไปร่ำเรียนแล้วกลับมา หลักสูตรนักธรรมก็เลยเป็นหลักสูตรใหม่ เจ้าอาวาสแต่ละวัดก็รับนโยบายมาก็เริ่มเอาสถิติออกออกไปเอาโตะหมุ่มบูชามาแทนที่ เรื่องนี้มีความหมายลึกซึ้งอยู่คือโตะหมุ่มบูชาประธานในพิธีเท่านั้นจะมีสิทธิในการจุดรูปเทียน แต่สถิติอื่นทุกคนสามารถจุดได้มันบ่งบอกเรื่องชนชั้น สังคม เมื่อก่อนคนมาก็เอาเทียนมาปักได้อันหรือสองอันก็แล้วแต่ ปักที่ฐานก็มี”

พ.ศ. 2445 ทางรถไฟสายเหนือเริ่มสร้างและสร้างต่อมาถึงลำปาง พ.ศ. 2459 และถึงปลายทางที่เชียงใหม่ พ.ศ. 2664 เมื่อรถไฟมาถึงได้มีการสร้างถนนเชื่อมต่อกับทางรถไฟ เช่น สายเชียงใหม่ – เชียงราย ลำปาง – พะเยา แพร่ – น่าน และยังสร้างถนนหลายสายภายในจังหวัด การขนส่งสินค้าระหว่างเมืองต่างๆ ในภาคเหนือกับกรุงเทพฯ ด้วยรถไฟจึงขนส่งสินค้าสะดวก ในปริมาณที่มาก รวดเร็ว และราคาถูกกว่าการขนส่งทางเรือและการใช้สัตว์บรรทุก (สรสวดี อ่องสกุล, 2551: 538) เมื่อทางรถไฟมาถึงเชียงใหม่ได้ก่อให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจ อย่างมากมาย สันนิษฐานว่าเป็นสิ่งเร่งให้โต๊ะหมู่บูชามาถึงเชียงใหม่เร็วขึ้น มากขึ้น ตามคำสัมภาษณ์ ของสนั่น ธรรมธิ วันที่ 28 เมษายน 2553 ที่กล่าวว่า

“โต๊ะหมู่บูชาใช้กันเมื่อไหร่ก็ไม่ทราบเวลาที่แน่นอนได้ ไม่มีใครบันทึกไว้แต่สันนิษฐานว่า น่าจะมากับรถไฟเพราะมันไม่ใช่เครื่องอุปโภคบริโภคที่จำเป็นเท่าไร แต่พอรถไฟมาก็นำ อย่างอื่นมาด้วยเช่น น้ำหอม นาฬิกา รองเท้า เสื้อเชิ้ต เสื้อยืด จักรเย็บผ้าก็ทยอยมา ฉะนั้นสิ่งเหล่านี้ ก็ตามมาเช่น ธรรมาสันภาคกลาง น่าจะมายุคเดียวกัน ถ้าจะกล่าวถึงพระบ.สงฆ์หรือพระวินัยก็ได้ กล่าวถึงสิ่งเหล่านี้ไม่ได้กำหนดหรือบังคับว่าจะต้องใช้ แต่ถ้ากล่าวในแง่การเลื่อนไหล ของวัฒนธรรมแล้วก็น่าจะเป็นไปได้เพราะการขนส่งที่สะดวกสบาย”

“สมัยโบราณการบูชาพระจะมีแค่ดอกไม้ เทียนเท่านั้น รูปที่มีจะใช้เพื่อสักการบูชา ไม่ได้มีไว้เพื่อจุด รูปในปัจจุบันที่ใช้กันจะมากที่หลังน่าจะมาพร้อมโต๊ะหมู่บูชาและคาดว่าจะ เป็นวัฒนธรรมจีนซึ่งเข้ามาในไทยในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนกลาง มาพร้อมกับชาวจีนพุทธ”

พระครูอดุลสีกิตติ์ ก็ได้ให้สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 27 เมษายน 2553 ในแนวทางเดียวกันว่า “สัตตภัณฑ์ล้านนาเราจะวางไว้ที่โบสถ์และวิหารเท่านั้นในกฎก็ไม่มีการวาง และเริ่มเปลี่ยนแปลง เป็นโต๊ะหมู่บูชาเมื่อเราเข้าไปอยู่ส่วนกลางในสมัยรัชกาลที่ 5 และที่ค้ายิ่งมากที่สุดคือเมื่อรถไฟ เข้ามาถึงเชียงใหม่ก็สามารถขนถ่ายสินค้าต่างๆมาจากกรุงเทพฯได้ง่าย ก็เลยเป็นที่นิยมกัน”

จนมาถึงพ.ศ. 2481 ในสมัยรัฐบาลของจอมพล ป.พิบูลสงครามมีการส่งเสริม พระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมเป็นอย่างยิ่ง มีการจัดโต๊ะหมู่บูชาขึ้นเป็นพิเศษในสถานที่ราชการ องค์การและสโมสรทั่วไป ขณะเดียวกันพลเอกมังกร พรหมโยธี รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงศึกษาธิการสมัยนั้นก็สนับสนุนนโยบายของ จอมพล ป.พิบูลสงคราม โดยให้จัด โต๊ะหมู่บูชาในหน่วยงานและสถานศึกษาด้วย รวมทั้งเป็นผู้ริเริ่มให้มีการตั้งเสาประดับธงชาติ และพระบรมฉายาลักษณ์เข้าไปในโต๊ะหมู่บูชาในพิธีการต่างๆที่ราชการจัดขึ้น

(<http://udn.onab.go.th>, 5-7-53)

ภาพ 4-36 ชื่อภาพ “ที่ระลึกในงานกะฐินศรัทธา นางกิมเปี๊ยะนัมเปาะสะ ทอดคณะวัดเกตการาม เชียงใหม่
วันที่ 11 พฤษภาคม 2480” แสดงให้เห็นว่ามีการจัดโต๊ะหมู่บูชาในวิหารมาก่อน พ.ศ. 2480
(ที่มา : ถ่ายจากภาพถ่ายโบราณในพิพิธภัณฑ์วัดเกตการาม 13-4-53)

พ.ศ. 2521 กระทรวงศึกษาธิการได้มอบหมายให้กรมการศาสนา จัดการสอนจริยศึกษาแก่นักเรียน นักศึกษาและประชาชนทั่วไป โดยจริยศึกษามีเนื้อหาการสอนเกี่ยวกับระเบียบปฏิบัติของชาวพุทธในศาสนาพิธีต่างๆ เพื่อมุ่งหวังให้เกิดการปฏิบัติไปในแนวทางเดียวกันทั่วประเทศ ความรู้เรื่องโต๊ะหมู่บูชาได้เป็นที่รู้จักและยอมรับจากชาวเมืองเชียงใหม่ในวงกว้างมากยิ่งขึ้นกว่าเดิม โดยผ่านทาง “การศึกษาในระบบโรงเรียน” ดังความในคำนำหนังสือ ศาสนพิธี ฉบับกรมการศาสนา พ.ศ. 2523 ความว่า

“เมื่อ พ.ศ. 2521 กระทรวงศึกษาธิการ ได้พิจารณาเห็นว่าการจัดการจริยศึกษาทั้งในสถานศึกษาและนอกสถานศึกษาไม่ได้เป็นไปในแนวทางอันเดียวกัน ทำให้งานการศึกษาด้านนี้ดำเนินไปไม่ได้ดีเท่าที่ควร จึงได้มอบให้กรมการศาสนาเป็นเจ้าของเรื่องการจัดจริยศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ โดยให้กรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องให้ความร่วมมือและได้ตั้งคณะกรรมการจัดทำหลักการและวิธีการสอนจริยศึกษา รวบรวมและเรียบเรียงหัวข้อจริยธรรมสำหรับใช้สอนนักเรียน นักศึกษาและประชาชนขึ้น ประกอบด้วยผู้แทนส่วนราชการที่เกี่ยวข้องและผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านจริยศึกษาเป็นกรรมการ โดยมีนายจำลอง จูจันทร์ รองอธิบดีกรมการศาสนาเป็นประธานกรรมการ

คณะกรรมการชุดนี้ได้ประชุมจัดทำ และเรียบเรียงหลักการวิธีการจัดจริยศึกษาและหัวข้อจริยธรรมสำหรับใช้อบรมสั่งสอนนักเรียน นักศึกษาและประชาชน ขึ้นเสนอกระทรวงศึกษาธิการพิจารณาอนุมัติให้ส่วนราชการและสถานศึกษาต่างๆ ทั่วราชอาณาจักรใช้เป็นหลักในการจัด

และอบรมสั่งสอนจริยธรรมแก่นักเรียน นักศึกษาและประชาชนให้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน ตั้งแต่ปีการศึกษา 2522 เป็นต้นไป”

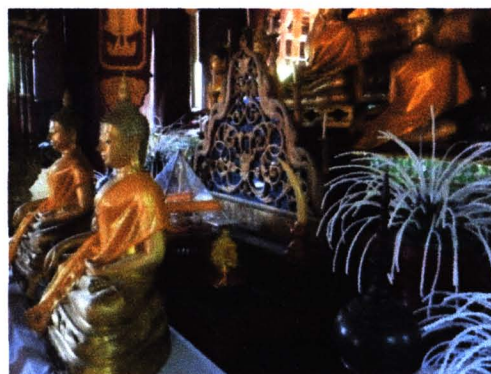
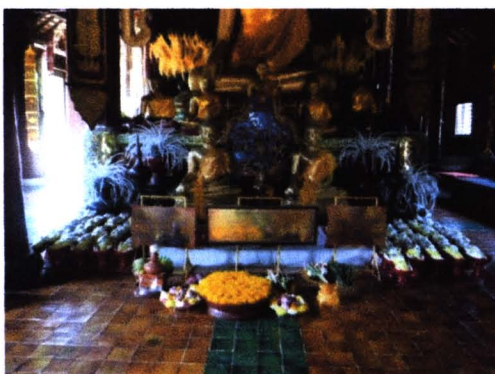
ในหนังสือเล่มเดียวกันนี้ได้ระบุที่มาของเนื้อหาในการสอนจริยศึกษาว่านำมาจากหนังสือศาสนพิธีเล่ม 1 และ 2 ซึ่งใช้สอนพระสงฆ์ในหลักสูตรนักธรรมมาก่อน โดยเรื่องการจัดเตรียมโต๊ะหมู่บูชาถูกบรรจุลงในหนังสือศาสนพิธีฉบับกรมการศาสนาในบทที่ 3 พิธีทำบุญเนื่องด้วยประเพณีในครอบครัว ข้อ 20 การทำบุญงานมงคลและข้อปฏิบัติบางประการ เรื่องการเตรียมที่ตั้งพระพุทธรูปพร้อมเครื่องบูชา รวมถึงสอดคล้องการใช้โต๊ะหมู่บูชาในขั้นตอนการปฏิบัติศาสนพิธีแบบต่างๆ

โต๊ะหมู่บูชาได้กลายเป็นศาสนวัตถุที่สำคัญและขาดไม่ได้ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ทั้งในวัดและสถานที่จัดงานพิธีทั่วไปในเชียงใหม่ ดังตัวอย่างจากเอกสาร “การอบรมผู้นำทางศาสนพิธี เพื่อเฉลิมฉลองเนื่องในวโรกาส สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ มีพระชนมายุครบ 72 พรรษา วันที่ 12 สิงหาคม 2547” ซึ่งจัดโดย คณะเทคนิคการแพทย์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ รวบรวมโดยพระครูอดุลสีลภิกขิต เจ้าอาวาสวัดธาตุคำ นายสมทบ พาจรทิศ นายสมศักดิ์ จันทร์น้อย จุดประสงค์เพื่อสืบสานภูมิปัญญาและเพิ่มเติมความรู้ให้กับผู้นำศาสนพิธี ทั้งเก่าและใหม่ในเรื่องพิธีกรรมต่างๆ โดยในเนื้อหาได้อธิบายถึงการเตรียมสถานที่ วัสดุอุปกรณ์ ซึ่งรวมถึงโต๊ะหมู่บูชาไว้อย่างชัดเจน

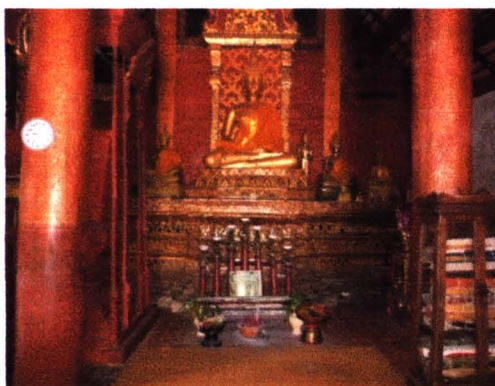
จากการสำรวจวิหารในกลุ่มตัวอย่างพบว่าวิหารส่วนใหญ่ยังคงใช้สถูปภัณฑ์อยู่โดยมีโต๊ะหมู่บูชาวางประกอบ ซึ่งหลายวัดพึงจะนำสถูปภัณฑ์กลับมาวางไม่กี่ปีมานี้หลังจาการรณรงค์ส่งเสริมอัตลักษณ์ของล้านนา ผู้วิจัยพบว่าวิหารที่ใช้สถูปภัณฑ์โดยไม่มีโต๊ะหมู่บูชาประกอบมี 4 วัด ได้แก่ วัดเกตการาม วัดป่าแดงหลวง วัดปราสาท และวัดพันเตา ซึ่งจัดวางสถูปภัณฑ์เพื่อการประดับตกแต่งแต่ไม่ได้ใช้งานโดยตรง ส่วนวิหารที่ใช้สถูปภัณฑ์แต่มีโต๊ะหมู่บูชาวางอยู่บริเวณข้างๆ ด้วยมี 2 วัด ได้แก่ วัดต้นเกว๋น วัดทุ่งฮ้อหลวง วิหารที่ใช้โต๊ะหมู่บูชาอย่างเดียวได้แก่ วัดหางดง ส่วนวิหารที่ใช้โต๊ะหมู่บูชาเป็นหลักและใช้สถูปภัณฑ์ประกอบมี 2 วัด ได้แก่ วัดเสาหิน วัดท่าคำว้าง

ภาพ 4-37, 38 การจัดวางสัตตภัณฑ์ในวิหารวัดเกตการามและวัดป่าแดงหลวง
(ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 3-4-53, 21-4-53)

ภาพ 4-39, 40 วิหารวัดพันเตาใช้สัตตภัณฑ์เพื่อการตกแต่ง
(ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 9-5-53)

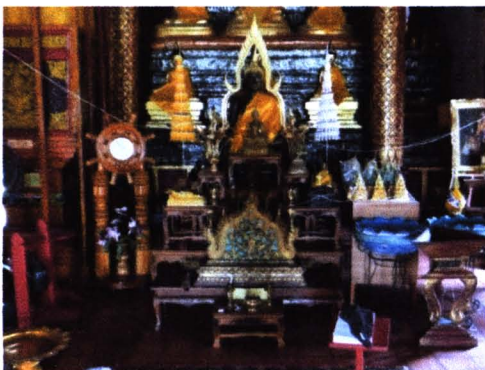
ภาพ 4-41, 42 วิหารวัดคันแก้วใช้สัตตภัณฑ์เพื่อการใช้สอย จัดวางโต๊ะหมู่บูชาไว้มุมหน้าแท่นพระ
(ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 5-4-53)

ภาพ 4-43, 44 วิหารวัดทุ่งอ้อหลวงใช้สัตตภัณฑ์เพื่อการใช้สอย จัดวางโต๊ะหมู่บูชาไว้มุมหน้าแท่นพระ
(ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 19-4-53)

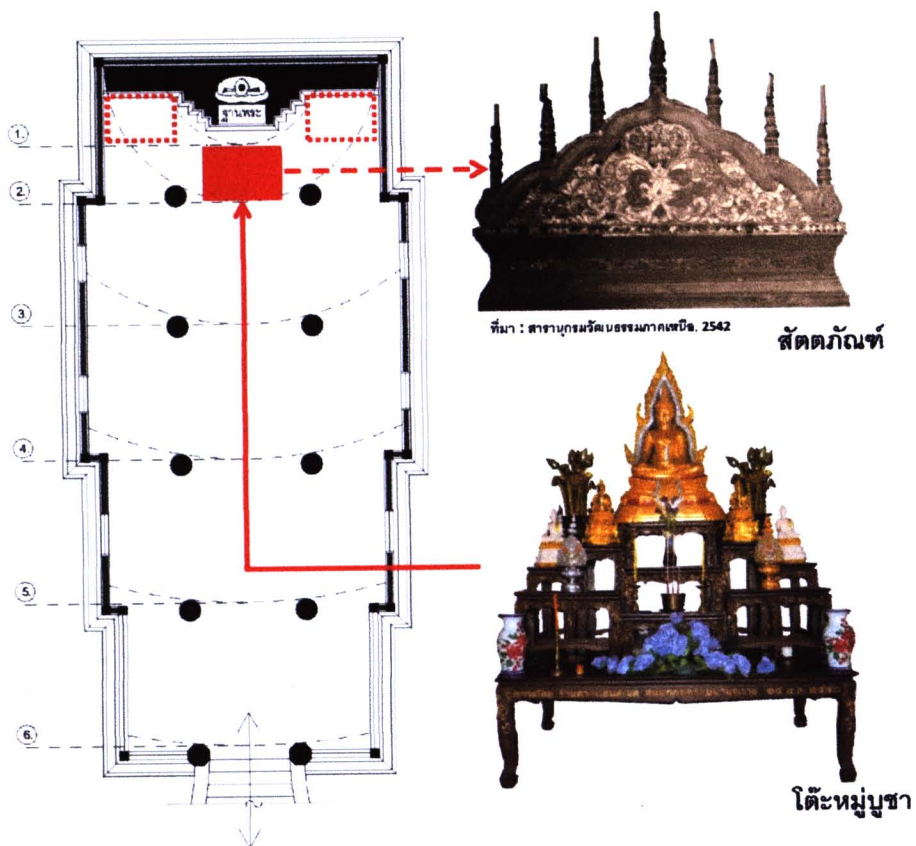
ภาพ 4-45 วิหารวัดหางดงใช้โต๊ะหมู่บูชา
(ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 4-4-53)

ภาพ 4-46, 47 วิหารวัดเสนาหินใช้โต๊ะหมู่บูชาเป็นหลัก ใช้สัตตภัณฑ์เพื่อการตกแต่ง
และจัดโต๊ะหมู่สำหรับบูชาพระเจ้าอยู่หัว (ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 5-4-53)

ภาพ 4-48, 49 วิหารวัดท้าวคำวังใช้โต๊ะหมู่บูชาเป็นหลัก มีสถิตภัณฑ์สภาพทรุดโทรมวางด้านหลัง
(ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 9-4-53)

แผนภูมิ 4-6 โต๊ะหมู่บูชาแทนที่สถิตภัณฑ์ในตำแหน่งเดียวกัน

- ธรรมเนียมปราสาทและธรรมเนียมภาคกลาง

การปฏิรูปการปกครองและการศึกษาสงฆ์ ซึ่งสอดคล้องกับการปฏิรูปการศึกษาที่เริ่มต้นในเวลาเดียวกันที่ต้องการให้คนเมืองหันมาพูด อ่าน เขียนภาษาไทยกลาง ได้ส่งผลกระทบต่อหลักอีกส่วนได้แก่ การใช้ธรรมเนียมแบบภาคกลางแทนธรรมเนียมทรงปราสาทที่มีอยู่เดิมในวิหาร ด้วยคำสั่งจากคณะสงฆ์ส่วนกลางให้ยกเลิกการเทศน์ธรรมเป็นภาษาพื้นเมืองและให้ใช้ธรรมเนียมโทแทนธรรมเนียมพื้นเมือง ส่งผลให้วัดทั้งหลายในเชียงใหม่เริ่มนำธรรมเนียมแบบภาคกลางมาใช้

จากการสัมภาษณ์เจ้าอาวาสหลายท่านได้อธิบายเพิ่มเติมว่า เป็นการนำมาใช้ตามนโยบายการปกครองสงฆ์จากส่วนกลางและไม่ได้กำหนดตำแหน่งการวางของธรรมาสน์ที่แน่นอนสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามความเหมาะสม

“ธรรมเนียมแบบภาคกลางมาประมาณ 40-50 ปี จะวางด้านซ้ายพระพุทธรูป เป็นการเทศน์ให้เห็นหน้า อาจเป็นคนบ้านเราไปเห็นของเขาหรือเขามาเห็นบ้านเราว่าไม่มีก็ซื้อหามาถวายวัดก็จำเป็นต้องใช้ตามสมัย การปกครองสงฆ์ก็มีส่วนคล้ายกับทางราชการทั่วไปคือเมื่อมีคำสั่งจากส่วนกลางให้ทำอะไรก็ต้องปฏิบัติตาม เป็นนโยบายแนวทางที่ยึดเอาตัวอย่างจากส่วนกลางมาพัฒนา ส่วนท้องถิ่นก็เอามาปรับปรุง” สัมภาษณ์พระอธิการบุญส่ง กน.ตรม.โม เจ้าอาวาสวัดเสนาหิน วันที่ 27 มีนาคม 2553

“ธรรมเนียมภาคกลางก็มาพร้อมโตะหมูเมื่อก่อนใช้ธรรมาสน์สูง เทศน์ธรรมาก็ได้ยินกันหมด แต่ไม่มีในหลักสูตรที่ว่าจะต้องใช้ธรรมาสน์ภาคกลางเท่านั้นไม่กำหนด ที่วัดนี้มีอยู่แล้วใช้เทศน์ทุกวันพระ ส่วนธรรมเนียมปราสาทจะใช้วันตั้งธรรมหลวง ยี่เป็ง ธรรมเนียมภาคกลางก็ไม่มีแบบแผนว่าต้องนั่งทางไหน เอาเหมาะสม วัดนี้จะวางใกล้แท่นสงฆ์เพราะสะดวกในการเดินไปมา” สัมภาษณ์พระครูโฆสิตปริยัตยาภรณ์ (พระมหาธีรพงษ์ สิริธนโร) เจ้าอาวาสวัดป่าแดงมหาวิหาร วันที่ 8 เมษายน 2553

“เราใช้ธรรมาสน์ปราสาทในทุกวันพระก็เพราะมีธรรมเนียมเดียว ธรรมเนียมแบบภาคกลางน่าจะหลังสมัยรัชกาลที่ 5 แต่ที่เห็นชัดเจนก็ช่วง พ.ศ. 2480-90 ที่เห็นชัดก็ช่วงครูบาศรีวิชัย เริ่มเห็นมากแน่นอนในช่วงนี้ เพราะเราเปลี่ยนไปเทศน์แบบปาฐกถาคือการเทศน์ปากเปล่า คนเมืองเราจะเทศน์แบบอ่านคัมภีร์ พอมีคำสั่งจากคณะสงฆ์กรุงเทพฯ ให้ใช้การเทศน์แบบปากเปล่ามาแทนการเทศน์แบบใบลานพระสงฆ์เราก็ปฏิบัติตาม” สัมภาษณ์ศรีเลา เกษพรหม วันที่ 10 สิงหาคม 2553

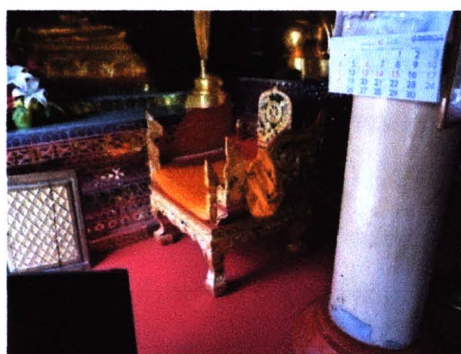
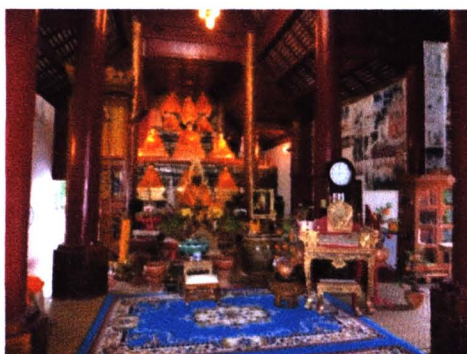
การนำธรรมเนียมแบบภาคกลางมาใช้แทนธรรมเนียมทรงปราสาทเป็นการปรับเปลี่ยนตามการเมืองการปกครอง แต่ในยุคหลังยังมีเหตุผลในการใช้เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของเมืองเชียงใหม่ จากการสัมภาษณ์พระครูอดุลสีกิตติ์ เมื่อวันที่ 27 เมษายน 2553 ความว่า

“ธรรมเนียมแบบภาคกลางก็น่าจะมาพร้อมโต๊ะหมู่บูชา คายยันในช่วงปลายสงครามโลก ครั้งที่สอง อันดับแรกคือทำเองใช้เองก่อนเป็นเก้าอี้เรียบๆ ไม่มีแกะสลักปิดทองทั้งนั้น พอร้านสังฆภัณฑ์ของบ้านเราสั่งมาขายจากภาคกลางก็เป็นที่นิยมกัน (โดยลักษณะด้านนาจะเขียนลายทองภาคกลางนิยมแกะสลัก) ด้วยเหตุที่เราปรับเปลี่ยนการแสดงธรรมในช่วงหลังสงครามโลก แต่ก่อนแสดงธรรมแบบโบราณในวิหาร ต่อมาก็มีการนิมนต์พระวัดอื่นมาแสดงธรรมแบบปาฐกถาด้วย

อีกเหตุผลหนึ่งคือธรรมเนียมแบบล้านนาก็ร้อน แสบ มีด ก็เลยปรับเปลี่ยนมาแบบนี้จะใช้เฉพาะช่วงวันสำคัญ และปัจจุบันวัดบางวัดก็ไม่นิยมเทศน์มหาชาติในธรรมเนียมโบราณกันแล้ว มีสาเหตุหลายอย่าง เช่น การเทศน์ใช้เวลานาน และปัจจุบันหาคนฟังยาก คนฟังมีน้อย ด้วยสภาพสังคมปัจจุบันคนไม่ค่อยมีเวลา จะมานอนวัดฟังธรรมอย่างแต่ก่อนก็น้อย อีกอย่างสมัยก่อนพระเทศน์เหมือนนิยายพอวันพระนี้ก็เทศน์จบตอนหนึ่งต้องติดตามฟังกันตอนหน้าวันพระหน้าคนเลยไม่นิยม คนรุ่นใหม่ก็ไม่ค่อยเข้าวัด จะเหลืออยู่ห้าคนสิบคนเลยไม่ต้องใช้ธรรมเนียมแบบเดิม พระสงฆ์เลยต้องปรับเปลี่ยนยุทธวิธีในการเผยแผ่ธรรม จะเป็นวิทยุ โทรทัศน์หรืออินเทอร์เน็ต ซึ่งสะดวกกว่า คนเลยไม่ค่อยมาวัด”

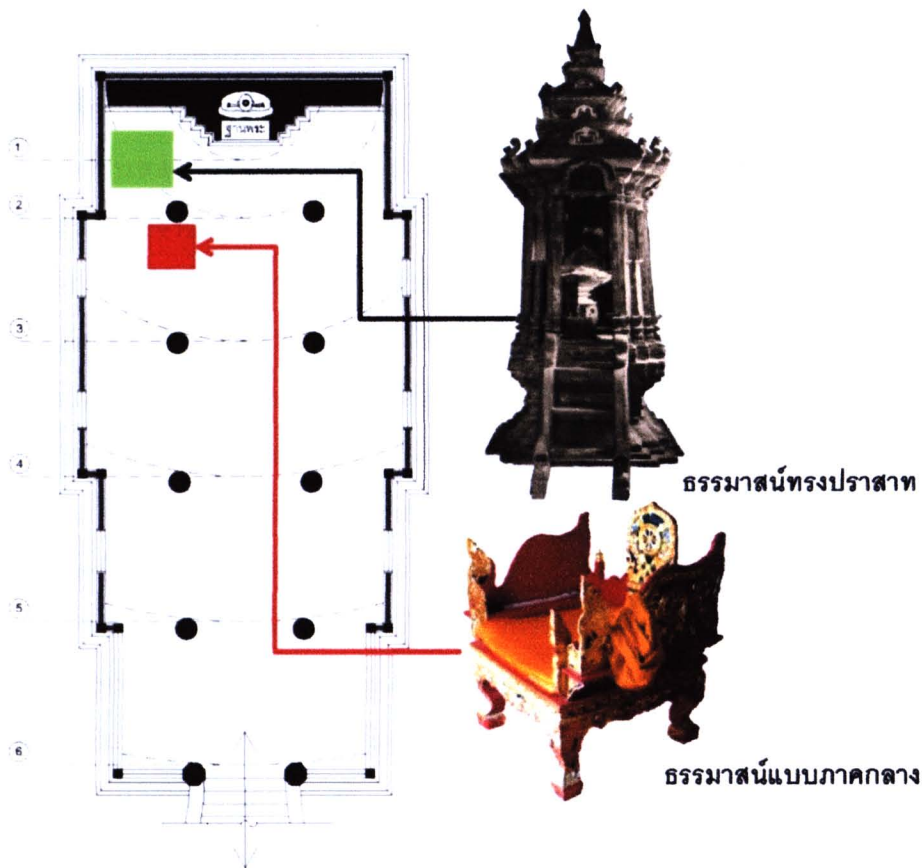
จากการค้นคว้าด้านเอกสารพบว่าในหนังสือ “เครื่องสักการะในล้านนาไทย” โดยศาสตราจารย์เกียรติคุณมณี พยอมยงค์ ได้ระบุว่า ความนิยมในการใช้ธรรมเนียมเดียนับแต่ พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา ประชาชนชาวล้านนานิยมเอาธรรมเนียมเดยซึ่งศิลปะของไทยอยุธยาหรือไทยภาคกลางมาถวายแด่พระสงฆ์ในวัดภาคเหนือทั่วไป เป็นเหตุให้พระสงฆ์ในวัดต่างๆ ที่เคยนิยมนั่งเทศน์ธรรมเนียมสูงหันมานิยมเทศน์บนธรรมาสน์เดยหรือใช้เป็นที่นั่งประกอบพิธีกรรม

ในวิหารกลุ่มตัวอย่างพบว่ามี 2 แห่งที่ใช้ธรรมเนียมแบบภาคกลาง ได้แก่วิหารวัดเสนาหิน และวัดป่าแดงหลวง จากการสัมภาษณ์พบว่าจะใช้ในบางโอกาส ไม่ได้ใช้เป็นประจำ จึงไม่ได้ตั้งในตำแหน่งที่ถาวร

ภาพ 4-50, 51 ธรรมเนียมแบบภาคกลางภายในวิหารวัดเสนาหินและวัดป่าแดงหลวง

(ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 30-11-53, 21-4-53)

แผนภูมิ 4-7 ธรรมาสน์แบบภาคกลางจัดวางเพิ่มในตำแหน่งใกล้แท่นสงฆ์
ส่วนธรรมาสน์ทรงปราสาทอยู่ในตำแหน่งเดิม

- แท่นสงฆ์ (อาสสงฆ์)

ศาสนวัตถุหลักที่มีหลักฐานการเปลี่ยนแปลงอีกส่วนในช่วงเวลาใกล้เคียงกับโต๊ะหมู่บูชา และธรรมาสน์แบบภาคกลางได้แก่ แท่นสงฆ์หรืออาสสงฆ์ สันนิษฐานว่าในอดีตวิหารบางแห่ง ยังไม่มีการยกแท่นสงฆ์เป็นเพียงการปูผ้าหรือเสื่อในส่วนที่พระสงฆ์นั่ง ต่อมาจึงยกแท่นให้สูงกว่าเดิม ซึ่งวิหารล้านนาโดยปกติตั้งแท่นสงฆ์ไว้ด้านขวามือพระประธานต่อจากธรรมาสน์ทรงปราสาท จากการสัมภาษณ์พ่อน้อยดวง คำชาย วันที่ 6 เมษายน 2553 ซึ่งเป็นกรรมการวัดตั้งแต่ อายุ 21 ปี และเป็นผู้ดูแลวัดจนถึงปัจจุบัน กล่าวว่า “แท่นสงฆ์ของวัดวางไว้ที่เดิมตลอด ถ้ามินต์พระมาเยอะก็เอาไว้สองข้างได้ แต่เมื่อก่อนไม่มี พึ่งมามียกแท่นเมื่อ 30-40 ปีมานี้เอง ศรัทธาเป็นผู้สร้างแท่นให้เพื่อให้สูงกว่าคนทั่วไป โบราณนั่งพื้นกันหมดพระมีแค่เสื่อรองเท่านั้น”

“อาสสงฆ์เป็นแท่นยกสูงกว่าชาวบ้านเพราะพระเป็นที่เคารพยกย่องของคนทั่วไป เมื่อยกย่องก็ยกให้สูงกว่าคนธรรมดาเป็นความเชื่อ อาสสงฆ์นี้ไม่ว่าจะอยู่ในรูปแบบใดก็เรียก

เหมือนกันเป็นแท่นยาวตลอดหรือเป็นแท่งทั้งองค์เดียวต่อกัน แล้วแต่กำลังจะสร้างได้”
 สัมภาษณ์พระอธิการบุญส่ง กน.ตรม.โม เจ้าอาวาสวัดเสนาหิน วันที่ 27 มีนาคม 2553

การยกแท่นสงฆ์ขึ้นยังมีการปรับความสูงและขนาดพื้นที่ให้เหมาะสมกับการใช้งาน รวมถึงให้เหมาะสมกับจำนวนพระสงฆ์อีกด้วย

“อาสสงฆ์เป็นแท่นยกพื้นเล็กน้อยเท่านั้น เพราะเดิมวิหารล้านนาก็ต่ำ ชาวบ้านก็นั่งกับพื้น จึงยกเล็กน้อย อีกอย่างคือการประเคนสิ่งของก็ง่ายสะดวกพระสงฆ์ไม่ต้องก้มมาก ปัจจุบันชาวบ้าน นิยมนั่งเก้าอี้กันอาสสงฆ์จึงต้องยกให้สูงขึ้นให้สูงกว่าชาวบ้าน และการสร้างอาสสงฆ์จะทำให้พอดี กับจำนวนพระเท่านั้น พระเถรสมัยนั้นก็ไม้มากความลึกก็ไม่มากไม่มีที่ว่างด้านหน้าพระมาก เหมือนปัจจุบัน ส่วนใหญ่นิยมวางอาสสงฆ์เต็มช่วงกลางวิหาร(ห้องกลางที่ไม่ได้ยกเก็จ)

มีระยะหนึ่งที่บางวัดนิยมนำอาสสงฆ์มาวางกลางวิหารด้านหน้าพระประธานก็เนื่องจากได้เห็นแบบอย่างจากภาคกลางหรือรับเอาวิธีปฏิบัติสังฆกรรมแบบภาคกลางมา โดยเฉพาะวิหารที่มีพื้นที่กว้างเช่นวัดพระสิงห์ วัดสวนดอก วัดเกต แต่วัดส่วนใหญ่ไม่นิยมทำกันเนื่องจากวิหารล้านนาจะแคบอยู่แล้ว” สัมภาษณ์พระครูอดุลสีกิตติ์ เมื่อวันที่ 27 เมษายน 2553

การรับวิธีปฏิบัติสังฆกรรมแบบภาคกลางมาใช้ในวิหารล้านนาเกิดจากการปฏิบัติตามคำสั่งของคณะสงฆ์จากส่วนกลาง เช่นเกี่ยวกับการเผยแพร่การศึกษานักธรรมซึ่งเริ่มสอนครั้งแรกในมณฑลพายัพและเมืองเชียงใหม่ตั้งแต่ พ.ศ. 2454 โดยพระสงฆ์จากส่วนกลางซึ่งมาสอนนักธรรม นำมาเผยแพร่หรือพระสงฆ์จากเชียงใหม่ไปเรียนในกรุงเทพฯ แล้วนำกลับมาสอน

การศึกษานักธรรมเริ่มครั้งแรกในมณฑลพายัพและเชียงใหม่ พ.ศ. 2456 พร้อมกับมณฑลอื่นๆ โดยเริ่มจากมีพระสงฆ์ที่เคยไปศึกษายังวัดบวรนิเวศวิหารกรุงเทพฯ เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว กลับมายังภูมิลำเนาเดิมก็ได้้นำเอาแบบแผนการศึกษานักธรรมมาเริ่มสอน การจัดการเรียนครั้งแรกในเมืองเชียงใหม่ไม่ปรากฏหลักฐานเป็นรายงานชัดเจนถึงสำนักการเรียน แต่อาจสันนิษฐานได้ว่า การริเริ่มการเรียนการสอนได้เริ่มในเมืองเชียงใหม่ก่อน เพราะความสำคัญของการเป็นศูนย์กลางการศึกษาทั้งของรัฐบาลและคณะสงฆ์ นอกจากนี้เมืองเชียงใหม่ก็ได้รับการวางพื้นฐานทั้งด้านการปกครองคณะสงฆ์มาบ้างแล้วในระยะ พ.ศ. 2449 เป็นต้นมา (ไข่มุก อุทยาวิไล, 2537: 99-100)

ระยะเวลาว่าสองทศวรรษในราว พ.ศ. 2464-2484 การศึกษาปริยัติธรรมแบบภาคกลางได้เริ่มขยายอิทธิพลลงสู่การศึกษาในวงการสงฆ์เมืองเชียงใหม่ในรูปของการจัดตั้งสำนักเรียนทั้งในวัดที่เปิดสอนอย่างเป็นทางการและสอนตามกำลังความรู้ของคณะสงฆ์บางวัดที่พอจะจัดได้ วัดในช่วงเวลานี้ที่เปิดสอนเป็นสำนักเรียนเป็นหลักแหล่งได้แก่ วัดเกตการาม วัดเชตุพน วัดเชตุวัน วัดพันอ้น วัดหมื่นสาร วัดพระสิงห์ (ไข่มุก อุทยาวิไล, 2537: 183-184)

จากการสัมภาษณ์พระสมุห์สุรศักดิ์ สน.ดิกโร (ปัญญา) เจ้าอาวาสวัดเกตการาม วันที่ 7 เมษายน 2553 กล่าวว่า “อาสสงฆ์เดิมวัดนี้เคยตั้งอยู่กลางวิหารเมื่อนานมาแล้วสมัย พระครูปริยัตยานุรักษ์ ประมาณ 60-70 ปีที่แล้ว ท่านเป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสมาช่วยสอนนักเรียน และนำรูปแบบมาจากวัดเบญจมบพิตร วัดพระสิงห์ วัดเจดีย์หลวงก็เคยใช้ การทำวัดเข้าเย็น สวดมนต์ก็จะนั่งบนแท่นนี้และหันหน้าไปทางพระพุทธรูป เมื่อมีศรัทธาต้องการกราบไหว้ พระพุทธรูปจุดธูปเทียนบูชาก็ต้องอ้อมแท่นไปจะมีช่องว่างระหว่างอาสสงฆ์และแท่นพระ อยู่พอสมควร ปัจจุบันไม่อนุญาตให้จุดธูปเทียนในวิหารแล้ว (ย้ายไปจุดที่หน้าพระธาตุเจดีย์แทน) ประมาณปี พ.ศ. 2547 ได้ย้ายมานั่งด้านข้างเหมือนเดิมเพื่อให้พื้นที่โล่ง ศรัทธาที่มาก็ไม่ต้องเดินอ้อม ให้ยุ่งยาก และเท่าที่เห็นที่อื่นๆก็นั่งข้างกันหมดแม้กระทั่งเชิงตุ่งที่ท่านได้ไปดูมาก็เอาอาสสงฆ์ ไว้วางเหมือนกัน เมื่อบอกกล่าวกับศรัทธาญาติโยมก็ไม่มีใครว่าอะไร”

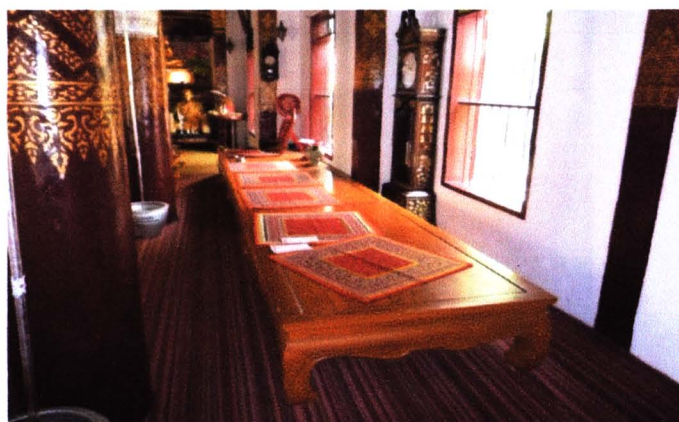
เช่นเดียวกับ ดุสิต ขวชาติ ที่ได้ให้สัมภาษณ์ วันที่ 26 มีนาคม 2553 เรื่องอาสสงฆ์ ความว่า “สมัยก่อนใช้ภาษาเมือง เรียนภาษาเมือง เทศน์คำเมือง เมื่อขึ้นกับกรุงเทพก็มีการเรียนภาษาไทย ข้าราชการก็ต้องเรียนภาษาไทย พระเณรก็ต้องเรียนภาษาไทย สวดมนต์ภาษาไทย ทำวัดแบบไทย ที่นี้เครื่องสักการะแบบไทยก็ขึ้นมาคือ โต๊ะหมู่บูชา ก็เก็บสถิติกันไว้ว่า โต๊ะหมู่บูชามาตั้งแทน พากันนิยม โต๊ะหมู่บูชา สถิติกันบ้างวัดก็เก็บขายบ้างเก่าแก่คุ้งไปบ้างเพราะไม่ได้ใช้จนถึง ปัจจุบัน การนั่งของพระสงฆ์ก็เลยนั่งแบบไทยคือนั่งตรงกลางวิหารหน้าพระพุทธรูปเพราะเจ้าคณะ มณฑลมาจากวัดเบญจมบพิตรกรุงเทพ (ทุกวันนี้ที่นั่นก็ยังนั่งแบบนั้น) ถ้ามีงานถึงจะย้ายไปด้านข้าง วัดพระสิงห์ วัดเจดีย์หลวงก็นั่งกลางเหมือนกัน มียกแท่นสงฆ์ขึ้นมา ก็นั่งกันมาตั้งแต่สมัย ร.5-ร.9 เวลา มีงานกฐินพระราชทานก็ย้ายที่ พักหลังจึงย้ายอยู่ด้านข้างขวามือพระพุทธรูปแบบถาวรก็ทำให้ วิหารกว้างขึ้น พระสงฆ์นั่งข้างก็เป็นแถวเป็นระเบียบมากขึ้น ทำให้เห็นพระพุทธรูปเด่นชัด บางวัด ก็เอาแท่นสงฆ์ไปอยู่ข้างซ้ายของพระพุทธรูปก็มีตามความเหมาะสมของวิหารสถานที่นั้นๆ บางที่ แดดส่องก็ย้ายข้างได้ ไม่มีข้อกำหนดบังคับตายตัวตามแต่เจ้าอาวาสจะจัดการ”

ภาพ 4-52 งานรับตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดเกตการาม วันที่ 24 ก.พ. 2544 อาสสงฆ์ตั้งกลางวิหาร
(ที่มา : สํานักงานภาพถ่ายของเจ้าอาวาส 5-4-53)

ภาพ 4-53 งานสงฆ์พระธาตุวัดเกตการาม วันที่ 2 มิ.ย. 2547 อาสสงฆ์ตั้งกลางวิหาร
(ที่มา : สํานักงานภาพถ่ายของเจ้าอาวาส 5-4-53)

ภาพ 4-54 ตำแหน่งอาสสงฆ์วิหารวัดเกตการามในปัจจุบันตั้งอยู่ด้านซ้ายมือพระประธาน
(ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 3-4-53)

การสมโภชเชียงใหม่ครบรอบ 700 ปี ในปี พ.ศ. 2539 ทำให้เกิดการรณรงค์ให้นุรักษ์และสืบสานมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของเมืองเชียงใหม่ การจัดวางศาสนวัตถุในวิหารตามแบบแผนเดิมจึงได้ถูกรื้อฟื้นและให้ความสำคัญอีกครั้ง เช่น ศาสตราจารย์ยัมฉะ พะยอมวงศ์ ได้จัดวางสัตตกัณฑ์ ธรรมาสน์ แท่นสงฆ์ ชั้นแก้วดั่งสาม ชั้นห้าโกถาก ชั้นนำทาน ตามแบบแผนดั้งเดิมที่ถูกต้องไว้ที่วัดเชียงมั่น นอกจากนี้ท่านยังเขียนหนังสือเรื่อง “เครื่องสักการะในล้านนาไทย” ซึ่งเป็นการรวบรวมความรู้เรื่องเครื่องใช้เครื่องสักการะในศาสนพิธีแบบต่างๆ ของล้านนาเพื่อเผยแพร่และร่วมฉลองในโอกาสนี้ด้วย

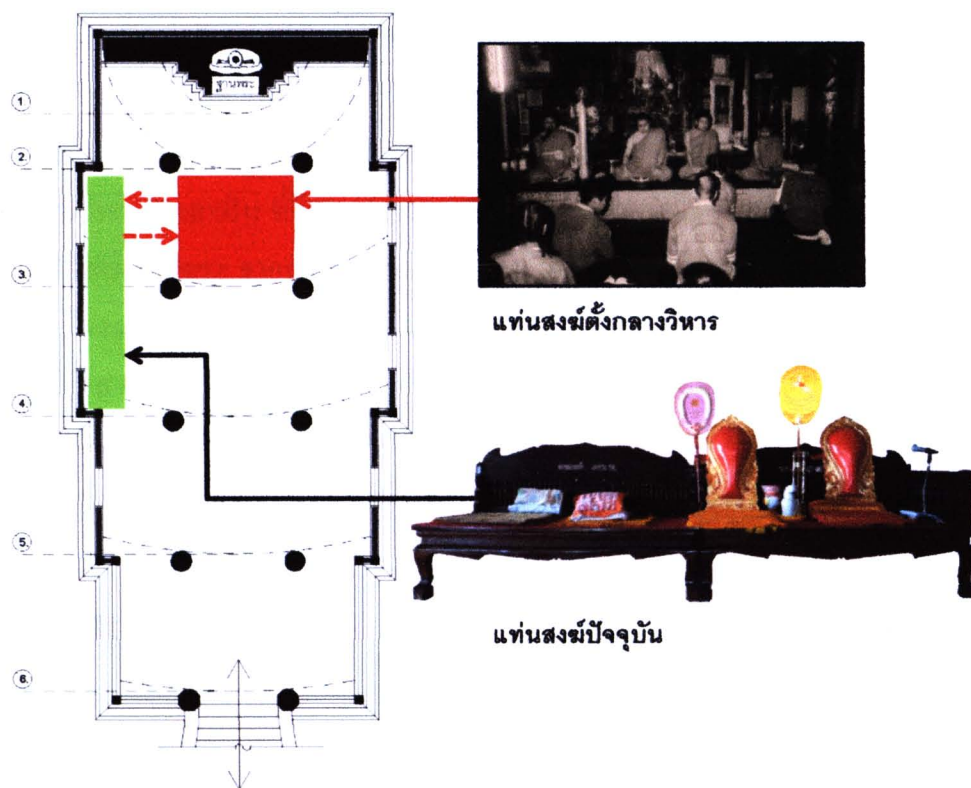
ปัจจุบันแท่นสงฆ์ในวิหารกลุ่มตัวอย่างบางแห่งมีรูปแบบต่างจากเดิมคือเป็นแท่นที่นั่งลักษณะชาลอย มีพนักพิง สำหรับนั่งเดี่ยวหรือนั่งคู่บ้างไม่ได้เป็นแท่นยกพื้นปิดทึบเหมือนรูปแบบเดิมได้แก่วิหารวัดพันเตา วัดทุ่งฮ้อหลวง วัดเสาหิน วัดเกตการาม

ภาพ 4-55, 56 อาสนสงฆ์รูปแบบแท่นในวิหารวัดพันเตาและวัดทุ่งฮ้อหลวง ซึ่งตั้งอยู่ด้านซ้ายมือพระประธาน (ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 9-5-53, 19-4-53)

ภาพ 4-57 อาสนสงฆ์รูปแบบแท่นในวิหารวัดเสาหิน ตั้งอยู่ด้านขวามือพระประธาน (ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 5-4-53)

แผนภูมิ 4-8 วิหารล้านนาบางแห่งย้ายแท่นสงฆ์มาตั้งกลางวิหารในช่วงเวลาหนึ่ง และย้ายกลับไปตั้งตำแหน่งเดิมในปัจจุบัน โดยส่วนใหญ่อยู่ด้านขวามือพระประธาน

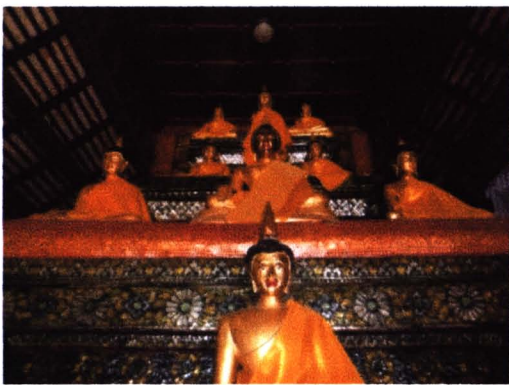
4.3.2.2 ส่วนเครื่องสักการะและเครื่องใช้

ส่วนเครื่องสักการะและเครื่องใช้สำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนาร่วมกันระหว่าง พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนในโอกาสต่างๆ ได้แก่หมายเลข 4) อาสนา 5) ชั้นแก้วดั่งสาม 6) ชั้นศีล 7) ชั้นนำทาน 8) น้ำดินน้ำหยาต 9) แวนสามตาพระเจ้า 10) กระจ่างรูป (ตามภาพ 4-1) ในส่วนนี้ ยังแบ่งได้อีก 2 กลุ่มคือ

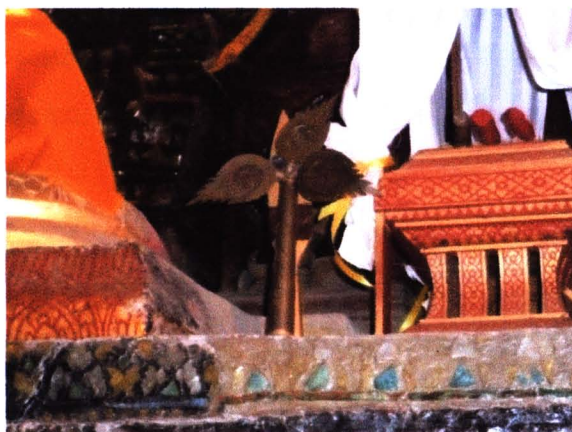
1. กลุ่มเครื่องใช้งานในพิธีพิเศษ ได้แก่ อาสนา แวนสามตาพระเจ้า (แวนสายตาพระเจ้า)
2. กลุ่มเครื่องใช้ประจำวันพระ ได้แก่ ชั้นแก้วดั่งสาม ชั้นศีล ชั้นนำทาน น้ำดินน้ำหยาต กระจ่างรูป

- กลุ่มเครื่องใช้งานในพิธีพิเศษ ได้แก่ อาสนา และแวนสามตาพระเจ้า จากการสัมภาษณ์ พระสงฆ์และผู้รู้หลายท่านได้อธิบายว่าอาสนาคือที่ประทับของพระพุทธเจ้า เป็นเครื่องสักการะ ที่สำคัญอย่างหนึ่ง โดยคนโบราณถือว่าพระพุทธเจ้าเป็นกษัตริย์มาก่อนจึงทำเครื่องสักการะและ เครื่องสูงราชกกุธภัณฑ์ประกอบวางไว้ในวิหาร ส่วนแวนสามตาพระเจ้าเป็นเครื่องใช้สำหรับ ประกอบพิธีสมโภชหรือบวชพระพุทธรูปใหม่ซึ่งเป็นพิธีกรรมเก่าแก่ในปัจจุบันยังนิยมทำอยู่

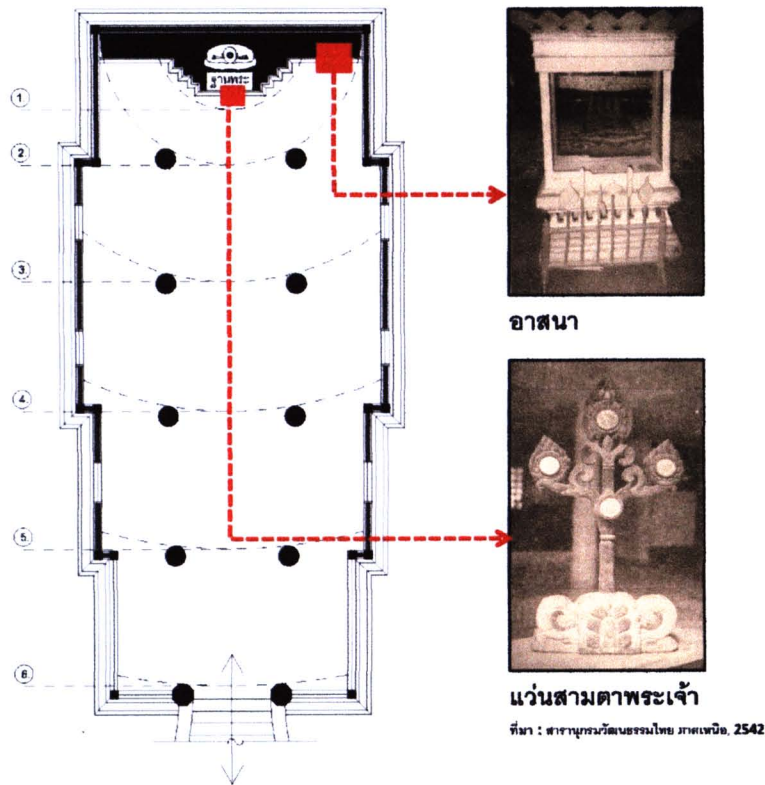
จากการสำรวจวิหารในกลุ่มตัวอย่างพบว่าเครื่องใช้ทั้งสองอย่างเคยมีในบางวัดเท่านั้น และได้สูญหายไปหมดแล้วเนื่องจากไม่ได้ใช้งานเป็นเวลานานจึงผุพังไปตามกาลเวลา บางส่วนสูญหายไปเป็นเวลานานโดยที่ผู้ให้สัมภาษณ์ไม่ทราบสาเหตุ เช่น วัดทุ่งอ้อหลวง แต่ก็มีบางวิหารที่ยังมีอยู่เช่นวิหารวัดเสาทิน ที่มีทั้งแว่นสามตาพระเจ้าและอาสนาซึ่งเป็นของใหม่ทำเลียนแบบของเก่าตั้งไว้บนแท่นพระ จากการสัมภาษณ์ศรีเลา เกษพรหม วันที่ 29 พ.ย. 2553 ได้อธิบายว่า “วัดที่สร้างพระพุทธรูปใหม่ เจดีย์ใหม่ วิหารใหม่จะมีเครื่องบวชพระเจ้าทั้งสองอย่างอยู่ มีอยู่ช่วงหนึ่งสามารถหยิบขึ้นมาใช้ทำพิธีระหว่างวัดได้ เนื่องจากอาสนาเป็นเครื่องสักการะที่มีความละเอียดต้องใช้ฝีมือในการทำอย่างสูง บางหมู่บ้านเท่านั้นที่มีช่างทำอยู่ จึงเห็นว่าจะมีเฉพาะบางวิหารเท่านั้นและจะวางไว้บนแท่นแก้วเสมอ”

ภาพ 4-58, 59 อาสนาในวิหารวัดเสาทิน วางบนแท่นแก้วด้านซ้ายมือพระประธาน
(ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 30-11-53)

ภาพ 4-60 แว่นสามตาพระเจ้าในวิหารวัดเสาทิน
(ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 30-11-53)

แผนที่ 4-9 อาสนาและแว่นสามตาพระเจ้า ปัจจุบันพบเห็นได้ในวิหารบางแห่ง

- **กลุ่มเครื่องใช้ประจำวันพระ** ได้แก่ ชั้นแก้วตังสาม ชั้นศีล ชั้นนำทาน น้ำคั้นน้ำหยาด กระถางรูป จากการสำรวจวิหารในกลุ่มตัวอย่างพบว่า เครื่องใช้ส่วนนี้ยังมีการใช้งานเป็นประจำ แต่มีการสับเปลี่ยนตำแหน่งการวางต่างจากแบบแผนที่ผู้วิจัยนำมาอ้างอิงบ้าง เริ่มต้นการวางเรียงลำดับจากหน้าพระประธานลงมา ได้แก่

อันดับที่ 1. ชั้นแก้วตังสาม สำหรับสักการะพระรัตนตรัย ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญสูงสุดในวิหาร

อันดับที่ 2. ชั้นนำทาน

อันดับที่ 3. ชั้นศีล

อันดับที่ 4. ที่เพิ่มเติมจากแบบแผนที่คือ ชั้นนิมนต์ซึ่งใช้สำหรับนิมนต์พระสงฆ์จากกุฏิขึ้นวิหารในเวลาที่ชาวบ้านมาทำนุพร้อม

อันดับที่ 5. น้ำคั้นน้ำหยาด

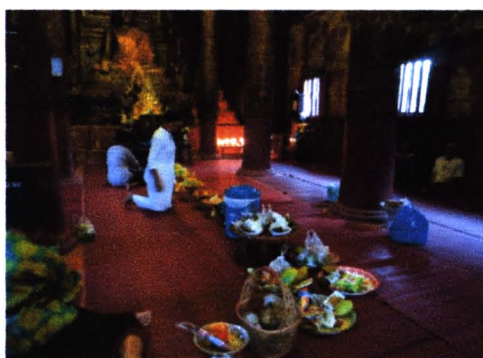
อันดับที่ 6. ในส่วนนี้จะเป็นชั้นโตกพระพุทธรูป ชั้นโตกเสี้ยววัด หรือชั้นโตกปูอาจารย์ ซึ่งจะแตกต่างกันตามแต่ละวัดจะกำหนด

อันดับที่ 7. ถาดใส่อาหาร

ส่วนกระถางรูปถูกนำไปวางด้านหน้าสักตักกัณฑ์หรือบนโต๊ะหมู่บูชา

จากการศึกษาข้อมูลและสัมภาษณ์ผู้รู้หลายท่านอธิบายว่าเครื่องสักการะเหล่านี้ไม่สามารถสืบทอดที่มารการเริ่มต้นจัดวางตามแบบแผนนี้ได้เนื่องจากปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลานาน มีเพียงแนวคิดการจัดวางเท่านั้นที่พอจะอธิบายสาเหตุได้ โดยการจัดวางมีแนวคิดการเรียงลำดับตามความสำคัญสูงไปหาต่ำ โดยสิ่งสำคัญสูงจะอยู่ใกล้กับพระประธานเสมอแล้วเรียงลำดับไล่ลงไปอันได้แก่พระรัตนตรัย พระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ กรูบาอาจารย์

ตามแนวความคิดนี้ ชั้นแก้วดั่งสามซึ่งเป็นเครื่องสักการะพระรัตนตรัยจึงวางอยู่ลำดับแรก ชันนำทานสำหรับถวายสิ่งของเป็นอันดับสอง ชันขอศีลสำหรับอาราธนาบูชาศีลเป็นอันดับสาม ชันนิมนต์สำหรับนิมนต์พระสงฆ์ไปประกอบพิธีและเทศนาเป็นอันดับที่สี่ บางแห่งจะมีน้ำต้นน้ำหยาดเป็นอันดับห้า อันดับที่หกเป็นชั้นเสื่อวัดสำหรับบูชาเทวดาอารักษ์ประจำวัด ซึ่งลำดับดังกล่าวแต่ละวัดแต่ละพื้นที่อาจมีความแตกต่างกันบ้าง

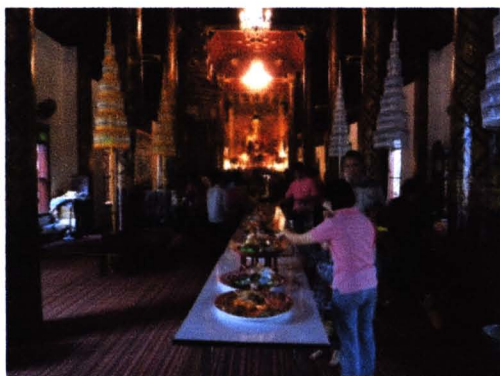
ภาพ 4-61, 62 วิหารวัดทางคงเรียงลำดับชั้นแก้วดั่งสาม ชันนำทาน ชันขอศีล ชันนิมนต์
ชั้นข้าวพระพุทธ และชั้นโตก (ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 21-4-53)

ภาพ 4-63, 64 เมื่อทุกคนใส่บาตรเสร็จแล้วจึงย้ายชั้น เตรียมพื้นที่ให้พระสงฆ์นั่ง
(ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 21-4-53)

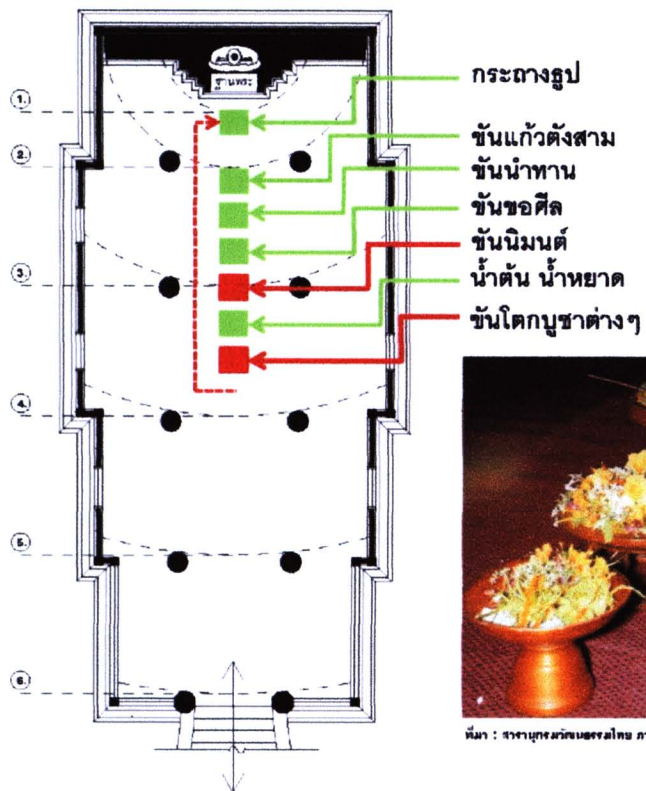
ภาพ 4-65, 66 วิหารวัดเกตการามเรียงลำดับชั้นแก้วดังสาม ชั้นนันทาน ชั้นขอสิต น้ำดันน้ำหยาด
ชั้นข้าวพระพุทธ และส่วนใส่บาตรอาหาร (ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 15-4-53)

ภาพ 4-67, 68 ส่วนใส่บาตรอาหารในวิหารใช้โต๊ะแทนการวางพื้นเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้สูงอายุ
(ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 15-4-53)

ภาพ 4-69 วิหารวัดเกตการามมีพื้นที่กว้างขวาง สามารถวางโต๊ะใส่บาตรอาหารตรงกลาง
และมีพื้นที่นั่งของชาวบ้านอยู่ด้านข้างซ้ายขวาและด้านหลัง (ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 15-4-53)

ที่มา : ราชบัณฑิตยสถาน กรุงเทพฯ 2542

แผนภูมิ 4-10 แสดงความเปลี่ยนแปลงส่วนเครื่องใช้ประจำวันพระ ส่วนใหญ่ยังยึดตามแบบแผนดั้งเดิม
เพิ่มชั้นนิมนต์และชั้น โตกบูชาต่างๆ ย้ายกระถางรูปไปไว้บนสัตตภัณฑ์หรือ โต๊ะหมู่บูชา

4.3.2.3 ส่วนหารายได้

- ตู้บริจาค

ในอดีตวัดล้านนาได้รับการทำนุบำรุงดูแลจากพระมหากษัตริย์และเจ้านายเสมอมา โดยการมอบข้าทาสและไพร่เมืองที่อยู่ในการควบคุมทำหน้าที่ทำความสะอาด บูรณะซ่อมแซม ศาสนสถาน และรับใช้พระสงฆ์ ซึ่งไพร่เมืองนี้จะถูกเกณฑ์แรงงานมาช่วยเป็นครั้งคราว

ส่วนทาสในล้านนาแบ่งเป็น 3 ประเภทคือ ทาสเชลย ทาสสินไถ่ และข้าวัด ซึ่งหมายถึง ทาสที่มีผู้อุทิศให้แก่วัด เพื่อทำหน้าที่ดูแลรักษาวัดวาอาราม ซึ่งแต่ละวัดมีข้าวัดน้อยตามแต่จะมี ผู้อุทิศให้แก่วัด วัดหลวงที่กษัตริย์สร้างมักมีขนาดใหญ่และมีข้าวัดมากดังเช่น วัดพระธาตุดอยจอมทอง เชียงใหม่ มีข้าวัดราว 700 คน สำหรับผลิตเปลี่ยนกันมาทำงาน จารัตการมีข้าวัดมีมาตั้งแต่สมัย ราชวงศ์มังรายแล้ว และได้ยกเลิกในสมัยปฏิรูปการปกครอง (สรัสวดี อ๋องสกุล, 2551: 502-503)

จากการสัมภาษณ์พระสงฆ์และผู้รู้ด้านศิลปวัฒนธรรม ได้อธิบายว่าในอดีตนอกจาก การทำนุบำรุงวัดและวิหารโดยไพร่เมืองและข้าวัดตามหน้าที่แล้ว ยังมีการ “ซอม” หรือร่วมกัน บริจาคตามกำลังศรัทธาจะเป็นในรูปแบบทรัพย์สิน สิ่งของ แรงงานเป็นครั้งคราวมากกว่าจะเป็น การตั้งตู้รับบริจาคเช่นปัจจุบัน

“สมัยโบราณล้านนาเราจะเก็บซอมกัน ก็จะมีล่ำมวัดทำหน้าที่เดินเก็บถึงบ้าน ศรัทธา ไม่ต้องเอามาให้ที่วัด ล่ำมวัดคือผู้ประกาศ ผู้แปลจากภาษาวัดเป็นภาษาบ้านไปบอกศรัทธาต่อ เช่น จะมีงานวันนั้นวันนี้เวลานี้ หรือวัดจะซ่อมแซมอะไรล่ำมก็จะไปบอกไปป่าวประกาศไปเรียไร เก็บเงิน ปัจจุบันอาจเทียบได้กับ โฆษกวัดแต่ไม่ใช่ฆราวาสคนไหน ล่ำมวัดนี้มีมาแต่โบราณในจารึก ก็มักกล่าวถึงแต่เป็นล่ำมการเมือง ส่วนเงินที่ใส่ในกัณฑ์เทศน์ขันขอสืบเป็นอีกเรื่องหนึ่ง ล่ำมวัดนี้ เริ่มหายไปช่วง พ.ศ. 2480-90” สัมภาษณ์ศรีเลา เกษพรหม วันที่ 10 สิงหาคม 2553

“ล้านนาเราจะเป็นวัฒนธรรมการทานมากกว่า การใส่เงินในขันต่างๆเพื่อร่วมทาน ร่วมทำบุญ บางคนต้องการร่วมทำบุญในกัณฑ์เทศน์ไม่ได้บอกตรงๆว่าจะบริจาคเพื่อบำรุงวัด กัณฑ์เทศน์นี้เมื่อได้จำนวนหนึ่งหลังจากแบ่งให้องค์เทศน์แล้วส่วนที่เหลือก็แบ่งเป็นเงินบำรุงวัด ทุกคนที่ร่วมทำบุญก็ถือว่าได้ร่วมบำรุงวัด จะเรียกว่าการหย่อนลงกล่อ่งก็คล้ายๆ แต่ลักษณะเช่นนี้ จะดูศักดิ์สิทธิ์กว่า” สัมภาษณ์สนั่น ธรรมธิ วันที่ 28 เมษายน 2553

สันนิษฐานว่าการเริ่มต้นหารายได้ของวัดในรูปแบบต่างๆอย่างจริงจัง มีสาเหตุมาจากการยกเลิกทาสและไพร่ในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 2417 ทำให้วัดขาดกำลังคนดูแล รัฐจึงอนุญาตให้ทางวัดสามารถหาประโยชน์จากที่กัลปนาเพื่อนำเงินมาทำนุบำรุงวัดในด้านต่างๆ ซึ่งอาจเป็น สาเหตุให้เกิดการตั้งตู้บริจาคในวิหารและพัฒนาเป็นส่วนหารายได้แบบอื่นต่อมา โดยการหารายได้ ของวัดคาดว่าจะเริ่มต้นในกรุงเทพฯก่อนและกระจายสู่ส่วนต่างๆ ตามรายงานการวิจัยของ

รองศาสตราจารย์เนตรนภิศ นาควัชร เรื่อง “วัดในกรุงเทพฯ: การเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ.2325-2525)” หน้า 301-302 ระบุว่า

“การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน และสภาพแวดล้อมของวัดได้เริ่มขึ้นตั้งแต่ประเทศไทย ทำสนธิสัญญาเบาริ่ง ในปี พ.ศ. 2398 กับประเทศตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจของไทยแบบเลี้ยงชีพในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นระบบเศรษฐกิจเพื่อการพาณิชย์ เศรษฐกิจได้ขยายตัวและมีความซับซ้อนขึ้นทำให้เกิดบริษัท ห้างร้านและโรงงานต่างๆ ขึ้น ซึ่งมักจะตั้งในแถบที่มีการคมนาคมสะดวกอันได้แก่ บริเวณริมแม่น้ำลำคลองต่างๆ จึงปรากฏว่าที่ธรณีสงฆ์และที่กัลปนาต่างๆ ของวัดตามริมแม่น้ำลำคลองมีความสำคัญทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น

อย่างไรก็ตาม วัดเริ่มต้นตัวในการเก็บผลประโยชน์จากที่ดินวัดอย่างจริงจังในสมัยต้นรัชกาลที่ 5 ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของการใช้ที่ดินและสภาพแวดล้อมของวัดด้วย ทั้งนี้เพราะมีสาเหตุสำคัญที่นำไปสู่ความจำเป็นในการต้องจัดหาผลประโยชน์เข้าสู่วัด ดังนี้คือ

1. การเลิกระบบทาส ซึ่งเริ่มตั้งแต่วันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2417 และมีผลทำให้ระบบทาสหมดไปในปี พ.ศ. 2448

2. การเลิกระบบไพร่ เริ่มต้นจากการออกพระราชบัญญัติลักษณะการเกณฑ์จ้าง ร.ศ. 199 (พ.ศ. 2443) และสิ้นสุดด้วยการออกพระราชบัญญัติลักษณะการเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448) และสิ้นสุดด้วยการออกพระราชบัญญัติลักษณะการเกณฑ์ทหารอันเป็นการเลิกระบบการเกณฑ์แรงงานลงอย่างสิ้นเชิง แต่สำหรับในกรุงเทพฯ ขอบบังคับดังกล่าวมีผลอย่างจริงจังในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2451

ผลจากการเลิกระบบทาสและไพร่ ทำให้วัดต้องสูญเสียกำลังงานของวัดได้แก่ พวกข้าพระ เลกวัด และโยมสงฆ์ ซึ่งเคยเป็นผู้ทำหน้าที่ปฏิสังขรณ์ ดูแลรักษาความสะอาด ปฏิบัติรับใช้พระสงฆ์ รวมทั้งทำประโยชน์บนที่ธรณีสงฆ์ วัดจึงประสบปัญหาขาดแคลนแรงงานในการทำหน้าที่ดังกล่าวข้างต้น ทำให้วัดสกปรกรกรุงรังและทรุดโทรมจึงเป็นเหตุให้วัดต้องร้องเรียนเจ้าหน้าที่ของรัฐขอให้ช่วยเหลือในด้านการเงินแก่วัดเพื่อนำไปใช้เป็นค่าจ้างผู้ดูแลรักษาต่อไป

รัฐเองไม่สามารถที่จะให้ค่าตอบแทนการเลิกเกณฑ์แรงงานแก่วัดเป็นในรูปเงินได้เพียงพอทุกวัด จึงแก้ปัญหาค่าใช้จ่ายของวัดโดยให้ความช่วยเหลือทางการเงินทดแทนแก่วัดที่ขาดไปบ้าง และให้คำแนะนำเกี่ยวกับการจัดเก็บผลประโยชน์ในวัด สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงกล่าวถึงวิกฤตการณ์นี้และการอยู่รอดของวัดในปี พ.ศ. 2442 ว่า “ต่อไปภายหน้าวัดทั้งหลายจะต้องอยู่ได้ก็ด้วยมีที่กัลปนา ซึ่งให้เกิดประโยชน์พอบำรุงพระอาราม”

แม้แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเองก็ทรงสนับสนุนให้มีการทำประโยชน์บนที่ธรณีสงฆ์ โดยไม่ทรงมีพระราชประสงค์จะทิ้งไว้เปล่าๆ ทรงมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับการสร้างตึกแถวว่าทำให้วัดได้ประโยชน์ บ้านเมืองสวยงาม และวัดมีขอบเขตวัดที่เห็นอย่างแจ่มชัด ไม่ต้องกลัวที่จะถูกอ้างกรรมสิทธิ์เหมือนแต่ก่อน ตั้งแต่นั้นมาวัดต่างๆ จึงได้เริ่มจัดหาผลประโยชน์นี้อย่างจริงจัง เพื่อเป็นรายได้นอกเหนือจากการบริจาคตามศรัทธาของประชาชนซึ่งมีไม่เพียงพอ

จากสาเหตุดังกล่าวสันนิษฐานว่าน่าจะส่งผลถึงล้านนาและพื้นที่อื่นๆ ในเวลาต่อมา ผู้รับบริจคน่าจะเป็นส่วนหารายได้อันดับแรกที่มีในวิหารล้านนา ผู้รู้หลายท่านได้ให้ความเห็นตรงกันว่าผู้บริจาคไม่มีในวัฒนธรรมล้านนา น่าจะได้รับรูปแบบจากภาคกลาง มีมาก่อนที่ไฟฟ้าจะเข้าสู่ล้านนา และแพร่หลายจากวัดในเมืองก่อน

“ผู้บริจาคเริ่มมีในวัดหลังจาก พ.ศ. 2500 แต่ก่อนหน้านั้นก็คงมีมาแล้ว เราเรียกว่า ตู้มูลนิธินี้ซึ่งมีมาก่อนที่น้ำไฟจะเข้ามา ทำให้ให้พระเถระเป็นเย็นอุ่นก็ได้ใช้สอย ไม่เกี่ยวกับค่าไฟ คิดว่าได้อิทธิพลจากภาคกลางก่อน” สัมภาษณ์ศรีเลา เกษพรหม วันที่ 10 สิงหาคม 2553

นอกจากนี้สนั่น ธรรมธิ ยังได้ตั้งข้อสังเกตถึงที่มาของผู้บริจาคไว้อย่างน่าสนใจว่า

“ผู้บริจาคเท่าที่จำได้ก็ฟังจะมี ต้องบอกก่อนว่าเมื่อก่อนเรื่องของวัฒนธรรมเงินตรานั้นยังไม่มีแพร่หลาย เมื่อก่อนวัดไม่มีความจำเป็นในการใช้เงินมากนัก ไฟฟ้าน้ำประปาก็ไม่มีการก่อสร้างอะไรก็ไม่มีความจำเป็นจะเป็นการช่วยกันออกแรง ปั้นพระก็ช่วยกันปั้น เหล็กปูนก็ไม่ต้องซื้อเหมือนสมัยนี้ วิธีชีวิตประจำวันก็ไม่จำเป็นต้องใช้เงิน คำว่า Donation Box นี่น่าจะเป็นวัฒนธรรมตะวันตกที่ฟังเข้ามา โบสถ์คริสต์นี่จะมีกล่องรับบริจาค ที่นี้ผู้บริจคน่าจะมีที่วัดใหญ่ๆ ในเมืองก่อนวัดที่มีคนมาท่องเที่ยวมากเช่นวัดพระสิงห์ วัดพระธาตุดอยสุเทพ”

“ที่อาจารย์สนั่นว่ามาจากผู้บริจาคในโบสถ์ฝรั่งก็เป็นไปได้ อาจเป็นต้นสายปลายเหตุเพราะภาคกลางนั้นติดต่อสัมพันธ์กับฝรั่งมาก่อน รัชกาลที่ 5 ท่านเสด็จไปต่างประเทศมาก่อน อาจจะเห็นตัวอย่าง การแพร่กระจายน่าจะเริ่มจากกรุงเทพฯ แล้วขยายไปล้านนาก็เป็นไปได้” สัมภาษณ์ศรีเลา เกษพรหม วันที่ 10 สิงหาคม 2553

จากการสำรวจและสัมภาษณ์เจ้าอาวาสวัดในกลุ่มตัวอย่าง ส่วนใหญ่ผู้บริจาคฟังมีการนำมาวางเมื่อประมาณ 10-20 ปีที่ผ่านมา เพื่อนำเงินบริจาคมาร่วมค่าสาธารณูปโภค ค่าไฟฟ้า น้ำประปา ฯลฯ อีกสาเหตุหนึ่งคือการส่งเสริมการท่องเที่ยวตามนโยบายรัฐบาล เมื่อนักท่องเที่ยวจากต่างถิ่นต่างแดนมาวัดก็ต้องการบริจาคทำบุญทำทาน วัดจึงตั้งผู้บริจาคเพื่ออำนวยความสะดวกและได้รับผลประโยชน์ตามสมควรจากการตั้งตู้นี้

“ผู้บริจาคสมัยก่อนไม่มี อาจารย์เกิดมา 50-60 ปีก็เห็นแล้ว เมื่อก่อนเป็นการหอมกัน ไม่มีตู้พอมีการท่องเที่ยว เขาจะทำบุญไม่รู้ทำที่ไหนพระเถระไม่อยู่ ก็เลยมีตู้ขึ้นมา เดียวนี้กลายเป็นของ

จำเป็นเพราะมีค่าใช้จ่ายมากมายในวัด ปัจจุบันตามวัดใหญ่ๆก็มีตู้ของหน่วยงานต่างๆไปฝากวางบ้างก็มี โดยเฉพาะวัดทองเทียวดั้งแต่ 10-20 ปีมานี้” สัมภาษณ์คุณลิต ชวชาติ วันที่ 26 มีนาคม 2553

“ตู้บริจาค มีมาซัก 10-15 ปีมีเพราะว่าเป็นวัดที่มีนักท่องเที่ยวเยอะเมื่อคนมาก็อยากทำบุญ วัดก็จัดเตรียมไว้ให้เพื่อช่วยค่าน้ำไฟ มีตู้บริจาคจากที่อื่นมาวางด้วยเป็นของชุมชน” สัมภาษณ์ดวง คำชาย ผู้ดูแลวัดต้นเกว่น วันที่ 6 เมษายน 2553

“ตู้บริจาคเริ่มมีเมื่อนักท่องเที่ยวบ้านอื่นมาดูแลแล้วถามว่าไม่มีตู้บริจาคหรืออยากช่วยทำบุญเลยนำมาตั้งไว้ นักท่องเที่ยวเริ่มรู้จักวัดมากขึ้นตั้งแต่ 20 ปีผ่านมานี้” สัมภาษณ์พระครูสุกิจ สารนิวิฐ เจ้าอาวาสวัดหางดง วันที่ 6 เมษายน 2553

“ตู้บริจาคเพิ่งมีได้ 2 อาทิตย์นี่เองเนื่องจากวัดประสบปัญหาเรื่องค่าไฟฟ้าค่าสาธารณูปโภคเดิมวัดนี้ไม่มีนักท่องเที่ยวมา ไม่เป็นที่รู้จัก การบริจาคเงินก็เป็นการทำบุญของชาวบ้านปีไหนเดือนไหนก็ทำที่หนึ่ง ศรัทธาวัดก็มีน้อยเป็นชุมชนเล็กงานมงคลหรืออวมงคลก็น้อยการบริจาคก็น้อยตามไปด้วย อีกอย่างคือเห็นวัดอื่นเขาทำแล้วดีก็ทำตาม ตู้บริจาคสมัยโบราณไม่มี จะเป็นเงินที่ได้จากการใส่ขันดอก ชันตั้ง ชันขอศีล แต่ปัจจุบันวัดเริ่มเป็นที่รู้จักมากขึ้นจากอินเทอร์เน็ตเป็นต้น” สัมภาษณ์พระอธิการธนธรรร กน.ทวีโร เจ้าอาวาสวัดทุ่งอ้อหลวง วันที่ 5 เมษายน 2553

การท่องเที่ยวเริ่มต้นอย่างแท้จริงในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยการริเริ่มของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน มีการส่งเรื่องราวเกี่ยวกับประเทศไทยไปเผยแพร่ยังต่างประเทศ ต่อมา พ.ศ. 2502 โดย ฯพณฯ จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรีในสมัยนั้นเห็นว่าการท่องเที่ยวสร้างรายได้แก่เศรษฐกิจของประเทศอย่างมากประกอบกับการท่องเที่ยวกำลังตื่นตัวในประเทศอเมริกาและยุโรป จึงควรส่งเสริมให้เป็นอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวอย่างจริงจัง โดยสิ่งที่ดึงดูดความสนใจของทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติมากที่สุดก็คือ วัดวาอาราม โบราณสถานต่างๆ

การพัฒนาการท่องเที่ยวของไทยได้เริ่มมีการวางแผนพัฒนาครั้งแรกในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520-2524) โดยตั้งแต่แผน 4-7 เป็นการมุ่งพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อความเจริญทางเศรษฐกิจ โดยเน้นให้คนเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทยให้มากที่สุดซึ่งประสบความสำเร็จอย่างดี เพราะตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525 เป็นต้นมา การท่องเที่ยวทำรายได้เป็นอันดับหนึ่งของประเทศ (บุญเลิศ ตั้งจิตวัฒนา, 2542: 16-19)

โดยวัดวาอาราม สถานที่ท่องเที่ยวทางศาสนายังคงเป็นกลุ่มตลาดที่มีความสำคัญเสมอมา ตัวอย่างเช่น แผนการตลาดการท่องเที่ยวปี 2552 แคมเปญ “Amazing Thailand” สินค้าหลัก 7 หมวด (7 Wonders of Amazing Thailand) วัด ถูกจัดอยู่ในหมวดที่ 2 Treasures: Land of Heritage and History ซึ่งเป็นกลุ่มสินค้าด้านวัฒนธรรมไทยที่สร้างความภูมิใจในความเป็นชาติและพร้อมที่จะอวดสู่สายตาชาวโลก กลุ่มสินค้าเหล่านี้ อาทิ สถานที่ซึ่งเป็นมรดกโลก แหล่งท่องเที่ยว

ทางประวัติศาสตร์ สถานที่ท่องเที่ยวทางศาสนา รวมไปถึงพิพิธภัณฑ์ต่างๆ นอกจากนี้แต่ละภาคยังมีการกำหนดภาพลักษณ์ชูจุดขายที่โดดเด่นแตกต่างกัน โดยภาคเหนือ: ภาพลักษณ์ “แหล่งวัฒนธรรมล้านนาผสมผสานความมีระดับ” (Classy Lanna) นำเสนอความโดดเด่นของเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมล้านนาผสมผสานกับความมีสไตล์และมีระดับของสินค้าและบริการ

สันนิษฐานว่าการส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐบาลที่เน้นการท่องเที่ยววัฒนธรรมในภาคเหนือช่วงหลายปีที่ผ่านมาเป็นส่วนช่วยให้วัดในเชียงใหม่ที่มีความเก่าแก่มากมีเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมซึ่งอยู่ในพื้นที่ห่างไกลได้เป็นที่รู้จักแก่นักท่องเที่ยวมากขึ้น ในขณะเดียวกันนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวในตัวเมืองเชียงใหม่ เช่น โครงการถนนคนเดินซึ่งเริ่มจัดที่ถนนท่าแพ เมื่อวันที่ 3 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2545 และย้ายมาที่ถนนถนนราชดำเนินเมื่อวันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ. 2546 ก็ช่วยส่งเสริมให้วัดในเมืองที่อยู่บริเวณถนนคนเดินเช่น วัดพันเตา ได้รับประโยชน์จากโครงการนี้ โดยผู้วิจัยสังเกตเบื้องต้นจากจำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในวิหาร จำนวนผู้บริจาค ส่วนหารายได้ที่มีมากขึ้น เช่น โต๊ะขายสังฆทาน โต๊ะบริจาคพระประจำวันเกิด เป็นต้น

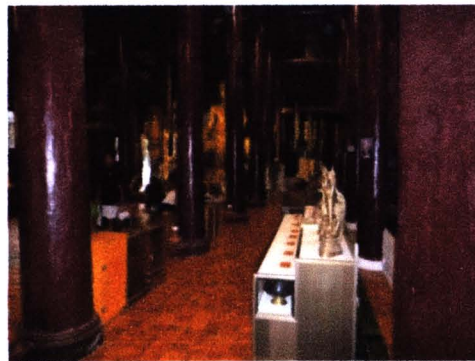
ในส่วนของผู้บริจาคตามวิหารในกลุ่มตัวอย่างนั้นพบว่า ไม่มีตำแหน่งที่แน่นอน ส่วนใหญ่วางผู้บริจาคในพื้นที่ด้านหน้าสถูปภิกษุหรือโต๊ะหมุ่บูชาซึ่งเป็นพื้นที่ๆทุกคนต้องมานั่งกราบไหว้ โดยตำแหน่งการวางจะอยู่ด้านข้างซิดเสาววิหารด้านซ้ายหรือขวา ในจำนวนวิหารทั้งหมดวัดท่าคำว้างไม่มีผู้บริจาคภายในวิหาร เนื่องจากใช้ศาลาในการประกอบกิจกรรมมากกว่าจึงนำไปวางที่ศาลาแทน วิหารอื่นๆจะมีผู้บริจาควิหารละ 1 ตู้ ได้แก่ วัดเสาทิน วัดตันเกว่น วัดทุ่งฮ้อหลวง วัดปราสาท วัดป่าแดงหลวง ส่วนวิหารที่มีผู้บริจาคมากเป็นพิเศษได้แก่ วัดเกตการามและวัดพันเตา สาเหตุจากมีนักท่องเที่ยวมากกว่าวิหารแห่งอื่นๆ

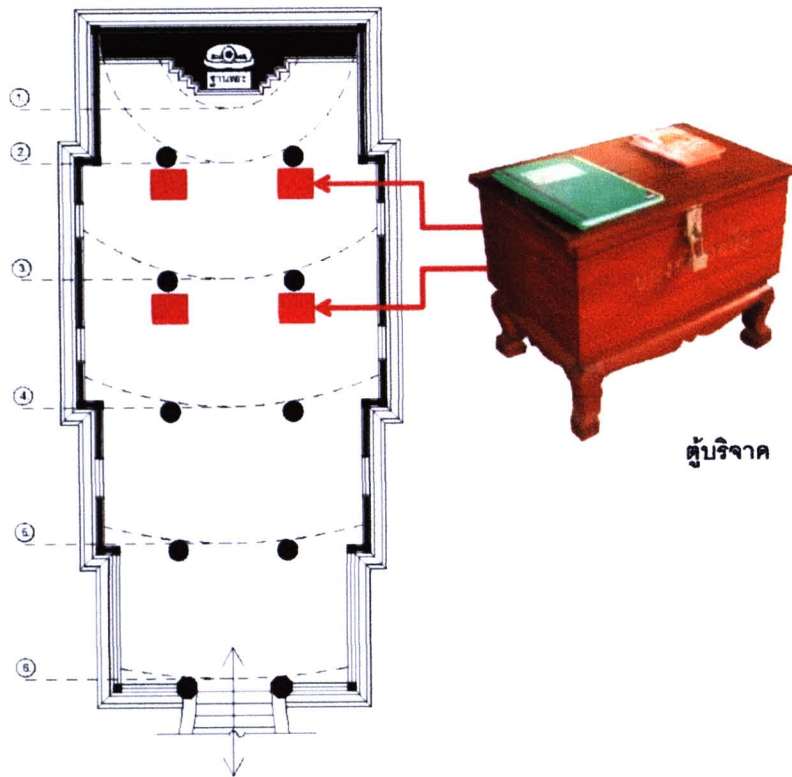
ภาพ 4-70, 71 ตู้บริจาคในวิหารวัดเกตการาม ตั้งอยู่ทั้งซ้ายและขวาของบริเวณนั่งกราบพระ
(ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 3-4-53)

ภาพ 4-72, 73 ตู้บริจาคในวิหารวัดพันเตา ตั้งอยู่ด้านขวามือของประตูทางเข้า
(ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 9-5-53)

ภาพ 4-74, 75 ตู้บริจาคภายในวิหารวัดพันเตา มีจำนวน 10 ตู้
(ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 9-5-53)

แผนภูมิ 4-11 ตำแหน่งการวางตู้บริจาคในวิหาร

- เขียมซี

เขียมซี ถือเป็นโหราศาสตร์เก่าแก่แขนงหนึ่ง ซึ่งเชื่อกันว่าน่าจะเข้ามาในเมืองไทยพร้อมกับชาวจีนที่อพยพเข้ามาทำมาหากินในบ้านเรา อนุมานจากการมีศาลเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว จังหวัดปัตตานี อันเป็นศาลที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย สร้างขึ้น พ.ศ. 2116 เขียมซี น่าจะมีอายุมากกว่า 400 ปีมาแล้ว ต่อมาใน ร.๕ ที่วัดกัลยาณมิตร ที่ฝั่งธนบุรี ได้พบหลักฐานว่า มีการแปลเขียมซีจากภาษาจีนให้เป็นไทย โดยนายเปลี่ยน แซ่ซ้อง (www.deedeejung.com , 4-4-53)

คาดว่าเขียมซีจะเข้าสู่เชียงใหม่พร้อมกับการสร้างศาลเจ้าเงินแห่งแรกคือ ศาลเจ้าปู่เถ่ากง ปัจจุบันตั้งอยู่เลขที่ 45 ถนนไพบรมณีย์ ตำบลช้างม้อย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งก่อสร้างเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2419 และบูรณะในปี พ.ศ. 2539 (จงจิต กล่อมสิงห์, 2546: 52) โดยกลุ่มพ่อค้าชาวจีนซึ่งเริ่มอพยพจากภาคกลางเข้าสู่เชียงใหม่และล้านนาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2417 (ดวงจันทร์ อาภาวัชรุณม์ เจริญเมือง, 2549: 92) โดยชาวจีนนิยมตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณย่านการค้า ซึ่งสมัยนั้นได้แก่ย่านริมฝั่งแม่น้ำปิงหน้าวัดเกต ขยายไปสู่ย่านตรอกเล่าโจ้ว ตลาดต้นลำไย จนถึงถนนท่าแพ

แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการนำเชืมน้ำเข้ามาในวิหารล้านนาครั้งแรกเมื่อใดและเพราะสาเหตุใด สันนิษฐานว่าเป็นการผสมผสานวัฒนธรรมจีนเข้ากับวัฒนธรรมล้านนา จากการที่ชาวจีนเข้ามาอยู่อาศัยในเมืองเชียงใหม่มากขึ้นมีความพยายามในการปรับตัวให้เข้ากับสังคมที่ตนอยู่อาศัย รวมถึงการนับถือพุทธศาสนาเหมือนกัน เมื่อชาวจีนที่เข้ามาตั้งรกรากและทำการค้าขายมีฐานะดีขึ้น จึงช่วยอุปถัมภ์ค้ำจุนวัดในแหล่งที่อยู่ของตน อาจเป็นสาเหตุให้เกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมขึ้น ตามที่ดวงจันทร์ อาภาวัชรุตม์ เจริญเมือง อธิบายในหนังสือ เมืองเชียงใหม่ที่ยั่งยืน แนวคิดและประสบการณ์ของย่านวัดเกต ว่า

หนึ่งปีให้หลังจากที่พ่อค้าชาวจีนอพยพเข้ามาเชียงใหม่มากขึ้น (พ.ศ. 2418) มีพ่อค้าอินเดีย ชาวจีนฮั่นเดินทางมาค้าขายในเชียงใหม่โดยอาศัยอยู่แถวภาคหลวงและย่านวัดเกต ในช่วงนั้น ชาวจีนฮั่นส่วนใหญ่จะคบหาสมาคมในกลุ่มคนอินเดียเอง หากจะแต่งงานก็มักจะไปหาคู่ครองที่เป็นคนอินเดียเหมือนกันที่อยู่จังหวัดอื่นมากกว่าการแต่งงานกับคนไทย แตกต่างจากคนจีนที่พยายามผสมผสานกับคนพื้นถิ่นด้วยการแต่งงานและหันมานับถือพุทธศาสนาตามภรรยาคนไทย โดยที่ยังไม่ละทิ้งลัทธิขงจื้อและการบูชาเทพยดา การไหว้บรรพบุรุษตามความเชื่อดั้งเดิมของคนในวัฒนธรรมจีน

ศรีเลา เกษพรหม ได้ให้ความเห็นต่างออกไปว่า “พุทธศาสนานี้คนโบราณล้านนาเราถือแก่นมากกว่าคนปัจจุบัน คนปัจจุบันถือเปลือกไปมาก คนโบราณที่จะกราบไหว้พระเจ้าเพื่อขอโชคขอลาภนี้ไม่มี คิดว่าน่าจะมาจากกรุงเทพฯ ก่อน ไม่น่าจะเป็นว่าคนจีนมาอยู่ล้านนาแล้วเอาเชืมน้ำเข้ามาในวัดเลยคงไม่ใช่ เรามักจะรับอิทธิพลจากกรุงเทพฯ ก่อนเสมอ”

ส่วนของการนำเชืมน้ำมาประกอบรวมกับการหารายได้น่าจะเกิดขึ้นหลังจากที่วัดต้องการเงินบำรุงมากขึ้น โดยเป็นความต้องการของศรัทธาวัดหรือพระสงฆ์มากกว่า

“เชืมน้ำเป็นกุศโลบายในการหาเงินบำรุงวัด ดังคนเข้าวัด คนมาวัดก็มีหลายรูปแบบคนจีนหรือคนไทยเชื้อสายจีนก็มี เขาอาจอยากเสี่ยงเชืมน้ำบ้าง เมื่อคนเมืองเราเห็นก็ทำตาม เหมือนกับรูปเราก็มาระยุดต์เป็นรูปสามดอกบ้าง” สัมภาษณ์พระครูอดุลสีกิตติ์ วันที่ 27 เมษายน 2553

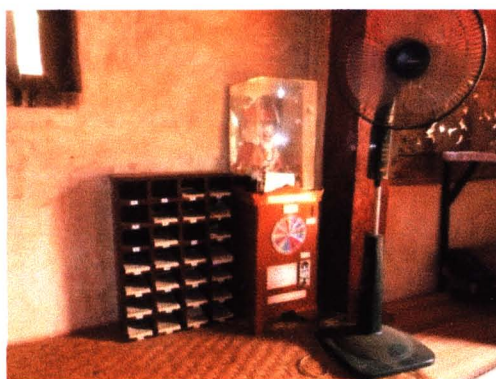
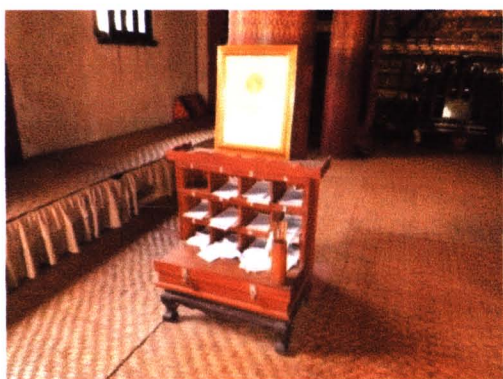
“เชืมน้ำน่าจะมากับชาวจีน จะมองว่าเป็นกุศโลบายในการหาเงินบำรุงวัดก็ได้ส่วนหนึ่ง เพราะเราไม่ได้ขอเลยๆเมื่อได้เสี่ยงเชืมน้ำแล้วก็บริจาคเงินให้ด้วย การหารายได้ลักษณะนี้ ปัจจุบันมีหลายรูปแบบ เช่นเครื่องหยอดเหรียญให้พระประจำวันเกิด ก็เพราะมันได้ทันที ไม่ต้องรอต่อกับใคร” สัมภาษณ์สนั่น ธรรมธิ วันที่ 28 เมษายน 2553

จากการสัมภาษณ์ผู้ดูแลศาลเจ้ากวนอู (บู๊เป๊ย) ในตรอกเล่าโจ้วได้อธิบายว่า เชืมน้ำในวัฒนธรรมจีนไม่ได้ทำเพื่อการหารายได้เข้าวัดเป็นหลัก แต่เป็นการเสี่ยงทายและอธิษฐานขอพรจากเทพเจ้าเท่านั้น เมื่อเสี่ยงเชืมน้ำได้ใบที่ความหมายไม่ดีก็สามารถฝากไว้ที่ศาลเจ้าหรือเผาทิ้งก็ได้

ไม่มีการทำพิธีสะเดาะเคราะห์หรือบริจาคน้ำตอเหมือนวัดล้านนาบางแห่ง คาดว่าคนเชียงใหม่จะปรับเปลี่ยนเป็นการหารายได้แทนในภายหลังโดยการบริจาคและทำทานต่อจากการเสี่ยงเซียมซี

ปัจจุบันเซียมซีแพร่หลายในวัดล้านนาหลายแห่ง รวมถึงวัดด้นแก้วซึ่งอยู่ในกลุ่มตัวอย่างวิหารในการวิจัย และพัฒนาไปมากกว่าเซียมซีของเดิมโดยปรับปรุงเป็นเซียมซีไฟฟ้าใช้การหยอดเหรียญเสี่ยงทายซึ่งมีคนนำมาถวายหรือขายแก้ววัด จากการสัมภาษณ์ดวง คำขาย ผู้ดูแลวัดด้นแก้ววันที่ 6 เมษายน 2553 อธิบายว่า “ตู้เซียมซีเป็นของจีน วัดสร้างเอง นำมาไว้เพราะนักท่องเที่ยวอยากเสี่ยงดวงทราบดวง เมื่อมีเคราะห์ก็บูชาเทียนต่อเลย แต่โบราณมาจะบูชาเทียนวันปากปี ส่วนตู้เซียมซีหยอดเหรียญมีมาเมื่อ พ.ศ.2551 โดยศรัทธานำมาถวาย กำลังพิจารณาอยู่ว่าจะเอาออกหรือวางตรงไหนดี”

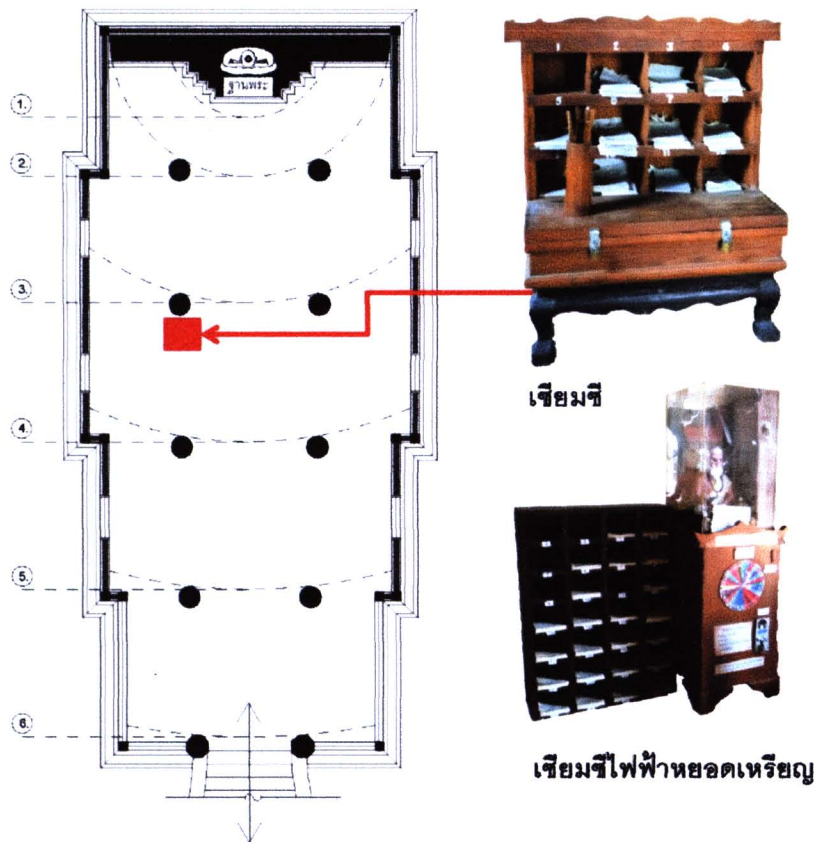
เป็นที่น่าสังเกตว่าศาลเจ้าเงินในเชียงใหม่เช่นศาลเจ้ากวนอู ศาลเจ้าปู่เจ้าลาง ไม่ปรากฏมีเซียมซีไฟฟ้าแบบหยอดเหรียญนี้อยู่ ทั้งที่การเสี่ยงเซียมซีมีต้นกำเนิดจากศาลเจ้าเงิน

ภาพ 4-76, 77 ตำแหน่งการวางเซียมซีและเซียมซีไฟฟ้าหยอดเหรียญในวิหารวัดด้นแก้ว
(ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 5-4-53)

ภาพ 4-78 ตำแหน่งการวางเซียมซีวิหารวัดด้นแก้วในวันพระ
(ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 15-4-53)

แผนภูมิ 4-12 ตำแหน่งการวางเจียมซีในวิหาร

- พระประจำวันเกิด

พระประจำวันเกิด เป็นส่วนหารายได้แบบใหม่ที่พึ่งนำเข้ามาในวิหารล้านนาไม่กี่ปีมานี้ จากการสัมภาษณ์เจ้าอาวาสในกลุ่มตัวอย่างได้อธิบายว่า เดิมวัดล้านนาไม่มีพระประจำวันเกิด มีแต่พระธาตุประจำปีเกิด พระประจำวันเกิดเป็นวัฒนธรรมจากภาคกลางที่เผยแพร่สู่ล้านนา ตั้งแต่ช่วง พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา โดยมีพ่อค้านำมาขายให้กับทางวัดหรือศรัทธานำมาถวายวัดเอง ด้วยเห็นว่าวัดทางภาคกลางทำแล้วได้ผลประโยชน์ดี มีคนนิยม

“โต๊ะพระประจำวันเกิดไม่ใช่ของล้านนาพึ่งมีไม่นานนี้จะกำหนดเวลาก็ไม่แน่นอน เพราะมันทยอยมา มีพ่อค้านำมาขายบ้าง ศรัทธานำมาถวายบ้าง ก็เป็นกุศโลบายในการให้คนมีเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจทำให้คนไหว้พระประจำวันเกิด มีการดักบาตรวันเกิดกันและก็ได้เงินจากการดักบาตรนั้นมาทำนุบำรุงวัดวาอาราม หลัง พ.ศ. 2500 นี้แหละเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงมากทั้งวัด

ทั้งบ้าน ตั้งแต่ชาวบ้าน ตั้งแต่ผู้นำท่านเปลี่ยนแปลงหลายอย่างเรื่องเครื่องแต่งกาย ชีวิตความเป็นอยู่ ไม่ให้กินหมากบ้าง ให้สวมหมวกบ้าง ผู้หญิงให้ใส่กระโปรงบ้าง ก็เริ่มเปลี่ยนแปลงกันมา รับวัฒนธรรมแบบภาคกลางกันมา” สัมภาษณ์พระครูอดุลสีกิตติ์ วัดธาตุคำ วันที่ 27 เมษายน 2553

“พระประจำวันเกิดมาประมาณ พ.ศ.2500 อาจารย์เริ่มเห็นที่วัดพระธาตุคุดอยสุเทพก่อน ที่อื่นเขาไม่มีกัน อาจารย์เป็นเด็กไปไหว้พระประจำวันเกิดที่คุดอยสุเทพน่าจะ พ.ศ. 2496-97 เมื่อก่อน เรามีแต่ธรรมวันเกิด ธรรมประจำปีเกิด สำหรับคนที่เลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนาใครเกิดปีอะไร ก็ไปจ้างเขียนธรรมคัลดอกธรรมไปถวายวันพระวันศีลใหญ่ ไม่นิยมถวายในวันเกิด

พระประจำวันเกิดนี้เป็นได้ทั้งสองทางคือมีคนนำมาถวายหรือทางวัดประสงค์อยากได้เอง ก็ไปซื้อหาที่กรุงเทพฯ เสาชิงช้าก็มี” สัมภาษณ์ศรีเลา เกษพรหม วันที่ 10 สิงหาคม 2553

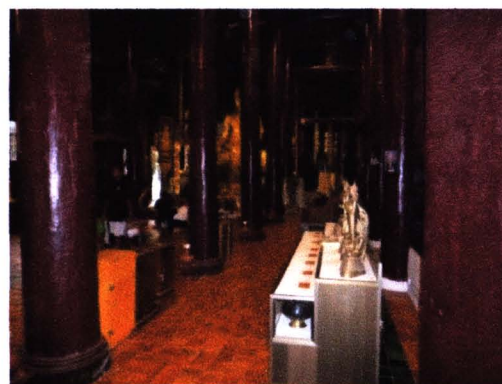
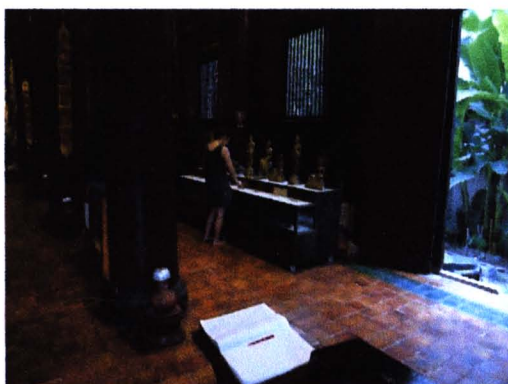
ส่วนในวิหารกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาปรากฏว่า พระประจำวันเกิดเพิ่งเข้ามาได้ประมาณ 20 ปี โดยมีพ่อค้านำมาขายหรือศรัทธานำมาถวาย และบางวิหารจะตั้งเฉพาะในวันสำคัญเท่านั้น เนื่องจากกลัวเงินบริจาคหรือองค์พระหายตัวอย่างเช่น วัดเกตการาม บางวัดเพิ่งนำเข้ามาวาง เมื่อปี พ.ศ. 2550 เช่น วัดหางดง โดยศรัทธานำมาถวายงานปอยหลวงเพื่อช่วยให้มีการบำรุงวัด หรือวัดต้นเกว๋นซึ่งนำเข้ามาวางเมื่อ 20 ปีที่ผ่านมาและวัดพันเตาที่ทางวัดจัดหามาเพื่อเตรียมไว้ให้นักท่องเที่ยว

“พระประจำวันเกิดน่าจะเป็นกลยุทธ์เชิงรุกของวัดในการหารายได้เข้ามามุงวัด จะถามว่า มาเมื่อไหร่ก็ตอบไม่ได้แน่ชัด มาหลังๆ พ.ศ.2500 ทั้งนี้ ล้านานี้ไม่มีการทำบุญพระประจำวันเกิด และที่สำคัญไม่รู้ด้วยซ้ำว่าพระประจำวันเกิดของตนเป็นองค์ไหน อย่างไร ปางอะไร เป็นวัฒนธรรมจากภาคกลางและถามว่ามาจากไหนก็คือ ตำราพรหมชาติ ซึ่งก็ไม่ใช้ของพุทธ เป็นฮินดี คือทุกอย่างเป็นกุศโลบายทั้งนั้น เพื่อให้แต่ละคนได้ช่วยกันจดจำพุทธพจน์คำสอน ของพระพุทธเจ้า เช่นคนนี้สร้างพระประจำวันเกิดองค์นี้ก็จะมียบสวดแบบนี้ บทสวดประจำวัน อาทิตย บทสวดประจำวันจันทร์เป็นต้น ล้านนาเองก็มีเหมือนกันที่ส่งเสริมให้คนสร้างธัมม์ ใครเกิด วันอาทิตย์ก็มีธัมม์ของวันนี้ไว้ให้จดจำ” สัมภาษณ์สนั่น ธรรมธิ วันที่ 28 เมษายน 2553

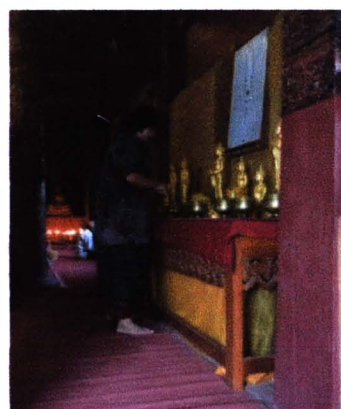
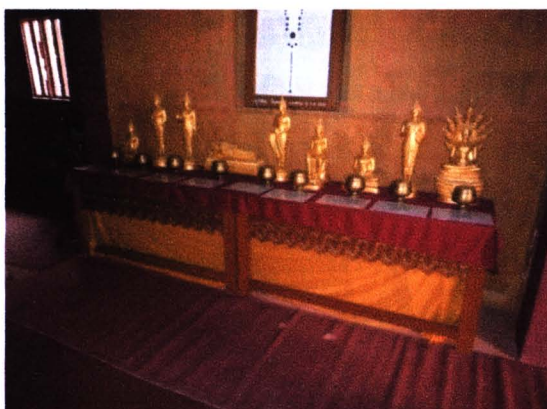
ความรู้เรื่องธัมม์ชาตาและประเพณีการทานธัมม์เริ่มเสื่อมความนิยมลง ด้วยสาเหตุ การเปลี่ยนแปลงการปกครองและการศึกษาสงฆ์ในสมัยรัชกาลที่ 5 ทำให้พระสงฆ์และชาวเมือง เชียงใหม่เริ่มหันมาศึกษาอักขระภาษาแบบไทยกลางมากขึ้น ประกอบกับความเจริญก้าวหน้า ด้านเทคโนโลยีการพิมพ์หนังสือและตำราภาษาไทยกลางส่งผลให้ความรู้เรื่องธัมม์ชาตาปีเกิด ธัมม์ชาตาเดือนเกิด และธัมม์ชาตาวันเกิด และความรู้เกี่ยวกับพุทธศาสนาด้านอื่นๆของล้านนา ที่บรรจุอยู่ในธัมม์ใบลาน ซึ่งใช้กรรมวิธีการคัดลอกธัมม์โดยการจารใบลานถูกละเลยในที่สุด

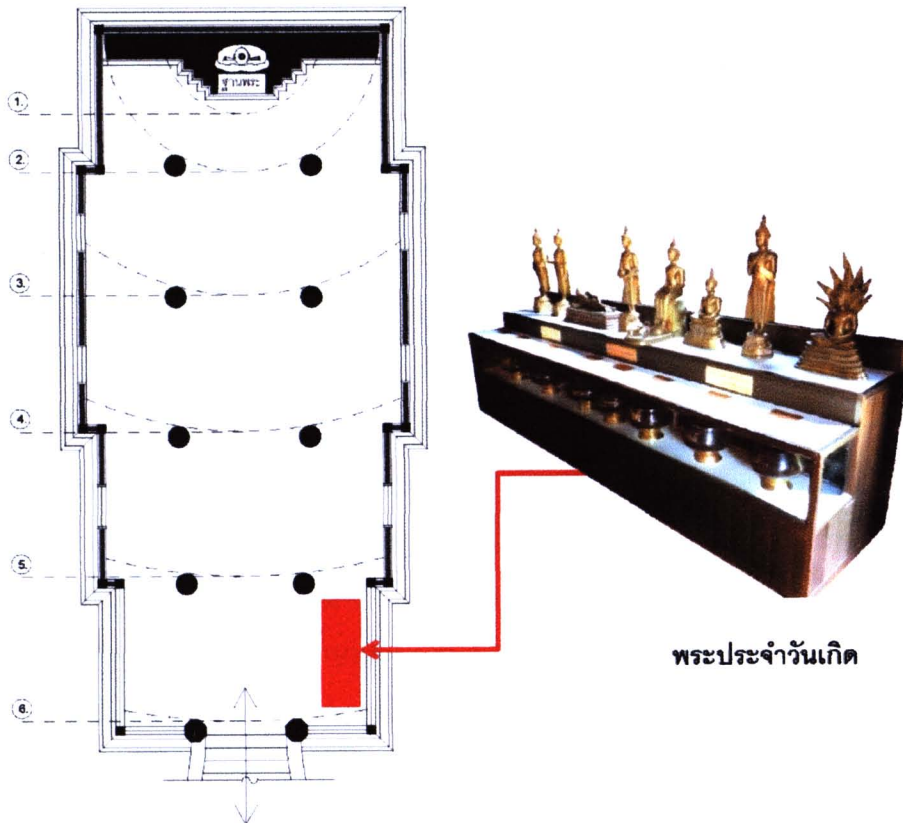
ภาพ 4-79, 80 โต๊ะพระประจำวันเกิดในวิหารวัดคันเกวัน จัดวางไว้ด้านขวาของประตูทางเข้า
(ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 15-4-53)

ภาพ 4-81, 82 โต๊ะพระประจำวันเกิดในวิหารวัดพันเตา จัดวางไว้ด้านขวาของประตูทางเข้า
(ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 9-5-53)

ภาพ 4-83, 84 โต๊ะพระประจำวันเกิดในวิหารวัดหางดง จัดวางไว้ด้านขวาของประตูทางเข้า
(ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 21-4-53)

แผนภูมิ 4-13 ตำแหน่งการวางโต๊ะพระประจำวันเกิดในวิหาร

- โต๊ะจำหน่ายสังฆทาน

สังฆทาน หมายถึง การให้ทานโดยไม่ระบุตัวบุคคลผู้รับทาน หากชาวพุทธประสงค์จะถวายสังฆทานเฉพาะตน ก็จะนิมนต์พระโดยระบุจำนวนแต่ไม่ระบุชื่อมารับทานเครื่องทาน หรือทักษิณา หรือปัจจัยไทยทานที่เจ้าภาพจัดเพื่อถวายพระที่นิมนต์มารับให้ครบทุกรูป เรียกเป็นภาษาล้านนาว่า ครัวสังข์ หรือ คริวทาน ซึ่งจะจัดเป็นชุดสำหรับประกอบด้วยเครื่องอุปโภคบริโภคตามศรัทธาผู้ถวาย ส่วนใหญ่เป็นของแห้งที่เก็บไว้กินไว้ใช้ได้ยาวนาน เช่น สนูป ยาสีฟัน ยารักษาโรค อาหารแห้ง แต่ที่สำคัญจะต้องมีภัตตาหาร และของที่เหลือจากนั้นจัดเป็นบริวาร (สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ, 2542: 6746-6748)

ในอดีตการจัดเตรียมสิ่งของเพื่อประกอบเป็นคริวทาน มักจะซื้อหากันที่ตลาด เป็นอาหารของสด ของแห้ง ของใช้จำเป็นสำหรับพระสงฆ์ แล้วนำไปจัดเตรียมบรรจุในภาชนะที่บ้าน

ก่อนนำไปถวายที่วัด การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมการจัดเตรียมและถวายสังฆทานเริ่มเห็นชัดมากขึ้น ในปี พ.ศ. 2500 สาเหตุจากความเปลี่ยนแปลงด้านสภาพสังคมเมือง

“สังฆทานสำเร็จรูปนี้ปี พ.ศ. 2500 ก็ยังไม่มี สมัยโบราณจะถวายสังฆทานก็ต่อเมื่อมี งานศพ งานบวช งานปอยหลวง วันปกติธรรมดาเราไม่ถวายกัน เมื่อก่อนก็ใส่ถ้วย (กระบุงไม้ไผ่สาน) เมื่อก่อนนั้นยังไม่มีถังเหลือง ก็เป็นการไปตลาดซื้อหาของที่จำเป็นแล้วมาจัดเองที่บ้าน ใส่กะละมัง บางทีก็ซื้อน้ำดันวางตรงกลางแล้วเอาของอย่างอื่นวางรอบๆ ในกะละมัง ช่วงแรกๆจะมี นมมีปลากระป๋องไม้ขีด คนรวยๆบางทีก็ใส่สบู่อายุยี่สิบลงไปก็ทำตามกันมา สมัยนั้นยังเป็นถังเหลือง ถึงสังกะสีต่อมาก็เป็นถังพลาสติกเพราะเบา ราคาถูก ในที่สุดก็จัดเป็นชุดสำเร็จ การถวายสังฆทาน วันเกิดก็ได้อิทธิพลจากภาคกลาง โดยเฉพาะสมัยที่มีวิทยุโทรทัศน์มายังรับอิทธิพลกันได้เร็ว” สัมภาษณ์ศรีเลา เกษพรหม วันที่ 10 สิงหาคม 2553

“สังฆทานเมื่อก่อนทานของสด ของดิบ ผัก ผลไม้ ข้าว มะพร้าว ใส่ถ้วย (กระบุงไม้ไผ่สาน) มาถวาย บ้านใครมีอะไรก็ถวายอันนั้น ใครเป็นช่างอะไรหรือถนัดทำอะไรก็ทำสิ่งนั้นถวาย เช่น ช่างไม้ก็ทำน้ำพุหรือกระบวนตักน้ำมาถวาย ช่างปั้นหม้อก็เอาหม้อไหมา ใครสานไม้กวาดเป็น ก็นำมาถวาย สุดท้ายแต่กำลังฐานะของแต่ละคนและตามแต่วัสดุที่มีในท้องถิ่นในธรรมชาติ เมื่อก่อนก็ใส่ถ้วยใส่กระบุงหรืออะไรก็ได้ที่หอบหิ้วยกถวายได้สะดวก ต่อมาก็เปลี่ยนเป็นถังสังกะสี และปัจจุบันก็เป็นถังพลาสติกสีเหลืองที่เห็นทั่วไป” สัมภาษณ์ดุสิต ชวชาติ วันที่ 7 สิงหาคม พ.ศ. 2553

จากการสัมภาษณ์ วรพรรณ (2553) เจ้าของร้านอิฐหินเหล็กไฟในกาดหลวง ซึ่งเป็นร้านแรกๆที่เริ่ม ขายสังฆทานในเชียงใหม่ได้อธิบายว่า สังฆทานนั้นร้านได้เริ่มขายมานานประมาณก่อน ปี พ.ศ. 2480 ก่อนที่ไฟจะไหม้กาดหลวง แต่เริ่มต้นขายอะไรก่อนนั้นไม่สามารถบอกได้เนื่องจากเป็น รุ่ยหลานแล้ว ส่วนสังฆทานสำเร็จรูปแบบถังเหลืองนี้เพิ่งมีซัก 10 ปีนี้เอง ซึ่งช่วงเวลาดังกล่าว ตรงกับข้อมูลจาก Website alittlebhudha.com ซึ่งนำข่าวจากหนังสือพิมพ์ผู้จัดการ วันที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2550 มายางานว่า “เมื่อสมัยเมื่อ 50 ปีก่อนนั้นคนกรุงเทพฯเมื่อจะไปซื้อผ้าต้องไปย่านพาหุรัด ถ้าจะไปซื้อทองต้องไปบ้านหม้อ และถ้าใครจะทำอะไรเกี่ยวกับงานบุญงานบวชจะต้องไปย่านถนน บำรุงเมือง เพราะถือเป็นแหล่งจำหน่ายสังฆภัณฑ์ตั้งแต่ พระพุทธรูป เครื่องบวช ผ้าไตรจีวร ย่าม บาตร กลด ตาลปัตร ของใช้ในการทำบุญไปจนถึงเครื่องสังฆทาน ตลอดจนบนำรุงเมืองแทบทุกร้านค้าที่อยู่ติดถนนจะเปิดร้านขายแต่สังฆภัณฑ์ตลอดสองฟากทาง

แม้ว่าเมื่อก่อนร้านค้าสังฆภัณฑ์ต่าง ๆ จะรับจัดสังฆทานไปด้วย แต่สินค้าสังฆทาน เป็นเพียงสินค้ารองที่เจ้าของร้านต้องมีไว้เพื่อความสะดวกของลูกค้าเท่านั้นและได้กำไร เพียงเล็กน้อย ส่วนมากรายได้หลักยังเป็นสินค้าสังฆภัณฑ์อื่นๆมากกว่า จนเมื่อ 3 - 4 ปี (ประมาณ

พ.ศ. 2546) ที่เมืองขยายตัวขึ้นพร้อมกับคนยุคใหม่ต้องการความสะดวกสบายมากขึ้น การไปหาซื้อสังฆทานตามย่านเก่าๆที่ไม่มีที่จอดรถจึงกลายเป็นภาระขึ้นมา จึงเริ่มมีคนแห่ไปจัดสังฆทานในห้าง โดยเดินซื้อของใช้ในห้างที่มีสินค้าทุกอย่างที่ต้องการ ซึ่งมีคนเห็นช่องทางที่จะปรับการตลาดตามพฤติกรรมของคนยุคใหม่

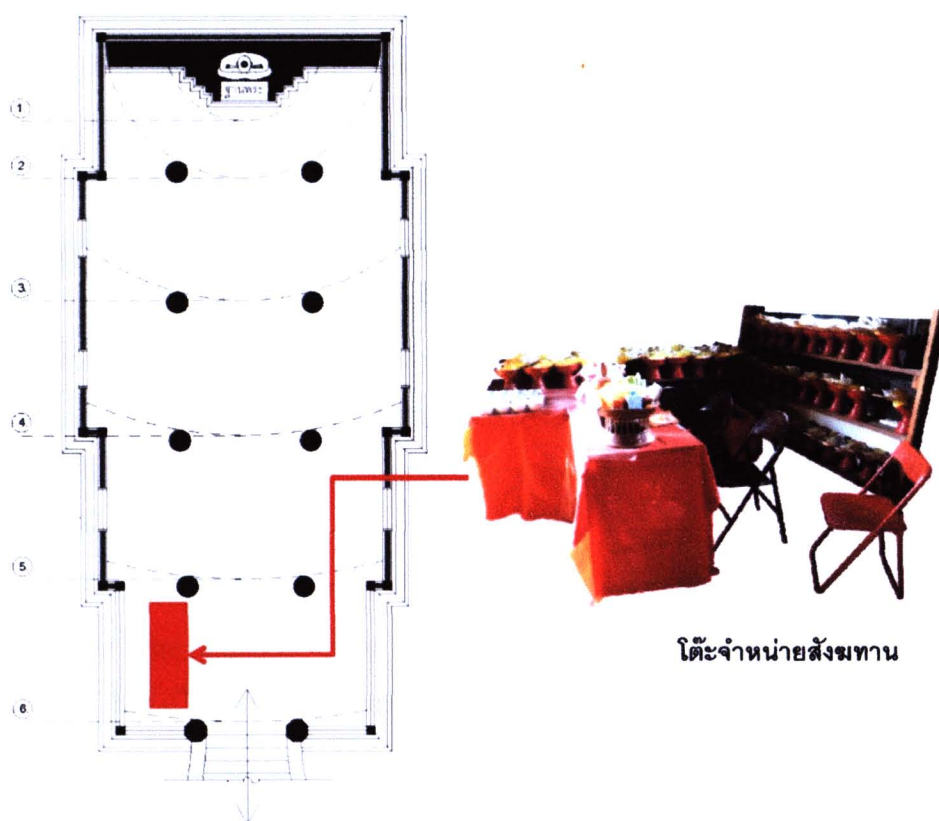
สมจิต แก่นสาร กรรมการผู้จัดการ บริษัท วิจิตรพลชัย จำกัด เป็นรายแรกที่นำสังฆทานไปเจาะช่องทางตลาดในห้างสรรพสินค้าภายใต้เครื่องหมายการค้า "วิจิตรพลชัย" กล่าวว่า ในช่วงเริ่มต้นธุรกิจนี้เห็นว่าการทำสังฆทานเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อสังคมไทยซึ่งเป็นสังคมของชาวพุทธเป็นส่วนใหญ่ จึงเสนอรูปแบบของเครื่องสังฆทานเข้าไปยังห้างเทสโก้โลตัส

จากความสำเร็จของการคิดแบรนด์ในสังฆทานยุคแรก ๆ ทำให้ผู้ค้าหลายรายเริ่มแห่กันจัดสังฆทานขึ้นห้างมากขึ้น ขณะที่ทุกห้างสรรพสินค้าต่างก็เห็นความสำคัญของตลาดนี้จึงเริ่มจัดแผนกสังฆภัณฑ์ขึ้นมา หลายแบรนด์ที่ผุดขึ้นมาก็ใช้รูปแบบของการตลาดเพื่อสร้างความโดดเด่นให้กับตัวสินค้า ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนรูปแบบแพ็คเกจจากถังเหลืองให้เป็นภาชนะอื่น ๆ อาทิ กล่องปิ่นโต บาตรพระ พาน เป็นต้น ไปจนถึงขึ้นคัสดราคาและทำโปร โมชันส่งเสริมการขาย”

จากการสำรวจพบว่าวัดในกลุ่มตัวอย่างที่มีการจัดพื้นที่ภายในวิหารบริเวณใกล้ประตูทางเข้าเพื่อขายสังฆทานได้แก่วัดพันเตา โดยมีจุดประสงค์เพื่อหารายได้มาบำรุงวัดเป็นการอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยวชมภายในวิหาร

ภาพ 4-85 โต๊ะจำหน่ายสังฆทานในวิหารวัดพันเตา จัดวางไว้ด้านซ้ายของประตูทางเข้า
(ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 2-5-53)

แผนภูมิ 4-14 ตำแหน่งการวางโต๊ะจำหน่ายสังฆทานในวิหาร

- ตู้เช่าบูชาวัตถุมงคล

การจัดแบ่งพื้นที่ภายในวิหารเพื่อการหารายได้ยังปรากฏในรูปแบบของโต๊ะหรือตู้เช่าบูชาพระเครื่อง พระพิมพ์ พระพุทธรูป วัตถุมงคลต่างๆ ซึ่งได้รับอิทธิพลจากภาคกลางในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา โดยแต่เดิมวัฒนธรรมล้านนาไม่มีความนิยมเช่าบูชาพระเครื่องวัตถุมงคล โดยมีความเชื่อว่า วัดกับบ้าน พระเจ้ากับบ้านไม่เข้ากัน วัตถุมงคลพระเครื่องเดิมทำขึ้นเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนาป้องกันการล่มสลายหรือสร้างเพื่อเป็นกำลังใจในยามศึกสงคราม เมื่อเสร็จศึกสงครามก็เอามาคืนวัด

“โต๊ะเช่าวัตถุมงคลภาคกลางทำก่อน ของล้านนาเรามีการบูชาพระเจ้าพระประธานรูปเดียวให้เป็นพระศักดิ์สิทธิ์เท่านั้น ไม่มีพิธีพุทธาภิเษกเหรียญอะไรต่างๆ เมื่อไม่มีพิธีเหล่านี้ก็ไม่จำเป็นต้องมีโต๊ะตั้งวางให้เช่า

พระองค์เล็กๆพระพิมพ์นี้ เขาทำไว้คุ้มครองทั้งหมู่บ้าน โบราณเมื่อจะสร้างเจดีย์ทุกบ้านทุกหลังคาเรือนก็จะช่วยกันทำพระพิมพ์บ้านละองค์สององค์ บ้านไหนทำไม่เป็นก็ไปจ้างช่างทำรวมกันแล้วก็เอาไปบรรจุในเจดีย์ โต๊ะเช่าบูชาจะมาประมาณ พ.ศ.2500-2510 คนโบราณ

เราไม่เอาพระห้อยคอ ไม่เอาติดตัว เพราะเราเข้าไปเรื่อยเข้าห้องน้ำห้องส้วม ถือว่าไม่ให้ความเคารพ ไม่นิยมกัน เราเพิ่งมานิยมทำตามภาคกลางเมื่อไม่นานนี้เอง” สัมภาษณ์ศรีเลา เกษพรหม วันที่ 10 สิงหาคม 2553

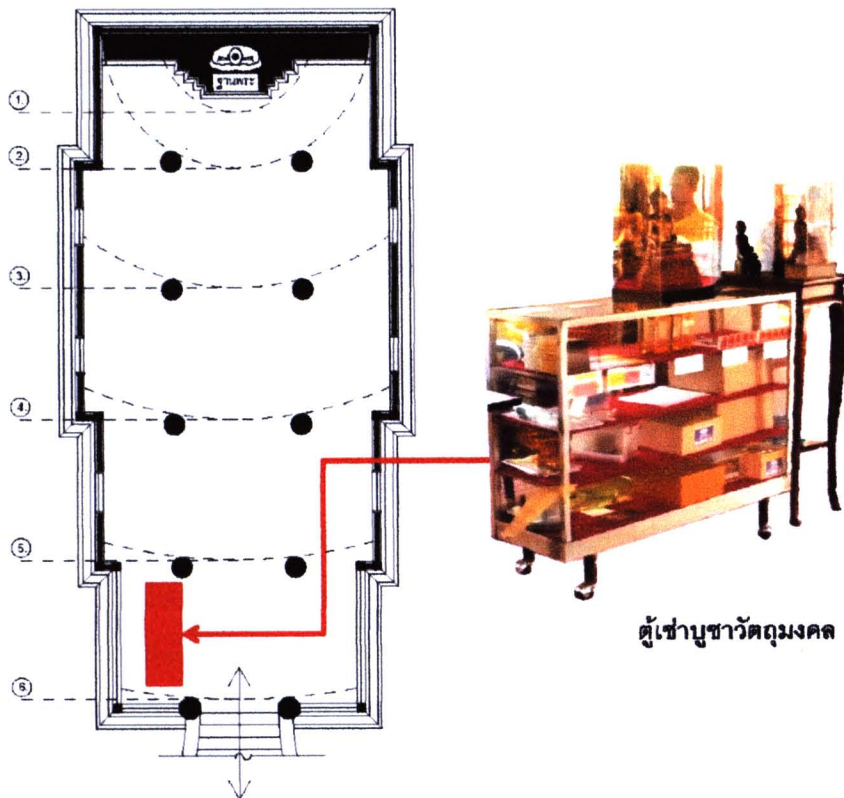
จาก www.itti-patihan.com ได้อธิบายว่าความนิยมในพระเครื่องพระพิมพ์ต่างๆเริ่มมีมากในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยคำว่า “พระเครื่อง” เป็นคำใหม่ที่เพิ่งประยุดใช้กันมาไม่นาน เป็นคำที่เกิดขึ้นในช่วงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อคราวที่พระองค์ทรงสั่งเครื่องจักรเพื่อมาผลิตเหรียญที่ระลึก เหรียญกษาปณ์ และเหรียญพระคณาจารย์ผู้ที่ได้รับพระจึงเรียกกันตามความเข้าใจที่ง่ายและเหมาะสมในยุคนั้นว่า “พระเครื่อง” (หมายถึง พระที่ทำมาจากเครื่องจักร) ซึ่งนำไปสู่การเรียกพระขนาดเล็กที่สามารถพกพาได้ทั้งหมดทุกประเภทว่า “พระเครื่อง”

“ก่อนปี 2500 ก็มีการสร้างพระเครื่องกันแล้ว มีพระเครื่องปลอมกันแล้ว ซึ่งเป็นความเชื่อความนิยมของคนไทยภาคกลาง เขานิยมการห้อยพระเครื่องกัน คนล้านนาเราไม่นิยมนำมาห้อยคอ เพราะเชื่อว่าหากินไม่ได้และเราไม่นิยมการซื้อขายเช่าบูชาพระกัน บางบ้านยังสร้างหอพพระแยกจากบ้านของตนเพราะมีความเชื่อว่าบ้านเป็น โลกีย์ ไม่เหมาะสมจะนำสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาไว้ในบ้าน เพราะฉะนั้นจะไม่มีผู้พระขายกันในวิหาร และวิหารล้านนาเราไม่ได้เปิดทุกวันจะเปิดก็ต่อเมื่อวันพระ มีก็แต่วัดในเมืองที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวแล้วก็ต้องการของติดไม้ติดมือกลับบ้านไปเป็นที่ระลึกบ้าง ก็เป็นรายได้ของวัดด้วย” สัมภาษณ์สนั่น ธรรมธิ วันที่ 28 เมษายน 2553

วิหารล้านนาในกลุ่มตัวอย่างที่อยู่ในเขตเมืองและมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมเป็นจำนวนมาก ได้แก่ วิหารวัดเกตการาม จากการสัมภาษณ์พระสมุห์สุรศักดิ์ สน.ติกโร (ปัญญา) เจ้าอาวาสวัด วันที่ 7 เมษายน 2553 อธิบายว่า “ผู้เช่าวัตถุมงคลเริ่มมีปีนี้ (พ.ศ.2552) เพราะต้องการสร้างพระพุทธรูปไว้ในวิหารและบูรณะถาวรวัตถุในวัด อีกอย่างคือศรัทธาจากที่ต่างามาก็ถามหา”

ภาพ 4-86, 87 ตู้เช่าบูชาวัตถุมงคลในวิหารวัดเกตการาม จัควางไว้ด้านซ้ายของประตูทางเข้า
(ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 15-4-53)

แผนภูมิ 4-15 ตำแหน่งการวางตู้เช่าบูชาวัตถุมงคลในวิหาร

4.3.2.4 ส่วนอุปกรณ์อาคารและเครื่องใช้สอย

สร้อยศรี อ่องสกุล (2551: 581) ได้ระบุว่า หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้เกิดการขยายตัวของธุรกิจการค้าเครื่องอุปโภคบริโภคและสิ่งของเครื่องใช้ที่ทันสมัย เนื่องจากระบบสาธารณูปโภคที่พัฒนาตั้งแต่ พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา เช่น การประปาเชียงใหม่เปิดดำเนินการวันที่ 10 ก.ย. พ.ศ. 2499 การไฟฟ้าส่วนภูมิภาคจังหวัดเชียงใหม่เปิดดำเนินการ พ.ศ. 2503

จากเอกสารประวัติกิจการค้าของบริษัทค้าขายเครื่องใช้ไฟฟ้าแห่งหนึ่ง ซึ่งเป็นบริษัทแรกๆ ในเมืองเชียงใหม่มีอายุกว่า 80 ปี ได้อธิบายว่า เชียงใหม่ในอดีตความเจริญทางด้านอุตสาหกรรม การผลิตและวิทยาการใหม่ๆ ยังไม่แพร่หลาย สาธารณูปโภคตลอดจนการคมนาคมยังไม่พัฒนา ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 กิจการค้าทั้งในและภายนอกประเทศฟื้นตัว มีการเปลี่ยนแปลงในทางเทคนิคและวิทยาการต่างๆ บริษัทได้เล็งเห็นถึงความจำเป็นของเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่จะสามารถอำนวยความสะดวกต่อชีวิตประจำวันและกิจการงานต่างๆ ในอนาคต จึงนำสินค้า เช่น จักรยาน นาฬิกา และเครื่องใช้ไฟฟ้าภายในบ้านมาจำหน่าย ภายหลังจึงมีสินค้า เช่น รถยนต์ รถจักรยานยนต์ ตลอดจนเครื่องมือการเกษตร โดยบริษัทจดทะเบียนเมื่อ พ.ศ. 2492 ในสมัยนี้จึงเริ่มมีร้านค้าเครื่องใช้ไฟฟ้าเกิดขึ้นหลายร้าน หลังจากปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมาอุปกรณ์เครื่องใช้ต่างๆ เริ่มถูกจัดวางในวิหารมากขึ้น ตัวอย่างเช่น นาฬิกา พัดลม ตู้น้ำดื่ม แก้วน้ำ เป็นต้น

- ไมโครโฟน เครื่องขยายเสียง ลำโพง

การนำไมโครโฟนและเครื่องขยายเสียงเข้าใช้ในวิหารนั้น ผู้รู้หลายท่านได้อธิบายที่มาและสาเหตุจากความทรงจำว่า นอกจากจะเป็นเพราะระบบสาธารณูปโภคที่พัฒนาแล้ว การเผยแพร่วัฒนธรรมการแสดงตามนโยบายจากส่วนกลางก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งของความเปลี่ยนแปลงนี้

ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีนโยบายชาตินิยม ทำให้การกระตุ้นสำนึกความเป็นคนไทยในสมัยนี้มีลักษณะเข้มข้นอย่างมาก โดยผ่านสื่อต่างๆ ทั้งข่าวสารทางราชการ วิทยุกระจายเสียง การแสดงละคร รำวง ภาพยนตร์ การประกวดนางงาม หนังสือพิมพ์ แฉกหนังสือ โฆษณา และการสอนในระบบโรงเรียน จากการผลักดันให้คนไทยในภาคเหนือมีสำนึกว่าพวกเขาเป็นส่วนหนึ่งของชาติไทยหรือคนไทย

การแสดงละครเพื่อส่งเสริมความเป็นไทยไม่ได้มีเฉพาะภาคทางการเท่านั้น แต่ได้แพร่หลายสู่ชุมชนชาวบ้านคือ การให้ชาวบ้านแสดงละครและรำวง ในขณะนั้นตามหมู่บ้านนิยมตั้งคณะรำวงขึ้นในชุมชนของตน นอกจากนั้นลิเกซึ่งแพร่มาจากภาคกลางได้รับความนิยมทั้งในเมืองและชนบทโดยเริ่มเข้ามาแทนที่ละครขอ (สร้อยศรี อ่องสกุล, 2551: 569, 572)

เดิมการเทศน์ในวิหารล้านนาใช้การเทศน์บนธรรมาสน์ทรงปราสาท ซึ่งเป็นจารีตปฏิบัติสืบมาช้านาน ต่อมาเปลี่ยนเป็นการเทศน์บนธรรมาสน์แบบภาคกลางในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยทั้งสองวิธียังคงใช้การเทศน์แบบปากเปล่าไม่มีการใช้เครื่องขยายเสียงแต่อย่างใด การเริ่มใช้ไมโครโฟน ลำโพง เครื่องขยายเสียงภายในวัดและวิหาร สันนิษฐานว่าเริ่มต้นในสมัยนี้

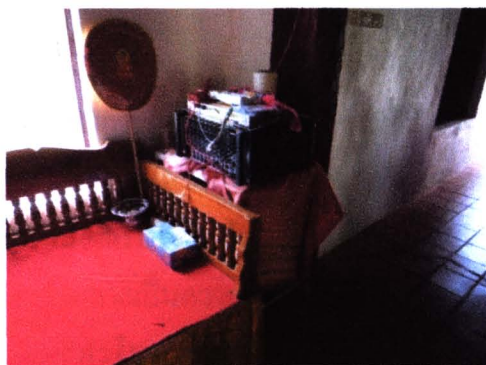
“จำได้ว่าสมัยนั้น พ.ศ. 2485 มีเลิกท้องถิ่นที่ไม่ได้มาจากภาคกลาง ชื่อคณะศรีสง่า ดาราทอง เป็นการแสดงเร่ แสดงกลางคืน ก็จะมีตะเกียงไฟ แต่การแสดงยังเป็นการร้องปากเปล่าอยู่ ยังให้ผู้ชายเป็นนางเอกอยู่ หลังจากนั้นเริ่มเห็นเครื่องปั่นไฟใช้น้ำมัน แล้วต่อมาก็มีเครื่องขยายเสียง มีลำโพงเข้ามา ก็มีคนซื้อมาใช้ก่อนแล้วหาकिनกับวัดเวลามีกงานปอยหลวง ก็มาแสดงในวัดก่อน คือจัดแสดงในวัดแล้วได้ทั้งแสง เสียง มันดีดี พอที่ไหนมีงานก็ต้องไปหาคนนี้แหละ คือเริ่มจากใช้งานในวัดก่อนแต่ไม่ใช้วัดซื้อ พอเริ่มใช้ในวัดแล้วงานตามบ้านทั่วไปก็ใช้ตามกัน เช่นงานศพ

ไมโครโฟน เครื่องขยายที่เห็นในวัดจริงๆ พ.ศ. 2495 นี้มีแล้ว สมัยนั้นพระสงฆ์ยังใช้ไม้เป็นคนจะพูดออกไมค์ก็ต้องเป็นโฆษก เมื่อไฟฟ้าเข้ามาแล้วจึงมีใช้กันทั่วไป แต่ก็ต้องแยกตามท้องถิ่น ในเมืองต้องมีก่อนแล้วค่อยกระจายไปยังท้องถิ่นตามการมีไฟฟ้าใช้ บางพื้นที่ พ.ศ. 2500 ยังไม่มีไฟใช้เลย พอไฟฟ้าเข้ามาเครื่องใช้ไฟฟ้าต่างๆจึงเข้ามา” สัมภาษณ์ศรีเลา เกษพรหม วันที่ 10 สิงหาคม 2553

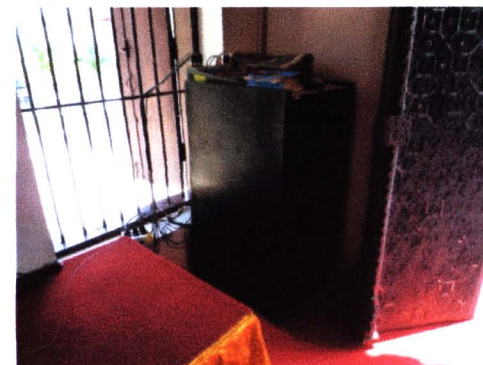
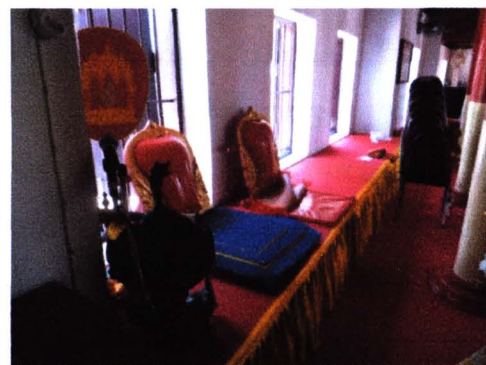
เจ้าอาวาสวัดในกลุ่มตัวอย่างหลายวัดได้อธิบายถึงไมโครโฟน เครื่องขยายเสียงและลำโพงว่าเริ่มติดตั้งเมื่อราว 30-40 ปีที่แล้ว เช่นวิหารวัดเสนาหิน วิหารวัดต้นเกว่น ด้วยเหตุว่าช่วยในการกระจายเสียงให้ได้ยินกว้างไกลและดึงดูดความสนใจของศรัทธาได้ดี บางแห่งติดตั้งเนื่องจากจำนวนศรัทธาที่มาวัดมีมากขึ้นโดยเฉพาะในวันสำคัญทางศาสนาซึ่งมากถึงกับล้นออกนอกวิหาร วิหารบางแห่งที่อยู่ห่างไกลและมีจำนวนศรัทธาในชุมชนไม่มากเช่นวัดทุ่งอ้อหลวงก็เพิ่งติดตั้งในราว 10 ปีที่ผ่านมา หรือวิหารวัดป่าแดงหลวงก็ติดตั้งหลังจากการบูรณะวิหารในปี พ.ศ. 2547 ส่วนการจัดหามาใช้เป็นได้ทั้งสองทางคือ ทางวัดจัดหาเองหรือศรัทธาประชาชนซื้อมถวาย นอกจากนี้การติดตั้งลำโพงยังสัมพันธ์กับขนาดของวิหาร โดยวิหารขนาดเล็กเช่นวิหารวัดท่าช้างได้เลือกใช้ลำโพงขนาดเล็กที่สามารถเคลื่อนย้ายได้สะดวก สามารถย้ายไปมาระหว่างศาลาและวิหารได้เมื่อมีงานอื่นๆ

ภาพ 4-88, 89 วิหารวัดเกตการาม จัดวางไมโครโฟนบนอาสนสงฆ์และวางเครื่องขยายเสียงไว้ด้านตรงข้าม
(ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 3-4-53)

ภาพ 4-90, 91 วิหารวัดเสาทิน จัดวางไมโครโฟนและเครื่องขยายเสียงไว้ด้านข้างอาสนสงฆ์
วางลำโพงไว้ด้านประตูทางเข้า
(ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 5-4-53, 21-4-53)

ภาพ 4-92, 93 วิหารวัดป่าแดงหลวง จัดวางไมโครโฟนบนอาสนสงฆ์ วางลำโพงไว้ด้านประตูทางเข้า
(ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 21-4-53)

ภาพ 4-94, 95 วิหารวัดต้นแก้วและวัดหางดง วางไมโครโฟนและเครื่องขยายเสียงไว้ด้านข้างอาสนสงฆ์
(ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 5-4-53, 4-4-53)

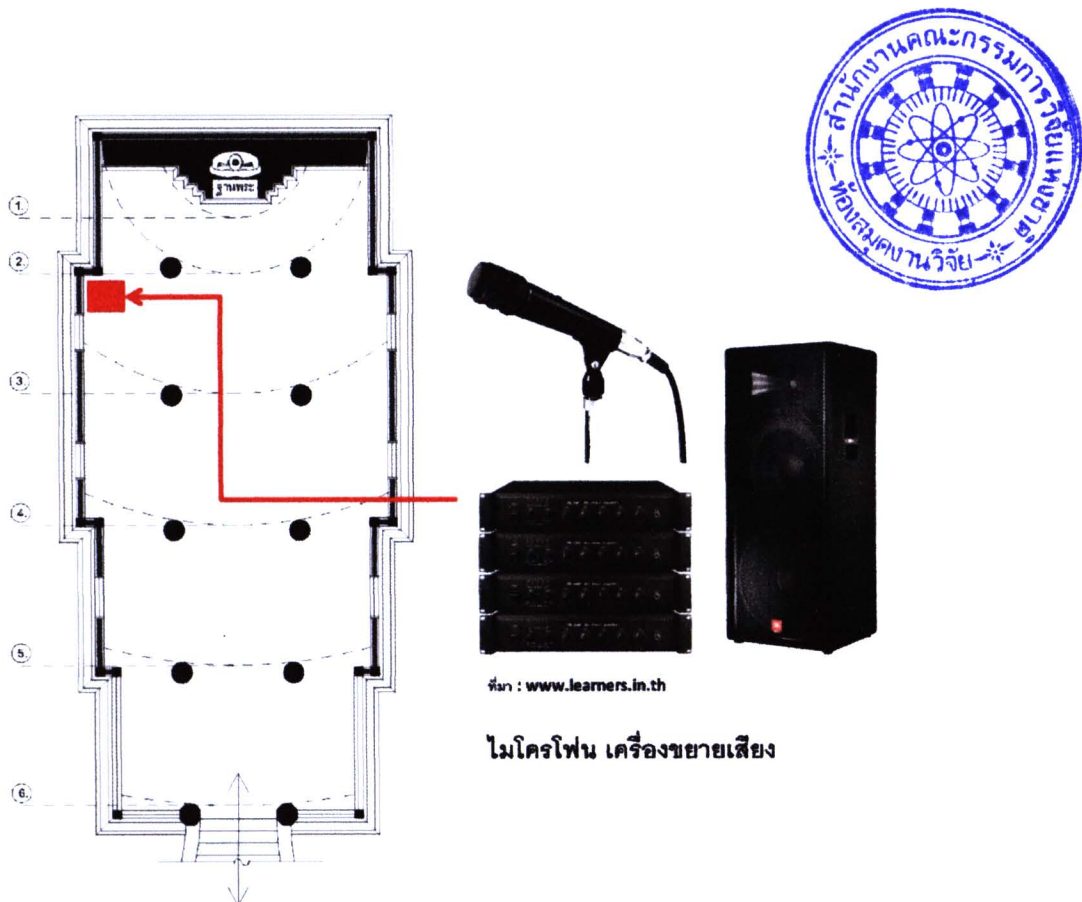
จากการสัมภาษณ์นั้น ธรรมธิ วันที่ 28 เมษายน 2553 ได้อธิบายถึงอุปกรณ์เครื่องใช้ไฟฟ้าต่างๆที่นำเข้ามาในวิหารว่าเริ่มมีมากในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งเป็นความเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยที่เริ่มใช้ในบ้านแล้วค่อยเลื่อนไหลสู่วิหาร หลายสิ่งไม่ได้เริ่มต้นจากความจำเป็นแต่เมื่อติดตั้งแล้วกลายเป็นความจำเป็นไปในที่สุด

“ลำโพง เครื่องเสียง ไมโครโฟนนี้ มากับเทคโนโลยี ลำโพงฮอนมาหลังปี 2500 นี้เอง ใช้เพื่อป่าวประกาศเรียกคนมาวัดซึ่งจะติดกับรฆวงดนตรี และจะติดก็ต่อเมื่อมีงานเท่านั้น เป็นไปเพื่อความบันเทิงภายในวัด ไมโครโฟนนี้ก็มายุคเพลงลูกทุ่งสมัยสุรพล สมบัติเจริญ สมัยนั้นยังไม่มีคามจำเป็นต้องใช้การขยายเสียงเพราะวิหารสมัยนั้นไม่ใหญ่โตกว้างขวาง ชาวบ้านที่มาวัดก็มีไม่มาก เท่าที่อาจารย์จำได้ลำโพงภายในวัดเพิ่งเห็นติดกันปี พ.ศ.2530 นี้เท่านั้น อย่างวัดพระสิงห์ที่อาจารย์เป็นนักเรียนเมื่อปี พ.ศ. 2520 ก็ยังไม่มีเครื่องเสียงไมโครโฟนใช้กัน แต่มันจะมาใช้สมัยหลังเพราะ“เชื่อบ”กัน (คำเมือง หมายถึง เป็นคำนิยม แข่งกัน กลัวน้อยหน้ากัน) บางวัดถึงกับขายหีบธรรมหรือพระเจ้าไม้เพื่อติดเครื่องเสียงกันทีเดียว มันหมดสมัยไม่มีใครเขาอ่านกัน อ่านไม่เป็น พระไม้ก็ขาย เห็นว่ามีพระประธานแล้ว ไม่เห็นคุณค่าทนกระแสน้ำไหว ชาวบ้านมักจะบอกวัดนั้นวัดนี้เขาติดกัน เขามีทำไมเราไม่มีอย่างเขา”

พระครูอุบลสิทธิต์ วัดธาตุคำ ได้อธิบายว่าการใช้ไมโครโฟน เครื่องขยายเสียงในวิหารเป็นความเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยที่วัดต้องปรับเปลี่ยนวิธีการเผยแพร่ธรรมให้เหมาะสมกับสภาพสังคมนั้นๆ

“เครื่องเสียง ลำโพง ไมโครโฟน ก็มีช่วงหลังปี พ.ศ.2500 เมื่อก่อนต้องจ้างเขามาติดตั้งเป็นงานๆไป ลำโพง เครื่องปั่นไฟจะมาจากโรงก่อน วัดจะได้ใช้ก่อน ปัจจุบันวัดก็มีกำลังซื้อใช้เอง

เดิมเราใช้ธรรมชาติปราสาทซึ่งมันให้เสียงก้องกังวาน เมื่อเริ่มมีเครื่องเสียงมา คนเริ่มมาฟังมากขึ้น
วัดก็พัฒนาการตาม ต่อไปนี้การเทศน์ธรรมคงต้องมีการปรับเปลี่ยนกันไปตามสมัย”

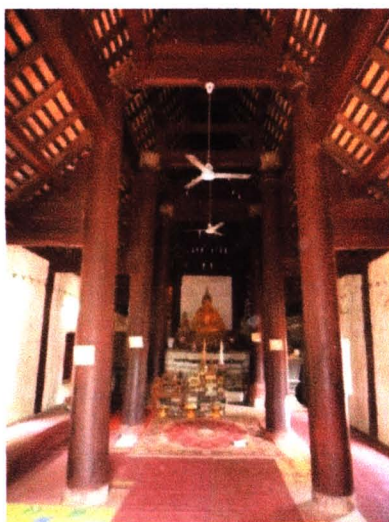
แผนภูมิ 4-16 ตำแหน่งการวางไมโครโฟนและเครื่องขยายเสียงอยู่ด้านข้างแท่นสงฆ์

- พัฒน

การนำพัฒนเข้ามาติดตั้งในวิหารกลุ่มตัวอย่างนั้นเจ้าอาวาสได้อธิบายว่า ส่วนหนึ่งเป็นเพราะอากาศร้อนชื้นและสภาพแวดล้อมของวัดที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น ดินไม้ภายในวัดน้อยลงกว่าอดีต อาคารต่างๆที่สร้างด้วยคอนกรีตรวมถึงลานวัดที่เปลี่ยนจากลานดินลานทรายเป็นพื้นคอนกรีตซึ่งอมความร้อน อีกส่วนหนึ่งเป็นเพราะสมัยนิยม เมื่อมีการติดตั้งในวัดหนึ่งวัดอื่นๆจึงทำตามกัน เป็นความต้องการของศรัทธาวัคด้วย

“พัฒนมีมาเมื่อ 30-40 ปีนี้ เป็นสิ่งจำเป็น เป็นการอำนวยความสะดวกแก่คนมาทำบุญ และก็เป็นชาวบ้านนั่นแหละที่ซื้อมถวาย คล้ายกับว่าบ้านคนมีอะไรก็อยากให้วัดมีอย่างนั้น ศรัทธาก็อยากให้วัดพัฒนาไปด้วย” สัมภาษณ์พระอธิการบุญส่ง กน.ดธม.โม เจ้าอาวาสวัดเสาหิน วันที่ 27 มีนาคม 2553

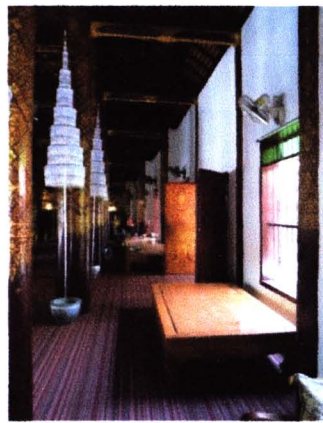
ในกลุ่มตัวอย่างวิหารทั้งหมด มีวิหาร 2 แห่งคือวัดท้าวคำวังและวัดทุ่งอ้อหลวงที่ติดตั้งพัฒนเพดาน วิหาร 4 แห่งติดตั้งพัฒนติดผนังได้แก่วัดเกตุการาม วัดป่าแดงหลวง วัดเสาหิน วัดพันเตา วัดกลุ่มนี้ยังมีพัฒนตั้งพื้นเข้ามาเพิ่มในบางโอกาสที่มีคนมากขึ้น ส่วนวิหารอีก 3 แห่งเป็นพัฒนตั้งพื้นได้แก่วิหารวัดคันเกวัน วัดปราสาท วัดหางดง โดยตำแหน่งการติดตั้งและจัดวางพัฒนเน้นตำแหน่งที่มีคนใช้งานเป็นประจำหรือในตำแหน่งที่กระจายลมได้เป็นบริเวณกว้าง

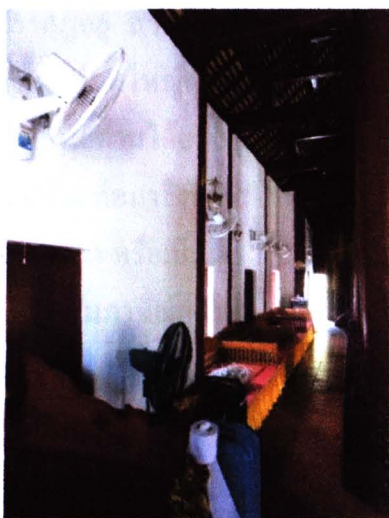
ภาพ 4-96, 97 การติดตั้งพัฒนเพดานของวิหารวัดท้าวคำวังและวิหารวัดทุ่งอ้อหลวง
(ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 9-4-53, 19-4-53)

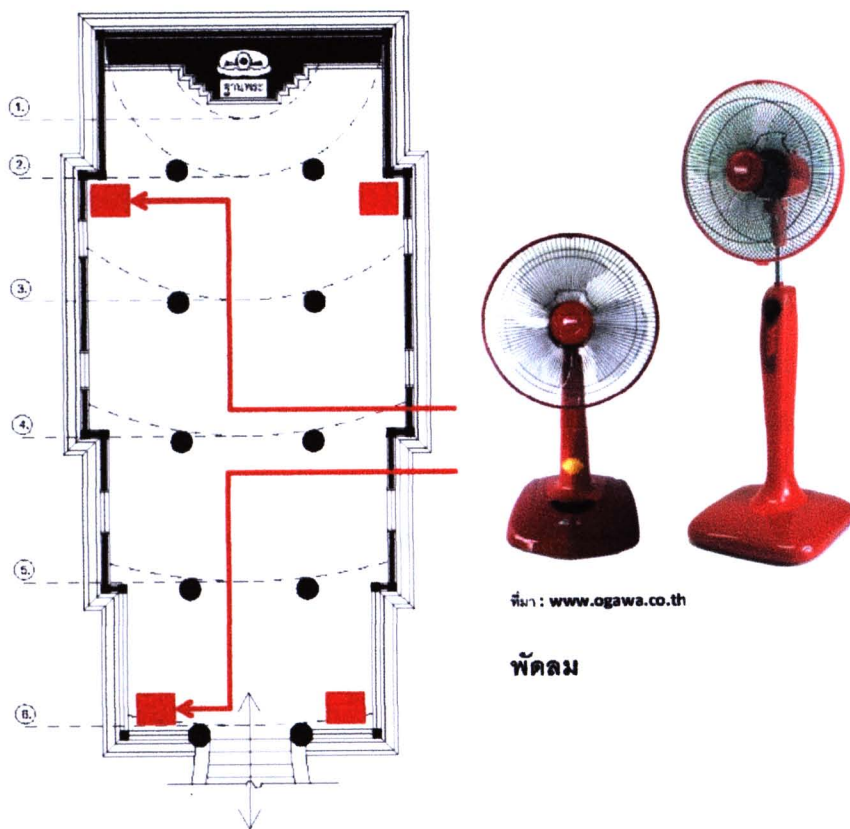
ภาพ 4-98, 99 การใช้พัดลมตั้งพื้นตามมุมต่างๆของวิหารวัดคันแก้ว
(ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 15-4-53)

ภาพ 4-100, 101 การติดตั้งพัดลมแขวนผนังของวิหารวัดเกตการาม
(ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 3-4-53)

ภาพ 4-102, 103 วิหารวัดเสาหิน ติดตั้งพัดลมแขวนผนังด้านที่ไม่มีจิตรกรรม ด้านที่มีจิตรกรรมใช้พัดลมตั้งพื้น
(ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 5-4-53)

แผนภูมิ 4-17 ตำแหน่งการวางพัดลมตั้งพื้น

- นาฬิกา

นาฬิกา เป็นเครื่องมือที่พบเห็นมากในวิหาร โดยในกลุ่มตัวอย่างวิหารในการวิจัยทุกแห่งจะปรากฏอยู่ ส่วนใหญ่เป็นเป็นนาฬิกาแขวนผนัง บางแห่งเป็นนาฬิกาดังพื้นทำเลียนแบบทรงโบราณ โดยส่วนใหญ่ตั้งอยู่บริเวณเสาคู่แรกจากฐานพระเพื่อให้ศรัทธาชาวบ้านได้มองเห็นจากทุกมุม ผู้รู้หลายท่านได้อธิบายว่าในอดีตก่อนจะมีนาฬิกาเพื่อบอกเวลาจะใช้วิธีการดูดวงอาทิตย์ฟังเสียงไก่ขันบ้าง ต่อมาจึงมีการให้เสียงสัญญาณเป็นช่วงเวลาเพื่อให้เป็นที่เข้าใจกัน เช่นการเป่าเขาสัตว์ ตีกลองบอก หรือเป่าแตร

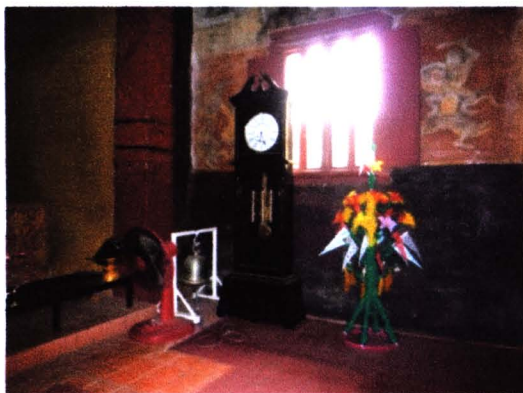
จากการสัมภาษณ์ ศรีเลา เกษพรหม วันที่ 10 สิงหาคม 2553 ได้อธิบายถึงการบอกเวลาของเมืองเชียงใหม่ในอดีตว่า

“นาฬิกาที่มาก่อนคือนาฬิกาแขวนนาฬิกาถูกดุ่ม สมัยก่อนยุครถไฟมาเขาฟังเสียงรถไฟกัน 7 โมงเช้าเขาจะรู้ ถ้าเข้ามาในถิ่นชุมชนจะมียามเคาะบอกเวลา ส่วนบ้านนอกไม่จำเป็นต้องดูเวลาทุกชั่วโมง เพราะเขาทำไร่ทำนา ก็ฟังเสียงไก่ขันดูพระอาทิตย์บ้าง ถ้าเป็นที่วัดก็มีกลองปฐาติบบอกเวลามีประชุม มีงานก่อนวันสิลวัดก็จะตีกลองบอก”

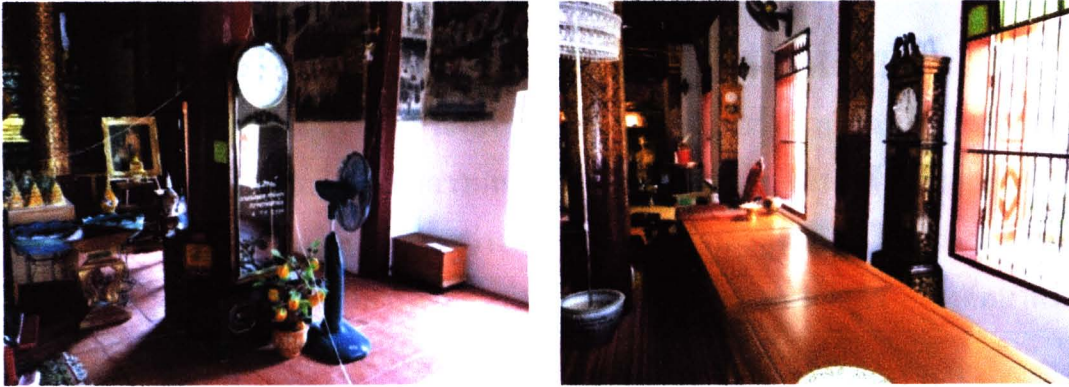
ความเปลี่ยนแปลงในการบอกเวลาแบบตะวันตกเริ่มขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 จากบทความเรื่อง “เรื่องเล่าแห่งนาฬิกาไทย” ใน www.expert-watch.com ซึ่งนำมาจากหนังสือ GM-WATCH ได้อธิบายถึงที่มาของนาฬิกาในประเทศไทยว่า

“จากการติดต่อกับอารยประเทศ ทำให้พระองค์นำสิ่งประดิษฐ์ที่เรียกว่า “นาฬิกา” เข้ามาในยุคสมัยของพระองค์นั้น ได้มีการนำเข้านาฬิกาดังพื้นหรือที่เรียกกันว่า “นาฬิกาดัมถ่วง” ส่วนใหญ่มีฐานการผลิตอยู่ในประเทศแถบตะวันตก แต่เมื่อพระองค์ทรงสั่งทำและนำเข้ามายังประเทศไทยเป็นพิเศษ จึงได้มีการดัดแปลงหน้าปัดโดยเฉพาะการใช้ตัวเลขไทยสำหรับบอกชั่วโมงแทนตัวเลขอารบิก ซึ่ง ณ เวลาต่อมาได้กลายเป็นกระแสนิยมเป็นอย่างมาก”

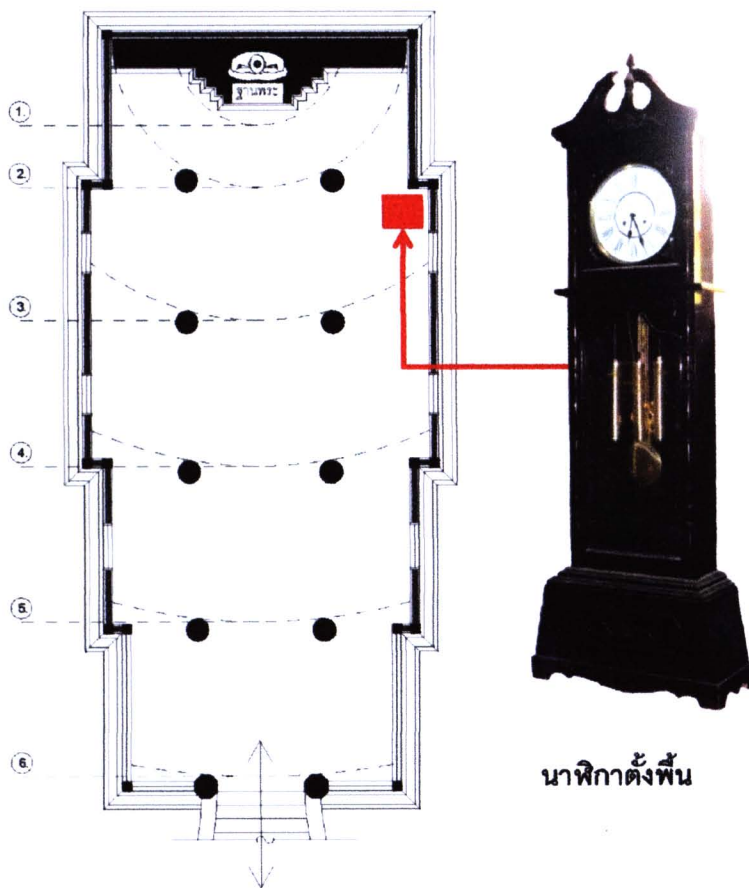
จากการสำรวจวิหารในกลุ่มตัวอย่างพบว่า ส่วนใหญ่มีนาฬิกาแขวนผนังรูปแบบโบราณและแบบสมัยใหม่อยู่ทุกวิหาร โดยจะแขวนที่เสาคู่หน้าพระประธานด้านซ้ายหรือขวา ส่วนวิหารที่มีนาฬิกาดังพื้นแบบโบราณด้วยได้แก่วิหารวัดเกตการาม วัดคันแก้ว วัดเสาหิน วัดหางดง เจ้าอาวาสหลายท่านได้อธิบายว่านาฬิกาทำเลียนแบบทรงโบราณมีผู้นำมาถวายในช่วง 20 ปี ที่ผ่านมานี้ ความนิยมในการถวายนาฬิกาไม่ได้มีคติความเชื่อแฝงอยู่ แต่เป็นการถวายสิ่งที่ศรัทธาถือว่ามิประโยชน์กับวัดและคนทั่วไป “นาฬิกาของเก่าศรัทธานำมาถวายหลายปีจำไม่ได้ ส่วนสาเหตุไม่ทราบได้ว่าเหตุใดนิยมถวายนาฬิกา แต่เมื่อย้อนดูในอดีตก็พบว่าของดีๆ ในยุคนั้นศรัทธาก็นิยมนำมาถวายวัดเสมอ” สัมภาษณ์พระสมุห์สุรศักดิ์ สน.ดิกโร (ปัญญา) เจ้าอาวาสวัดเกตการาม 7 เมษายน 2553

ภาพ 4-104, 105 ตำแหน่งนาฬิกาในวิหารวัดหางดงและวิหารวัดคันแก้ว
(ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 19-4-53, 5-4-53)

ภาพ 4-106, 107 ตำแหน่งการตั้งนาฬิกาในวิหารวัดเสนาหินและวิหารวัดเกตการาม
(ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 5-4-53, 3-4-53)

แผนภูมิ 4-18 ตำแหน่งการตั้งนาฬิกาแบบโบราณในวิหาร

- ตู้น้ำดื่ม

ตู้น้ำดื่ม เป็นอุปกรณ์อำนวยความสะดวกแบบใหม่ที่เพิ่งเข้ามาสู่วิหารเมื่อไม่นานนี้ จากการสัมภาษณ์พระครูอดุลสถิตกิตติ เจ้าอาวาสวัดธาตุคำ อธิบายว่าในอดีตจะเปิดวิหารก็ต่อเมื่อมีงานเท่านั้น วันพระวันศีลจึงเปิดทำความสะอาดซักครั้งหนึ่ง และก็นำน้ำดื่มหรือคนโทวางไว้ตามเสาวิหารเพื่อให้ศรัทธาได้ดื่มในระหว่างมีงาน เมื่อเสร็จงานก็เก็บไว้ ไม่ได้ตั้งถาวร โดยปกติก็มีร้านน้ำหม้อตั้งอยู่ด้านล่างวิหารตามศาลาหรือใต้ต้นไม้อยู่ส่วนหนึ่งแล้ว ซึ่งต่อมาคนโทได้พัฒนาเป็นกระป๋องพลาสติก เป็นขวดน้ำ และเป็นตู้น้ำดื่มเช่นปัจจุบัน

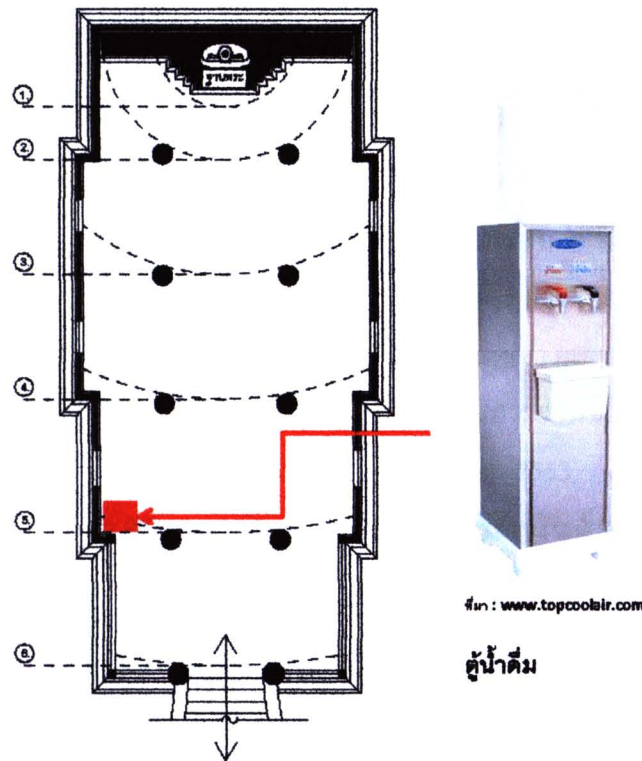
ในกลุ่มตัวอย่างวิหารมีวิหารวัดป่าแดงหลวงและวิหารวัดหางดงเท่านั้นที่มีตู้น้ำดื่มอยู่ พระครู โฆสิต ปริยัตยาภรณ์ (พระมหาธีรพงษ์ สิริธนโร) เจ้าอาวาสวัดป่าแดงมหาวิหาร อธิบายว่า “ตู้น้ำดื่มมีเมื่อ 2 ปีที่ผ่านมา สมัยก่อนมีงานก็ต้องมีคนเสิร์ฟ เดียวนี้ก็ตามสบายใครหิวก็กินเอง แต่ถ้ามีงานใหญ่ก็ใช้น้ำขวดสำเร็จหลอดจิ้มสะดวกสบาย”

“ตู้น้ำดื่ม นำเข้ามาซัก 10 ปีนี้ ศรัทธาซื้อถวาย เดิมมีร้านน้ำหม้ออยู่ด้านล่างวิหาร ก็เป็นความสะดวกสบายของศรัทธาได้กินน้ำเย็นด้วย” สัมภาษณ์พระครูสุกิจ สารนิวิฐ เจ้าอาวาสวัดหางดง

ภาพ 4-108, 109 วิหารวัดป่าแดงหลวงวางตู้น้ำดื่มด้านหลังธรรมาสน์ วิหารวัดหางดงวางไว้ด้านประตูทางเข้า

(ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 21-4-53, 4-4-53)

แผนภูมิ 4-19 ตำแหน่งการตั้งตู้น้ำดื่มในวิหาร

- แก้อี้

ในช่วงเวลา 20-30 ปีมานี้มีการนำแก้อี้มาวางในวิหารหลายแห่ง โดยส่วนใหญ่จะตั้งด้านหลังโถงประตูทางเข้าด้านซ้ายหรือขวา เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้สูงอายุที่มีปัญหาในการนั่ง แต่จากการสัมภาษณ์เจ้าอาวาสในวิหารกลุ่มตัวอย่างที่มีการนำแก้อี้มาวางระบุว่า ฟังมีการนำแก้อี้เข้ามาวางเมื่อไม่ถึง 10 ปีที่ผ่านมาและได้กลายเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับงานต่างๆ โดยวิหารบางแห่งจะตั้งแก้อี้ไว้ในมุมประจำ แต่วิหารบางแห่งจะนำแก้อี้มาวางเมื่อมีงานเท่านั้น เมื่อเสร็จงานก็นำไปเก็บที่เดิมคือในศาลาหรือห้องเก็บของ ในกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดมีเพียง 2 วัดที่ไม่มีการวางแก้อี้ในวิหาร ได้แก่ วัดท่าคำวังและวัดทุ่งอ้อหลวง ซึ่งผู้วิจัยสังเกตว่าเป็นเพราะวิหารทั้งสองแห่งมีขนาดเล็กมากและจำนวนศรัทธาชาวบ้านมีน้อยกว่าที่อื่น

“แก้อี้จะนั่งจะมีสำหรับวันพระเท่านั้น เริ่มใช้กันมา 4-5 ปีมานี้ สำหรับคนเฒ่าคนแก่จะได้มีสมาธิในการฟังเทศน์ธรรมไม่ต้องขยับลุกนั่งเปลี่ยนท่าบ่อย วัดนี้ก็มีประมาณ 4-5 คน” สัมภาษณ์ พระครูสุกิจ สารนิวิฐ เจ้าอาวาสวัดหางคง วันที่ 6 เมษายน 2553

“สมัยโบราณเมื่อ 30-40 ปีก่อนนั้น ส่วนใหญ่จะนั่งพื้นหมด มีนั่งแก้อี้เมื่อ 10 ปีที่ผ่านมา เป็นปัญหาสุขภาพหัวเข่า แม้กระทั่งคนหนุ่มสาวปัจจุบันก็นั่งพับเพียบยากเพราะไม่เคย แก้อี้จะนั่ง

อยู่ด้านหลังคิปประตู ที่วัดนี้ศรัทธาจะริเริ่มกันเองซื้อหาทานให้ จุดเริ่มคือศรัทธาเอามาเองก่อน เอามาเอากลับเอง คนอื่นเห็นก็ทำตาม เมื่อมีคนต้องการนั่งมากก็ซื้อหามาไว้” สัมภาษณ์พระอธิการ บุญส่ง กน.ตรม.โม เจ้าอาวาสวัดเสาทิน วันที่ 27 มีนาคม 2553

“เก้าอี้สมัย พ.ศ. 2500-2510 ถ้าวางในวิหารแล้วไม่มีใครกล้านั่ง ไม่มีใครอยากนั่งสูงกว่า พระสงฆ์ พึ่งมีมาซัก 20 ปีมานี้ที่เห็นมากขึ้น” สัมภาษณ์ศรีเลา เกษพรหม วันที่ 10 สิงหาคม 2553

“เก้าอี้เริ่มเริ่มเห็นมาเมื่อ พ.ศ. 2520 แรกเริ่มดูจะเป็นข้ออ้างของผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้สูงอายุ ที่นั่งพับเพียบนานไม่ได้ ก็จะนั่งกันก่อนไปด้านหลังวิหารใกล้ประตูเข้า แต่ต่อมาเป็นเรื่องสมัยนิยม สมัยโซฟา ประธานในพิธีนั่งโซฟา บริวารก็นั่งเก้าอี้ล้อมหลัง เป็นการยกพิธีในดินที่มาใช้ในวิหาร มาจากวัฒนธรรมฝรั่งก่อน” สัมภาษณ์สนั่น ธรรมธิ วันที่ 28 เมษายน 2553

ความนิยมถวายเป็นของ อุปกรณ์เครื่องใช้ต่างๆ ตามความเจริญก้าวหน้าด้านเทคโนโลยี ที่พัฒนามากขึ้นนี้ สนั่น ธรรมธิ ได้ให้ความเห็นว่า

“สิ่งต่างๆเหล่านี้หลายอย่างพระสงฆ์ต้องการ หลายอย่างเป็นศรัทธาวัดนำมาถวาย เพื่อเป็นหน้าเป็นตาของชุมชนและตัวเอง ในเมื่อเขามีจิตศรัทธาเสาะแสวงสิ่งของ เงินทอง หรือผ้าป่าฐินมาให้ การจะปฏิเสธนั้นก็ยากแล้ว”

“เป็นกระแสนิยม ผืนยาข ชาวบ้านต้องการ วัดนั้นมีนั่นวัดนี้มีนี่ ทำไมเราไม่มี ก็ชวนขวายนั่งหามาให้ทัดเทียมกัน” สัมภาษณ์พระครูอุบลสถิตกิตติ์ เจ้าอาวาสวัดธาตุคำ วันที่ 27 เมษายน 2553

ภาพ 4-110, 111 วิหารวัดป่าแดงหลวงวางเก้าอี้ไว้ด้านซ้ายของประตูทางเข้า
วิหารวัดปราสาทวางเก้าอี้ไว้ด้านขวาของประตูทางเข้า (ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 21-4-53, 26-4-53)

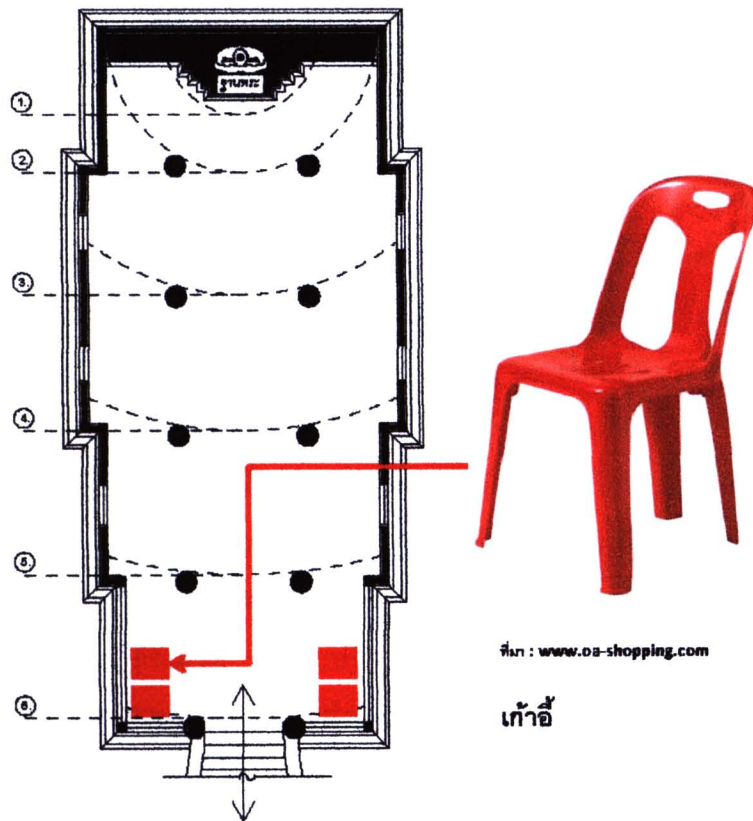
ภาพ 4-112, 113 การใช้เก้าอี้ในวิหารวัดเสาหิน
(ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 28-4-53)

ภาพ 4-114, 115 การใช้เก้าอี้ในวิหารวัดเกตการาม จัดเก้าอี้ไว้ทั้งสองข้างของวิหาร เว้นพื้นที่ตรงกลางไว้
(ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 15-4-53)

ภาพ 4-116, 117 การใช้เก้าอี้ในวิหารวัดคันแค้น
(ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจ 15-4-53)

ที่มา : www.aa-shopping.com

เก้าอี้

แผนภูมิ 4-20 ตำแหน่งการวางเก้าอี้ในวิหาร

4.4 สรุปการเปลี่ยนแปลงการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุในวิหาร

จากวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 1. ค้นหาสาเหตุและปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุที่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ในวิหารล้านนา ผู้วิจัยพบว่ามีสาเหตุสำคัญดังนี้

การเปลี่ยนแปลงการปกครอง ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นสาเหตุหลักและสาเหตุเริ่มต้นที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมาต่อวัดและวิหารล้านนา ในระยะต่อมาการรับวัฒนธรรมจากส่วนกลางเป็นสาเหตุของความเปลี่ยนแปลง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงด้านการเมืองการปกครองถูกส่งผ่านมาในรูปของนโยบายการพัฒนาประเทศในด้านต่างๆ และส่งผลกระทบต่อการจัดพื้นที่ใช้สอย เวลาการใช้งานวิหาร และการจัดวัตถุในวิหาร ดังนี้

- นโยบายของรัฐบาลที่ต้องการให้เกิดธรรมเนียมปฏิบัติเรื่องวันพระให้เป็นแบบแผนเดียวกันทั้งชาติ ทำให้เวลาการใช้งานวิหารมากขึ้น จากอดีตที่เปิดเฉพาะช่วงเช้าพระยาเปลี่ยนเป็นเปิดใช้ทุกวันพระ และต่อมานโยบายการเปลี่ยนวันหยุดราชการเปลี่ยนเป็นวันเสาร์และวันอาทิตย์ (จากในอดีตวันโกนและวันพระเป็นวันหยุดประจำสัปดาห์) ทำให้ปัจจุบันวันพระตรงกับวันทำงาน

ปกติ ซึ่งคือหนึ่งในสาเหตุสำคัญที่ทำให้พุทธศาสนิกชนห่างจากการเข้าวัดเพื่อทำบุญในวันพระ และทำให้เหลือเพียงผู้สูงอายุซึ่งไม่ได้ทำงานเท่านั้นที่เข้าวัด

- นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อเป็นส่วนช่วยในการขยายตัวของเศรษฐกิจในภาคเหนือ ได้นำเสนอสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอันได้แก่ วัดวาอารามวิหารเก่าแก่ ส่งผลให้เวลาการใช้งานวิหารเพิ่มขึ้น กลุ่มผู้ใช้งานในวิหารเพิ่มขึ้น จากอดีตที่แต่ละวิหารจะมีแค่ศรัทธาชาวบ้าน ในชุมชนเปลี่ยนเป็นมีนักท่องเที่ยวจากต่างถิ่น ต่างแดน ต่างการศึกษา ต่างวัฒนธรรมเข้ามาใช้พื้นที่ ในวิหารร่วมด้วย เกิดการเปลี่ยนแปลงค่านิยมของสังคมในการมองหรือให้ความหมายแก่วัดทำให้ เห็นว่าวัดและวิหารเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเหมือนแห่งอื่นๆ วิหารในกลุ่มตัวอย่างหลายแห่งได้ค่อยๆ ปรับเปลี่ยนเวลาเปิดปิดตามนโยบายและตามความถนัดของนักท่องเที่ยวที่ต้องการเข้าชม

- นโยบายการปฏิรูปการศึกษาชาติประกอบกับการเปลี่ยนแปลงด้านสังคม ส่งผลให้ การแบ่งพื้นที่นั่งของกลุ่มคนไม่เคร่งครัดเหมือนเช่นในอดีต ที่ผ่านมามีการแบ่งพื้นที่นั่งอย่างชัดเจน เรียงลำดับจากหน้าพระประธานเป็นต้นไปคือกลุ่มผู้สูงอายุชาย ผู้ชาย ผู้หญิงสูงอายุ ผู้หญิงและเด็ก เปลี่ยนเป็นการนั่งโดยมีเค้าโครงการนั่งแบบในอดีตอยู่แต่ไม่เคร่งครัดสามารถนั่งสอดแทรกปะปน กันได้ หรือจากการนั่งตามวัยวุฒิ คุณวุฒิหน้าหน้า เริ่มเปลี่ยนเป็นการนั่งโดยคุณวุฒิและตำแหน่ง หน้าที่การงานนำหน้ามากขึ้น โดยการศึกษาและแนวคิดแบบตะวันตกที่ล้าสมัยรับมาปฏิบัติ ได้ค่อยๆเปลี่ยนความคิดของคนโดยให้ความสำคัญกับรายได้ ตำแหน่งหน้าที่ คุณวุฒิทางการศึกษา มากขึ้นกว่าความอาวุโส รวมถึงแนวคิดเรื่องความเสมอภาค ความเท่าเทียมกันของคนในสังคม

- นโยบายการปฏิรูปการปกครองและการศึกษาของพระสงฆ์ได้ส่งผลถึงการจัดวัดดู ในวิหารได้แก่ ส่วนศาสนวัตถุหลัก ประกอบด้วย สัตตภัณฑ์เป็น โต๊ะหมู่บูชา ธรรมาสันทรงปราสาท เป็นธรรมาสันแบบภาคกลาง อาสนสงฆ์ย้ายไปอยู่กลางวิหารในช่วงเวลาหนึ่ง เป็นผลมาจากการ เปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยอาณาจักรล้านนาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสยามทำให้ต้องรับนโยบาย จากส่วนกลางมาปฏิบัติในทุกด้าน เมื่อสยามมีนโยบายสร้างสำนึกความเป็นคนไทยปลูกฝังความรัก ชาติความเป็นหนึ่งเดียวกัน การสร้างชาติให้ทัดเทียมอารยะประเทศและนโยบายการปกครองที่นำ ระบบราชการที่ต้องใช้ภาษาไทยกลางในการติดต่อสื่อสารมาใช้ การจะทำให้นโยบายดังกล่าว ประสบผลสำเร็จจึงต้องปฏิรูปการศึกษาให้เป็นแบบแผนเดียวกันก่อน พระสงฆ์และวัดจึงเข้ามา เกี่ยวข้องในฐานะเป็นผู้มีอิทธิพลทางความคิดและเป็นศูนย์รวมของสังคมล้านนาในยุคนั้น การปฏิรูปการปกครองและการศึกษาสงฆ์จึงเกิดขึ้นก่อนเพื่อปูทางสู่การปฏิรูปการศึกษาของคน ล้านนา นโยบายการปฏิรูปการปกครองและการศึกษาของพระสงฆ์นี้เองทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง กฎระเบียบ จารีตปฏิบัติศาสนกิจ ขนบประเพณีให้เหมือนกับคณะสงฆ์ส่วนกลาง

- ธรรมเนียมทรงปราสาทเป็นธรรมเนียมแบบภาคกลาง จึงเกิดจากนโยบายคณะสงฆ์ส่วนกลางที่กำหนดให้เทศน์เป็นภาษาไทยกลางและให้ใช้ธรรมเนียมแบบภาคกลางในการเทศน์
- อาสสงฆ์ย้ายไปอยู่กลางวิหารในช่วงเวลาหนึ่ง เป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงการศึกษาสงฆ์ ส่งผลให้มีพระสงฆ์จากส่วนกลางมาสอนหนังสือในล้านนาและนำวัตรปฏิบัติมาใช้ หรือเกิดจากพระสงฆ์เชียงใหม่ไปร่ำเรียนในกรุงเทพฯ แล้วนำรูปแบบมาปฏิบัติ
- ส่วนโต๊ะหมู่บูชาแทนที่สัตตภัณฑ์ ผู้วิจัยไม่พบหลักฐานที่ระบุว่าคณะสงฆ์ส่วนกลางให้ใช้โต๊ะหมู่บูชาแทนสัตตภัณฑ์ในวิหาร โดยตรง แต่สันนิษฐานว่าเกิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกันกับธรรมเนียมและอาสสงฆ์ โดยการให้ใช้โต๊ะหมู่บูชาในพิธีทางศาสนาบรรจุในหลักสูตรนักธรรมที่ใช้สอนพระสงฆ์ซึ่งต่อมายังถูกบรรจุในการสอนจริยศึกษาแก่นักเรียนและประชาชนทั่วไปโดยกระทรวงศึกษาธิการ นอกจากนี้นโยบายส่งเสริมวัฒนธรรมชาติของจอมพล ป.พิบูลสงครามก็ให้จัดโต๊ะหมู่บูชาในสถานที่ราชการและสถานศึกษาต่างๆ ซึ่งอาจเป็นสาเหตุปัจจัยเสริมให้เกิดการเลื่อนไหลเข้าสู่วิหารได้
- นโยบายการเลิกทาสและไพร่ในสมัยรัชกาลที่ 5 ส่งผลให้วัดต่างๆ ขาดแคลนแรงงานผู้ทำหน้าที่ดูแลพระสงฆ์และทำความสะอาดรวมถึงปฏิสังขรณ์วัด รัฐจึงอนุญาตให้วัดสามารถจัดหาผลประโยชน์ได้ด้วยตนเองเพื่อเป็นรายได้นอกเหนือการบริจาคของชาวบ้าน ซึ่งส่งผลให้เกิดส่วนหารายได้ในวิหารต่อมา ได้แก่ ตู้บริจาค พระประจำวันเกิด ตู้เช่าบูชาวัตถุมงคล สังฆทาน เข็มขมิ้น นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐบาลก็เป็นอีกส่วนหนึ่งที่ช่วยให้เกิดส่วนหารายได้เพิ่มขึ้นในวิหารและสร้างผลประโยชน์ให้แก่วัด
- นโยบายการพัฒนาประเทศด้านต่างๆ เช่น นโยบายการสร้างระบบสาธารณูปโภค ไฟฟ้า ประปา ที่ทำให้บ้านเรือนและวัดมีไฟฟ้าและแสงสว่างใช้แทนการใช้เทียนหรือตะเกียง นโยบายการพัฒนาประเทศยังทำให้รับเทคโนโลยีจากต่างประเทศเข้ามาในรูปของอุปกรณ์เครื่องใช้ไฟฟ้า ได้แก่ ไมโครโฟนเครื่องขยายเสียง โดยเทคโนโลยีเหล่านี้ยังมีส่วนช่วยในการเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมจากส่วนกลางให้แพร่กระจายไปในล้านนาได้เร็วขึ้น ตัวอย่างคือนโยบายชาตินิยม การส่งเสริมความเป็นไทยผ่านสื่อต่างๆ เช่น การแสดงลิเก รำวง ภาพยนตร์ ที่มักจัดแสดงในบริเวณวัดก่อน เมื่อชาวบ้านและพระสงฆ์เห็นประโยชน์ของเครื่องขยายเสียงในการช่วยเผยแพร่ธรรมะและกิจกรรมทางศาสนาจึงนำมาใช้ในวัดและในวิหาร ซึ่งต่อมามีชุมชนต่างๆ เมื่อเห็นตัวอย่างจึงได้ทำตามกัน เทคโนโลยีหลายอย่างที่หลั่งไหลเข้ามามีจุดประสงค์เพื่อใช้อำนวยความสะดวกในบ้านเรือนก่อนแล้วจึงเลื่อนไหลสู่วัด เช่น นาฬิกา พัดลม ตู้น้ำดื่ม นโยบายการพัฒนาประเทศอีกส่วนหนึ่งทำให้เกิดการรับวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาใช้ ได้แก่ วัฒนธรรมการใช้เก้าอี้ เป็นต้น

เป็นที่น่าสังเกตว่าการเปลี่ยนแปลงการจัดวัตถุส่วนเครื่องสักการะและเครื่องใช้ ในกลุ่มเครื่องใช้ประจำวันพระไม่ได้รับผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงมากนัก ส่วนนี้มีเพียงการสลับตำแหน่งกันซึ่งจากการสำรวจพบว่าแต่ละวิหารจะมีการจัดวางที่ต่างกันบ้าง แต่โดยรวมแล้วยังคงเหมือนกัน ซึ่งผู้รู้หลายท่านให้ความเห็นว่าแบบแผนที่ผู้วิจัยนำมาอ้างอิงนั้นไม่ถูกต้องตามแบบแผนปฏิบัติของล้านนา โดยแบบแผนที่ถูกต้องนั้นต้องเรียงตามลำดับนี้ ได้แก่ ชันแก้วดังสาม ชันนำทาน ชันศีล ชันนิมนต์ น้ำคั้นน้ำหยาด ชันโตกต่างๆเช่น ชันโตกพระพุทธรูป ชันโตกเสื่อวัด และ ถาดใส่ข้าวอาหาร ในส่วนเครื่องใช้งานในพิธีพิเศษได้แก่ อาสนาและแว่นสามดาวพระเจ้า ผู้วิจัยพบว่ามีพิธีการสวดและผูกพันตามกาลเวลาเนื่องจากขาดการใช้งานอย่างต่อเนื่อง อีกสาเหตุคือ ขาดการสืบทอดภูมิปัญญาความรู้ทำให้ไม่ทราบความหมายและความสำคัญของเครื่องสักการะเหล่านี้

นอกจากสาเหตุสำคัญดังที่กล่าวมา ยังมีปัจจัยเสริมที่ทำให้การเปลี่ยนแปลงการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุของแต่ละวิหารแตกต่างกันน้อย ชั่วเร็ว ต่างกัน Neil J.Smeleser P.381-383 (อ้างใน วัชรวิทย์, 2530) กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแต่ละสังคมมีความแตกต่างกันตามปัจจัยที่ส่งผลดังนี้

1. ประชากร จำนวนชาวบ้านที่เป็นศรัทธาของแต่ละวัดมีจำนวนมากขึ้นต่างกัน ย่อมส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ต่างกันได้ เช่น จำนวนศรัทธาที่มากกว่าย่อมส่งผลให้วัดและวิหารนั้นๆ ได้รับการดูแลเอาใจใส่ที่มากกว่า ปัจจัยการบริหารทั้งเงินและสิ่งของย่อมมากกว่าซึ่งส่งผลต่อมาให้เกิดการนำศาสนวัตถุ วัตถุ อุปกรณ์อาคารเครื่องใช้สอยต่างๆเข้ามาวางในวิหารเพิ่มมากขึ้น หรือการเปลี่ยนแปลงกลุ่มผู้ใช้งานวิหารที่ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุมากขึ้น ก็ส่งผลให้เกิดการจัดพื้นที่และเก้าอี้ที่นั่งเฉพาะไว้ในวิหารจนปัจจุบันกลายเป็นความจำเป็น

2. สิ่งแวดล้อม ซึ่งแบ่งออกเป็นสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น ความเปลี่ยนแปลงด้านสภาวะอากาศทั่วไปและการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของวัดตามสมัยนิยม เช่น การเปลี่ยนลานทรายของวัดเป็นพื้นคอนกรีต การสร้างอาคารก่ออิฐฉาบปูนแวดล้อมวิหาร ล้วนส่งผลให้อุณหภูมิสูงขึ้น มีผลให้คนเกิดการปรับตัวตามสภาพแวดล้อมอันเป็นสาเหตุหนึ่งให้เกิดการติดตั้งพัดลมในวิหาร เป็นต้น นอกจากนี้ตำแหน่งที่ตั้งของวัดก็มีผลต่อการเปลี่ยนแปลง ตัวอย่างเช่น วัดที่ตั้งอยู่ในเขตเมืองย่อมได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงรวดเร็วกว่า มากกว่า วัดที่ตั้งอยู่ในชนบทห่างไกล

3. วัฒนธรรม การแพร่กระจายของวัฒนธรรมจากส่วนกลางเป็นส่วนสำคัญอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงทั้งการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุ วัฒนธรรมที่รับมามีทั้งรูปธรรม คือ ส่วนหา

รายได้ และส่วนอุปกรณ์อาคารเครื่องเรือนเครื่องใช้ต่างๆ หรือนามธรรมคือการรับทัศนคติ แนวคิด ค่านิยมที่เปิดรับความทันสมัย ความเป็นสากลมากขึ้น

4. เทคโนโลยี ความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีจากตะวันตกก็เป็นปัจจัยที่ส่งผลอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุในวิหาร รวมถึงเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวล้านนาไปสู่ความสะดวกสบายมากขึ้น ตัวอย่างเช่น ระบบคมนาคมขนส่งที่ทันสมัยเช่น รถไฟ ซึ่งช่วยส่งเสริมให้การรับวัฒนธรรมเป็นไปอย่างรวดเร็ว หรือการมีระบบสาธารณูปโภคที่ดีทั้งไฟฟ้า และอุปกรณ์อำนวยความสะดวกเช่น เครื่องใช้ไฟฟ้าต่างๆ ซึ่งเป็นส่วนช่วยส่งเสริมการเผยแพร่ ธรรมของพระสงฆ์และช่วยสร้างสภาวะแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการปฏิบัติศาสนกิจร่วมกัน เช่น การใช้ไมโครโฟนเครื่องขยายเสียง การติดตั้งพัดลม เป็นต้น

เห็นได้ว่าสาเหตุหลักจากการเมืองการปกครอง การรับวัฒนธรรมและปัจจัยเสริมทั้ง 4 ข้อ ได้ส่งผลต่อวิหารล้านนาเชียงใหม่แบ่งเป็น 3 ส่วนคือ เวลาการใช้งานวิหาร การจัดพื้นที่ใช้สอย การจัดวัตถุในวิหาร ซึ่งการศึกษาพบว่าทั้ง 3 ส่วนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงส่งผลกระทบต่อกัน จึงสรุปผลความสัมพันธ์เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนมากขึ้น ดังนี้

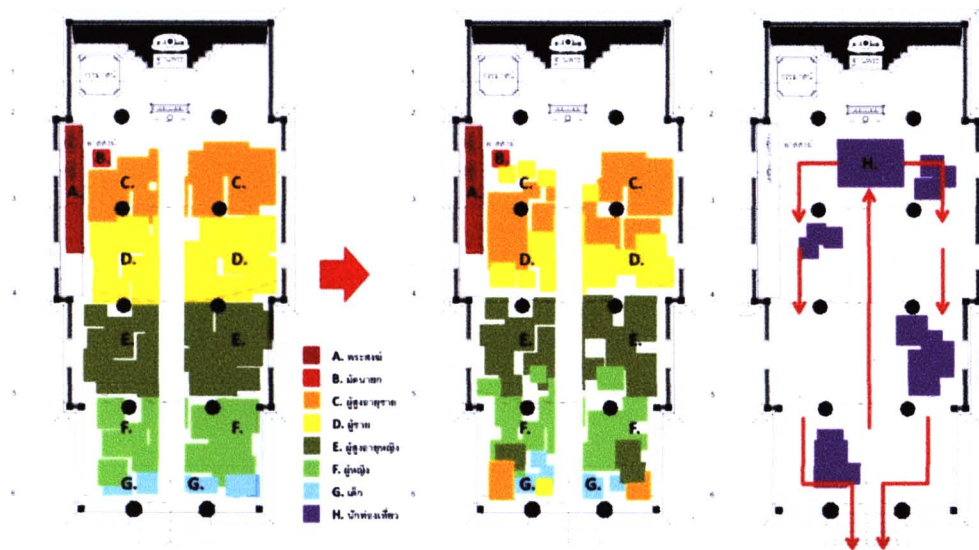
เมื่อเวลาการใช้งานวิหารในปัจจุบันเพิ่มขึ้นจากอดีต ทำให้เกิดการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุ อุปกรณ์ให้เหมาะสมกับกลุ่มคนที่เข้ามาใช้งานในช่วงเวลานั้นๆ เช่น เวลาการใช้งานวิหารที่เพิ่มขึ้นจากเฉพาะช่วงเช้าและเย็น เปลี่ยนแปลงเป็นใช้งานทั้งวันจากการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา หรือใช้งานทั้งวันมากเป็นพิเศษจากกิจกรรมการท่องเที่ยว จากช่วงเช้าที่อากาศไม่ร้อนมากไปจนถึงช่วงเที่ยงที่อุณหภูมิสูงขึ้นจนถึงช่วงเย็น ทำให้ผู้เข้าใช้งานในวิหารต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมประกอบกับความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีที่เกิดขึ้น เป็นที่มาของการนำวัตถุอุปกรณ์อาคารและเครื่องใช้เครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ เข้ามาติดตั้งในวิหาร เช่น พัดลม ตู้น้ำดื่ม หรือการติดตั้งหลอดไฟแสงสว่างสำหรับกลางคืน กลุ่มคนที่เข้าไปใช้พื้นที่ในวิหารเพิ่มมากขึ้นจากแต่เดิมคือนักท่องเที่ยวยังช่วยส่งเสริมให้เกิดการนำส่วนหารายได้เข้ามาจัดวางเพิ่มเติมเพื่อผลประโยชน์ของวัด ส่วนหารายได้ที่นำมาจัดวางโดยหวังผลจากนักท่องเที่ยวได้แก่ ตู้เช่าบูชาวัตถุมงคล โต๊ะจำหน่ายสังฆทาน เป็นต้น

หรือเวลาการใช้งานวิหารที่เปลี่ยนแปลงจากวันพระเป็นวันหยุดประจำสัปดาห์เปลี่ยนเป็นวันหยุดประจำสัปดาห์คือวันเสาร์และอาทิตย์ ทำให้กลุ่มผู้ใช้งานส่วนใหญ่เหลือเพียงผู้สูงอายุ ประกอบกับสุขภาพร่างกายของผู้สูงอายุเองทำให้ไม่สามารถนั่งได้เป็นเวลานาน จึงเกิดการจัดพื้นที่ในวิหารเพิ่มขึ้นพร้อมกับการนำเก้าอี้มาใช้ เพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่กลุ่มผู้สูงอายุในวิหาร

ซึ่งก็เป็นอีกส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดการนำลำโพงและเครื่องขยายเสียงมาใช้เพื่อช่วยกระจายเสียงให้ได้ยินทั่วถึงทั้งวิหาร

ความสัมพันธ์ของทั้งสามส่วน คือ เวลาการใช้งานวิหาร การจัดพื้นที่ใช้สอย การจัดวัตถุเกิดขึ้นกับส่วนหารายได้และส่วนอุปกรณ์อาคารและเครื่องใช้สอย ส่วนศาสนวัตถุหลักและส่วนเครื่องสักการะและเครื่องใช้ไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก เนื่องจากศาสนวัตถุหลักและเครื่องสักการะเป็นส่วนหนึ่งของการแสดงความเคารพบูชาและเป็นส่วนสำคัญของการประกอบพิธีกรรมทางศาสนามาโดยตลอด ความเปลี่ยนแปลงส่วนใหญ่เกิดขึ้นกับส่วนหารายได้และส่วนอุปกรณ์อาคารและเครื่องใช้สอย ซึ่งเริ่มเปลี่ยนแปลงมากจากสาเหตุและปัจจัยข้างต้น ผู้วิจัยได้แสดงระยะเวลาของการเปลี่ยนแปลงส่วนต่างๆ ที่สัมพันธ์กับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ดังนี้

จากการศึกษาพบว่าความเปลี่ยนแปลงด้านการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุในวิหารไม่พบหลักฐานที่บันทึกการเปลี่ยนแปลงในช่วง พ.ศ. 2317-2445 ผู้วิจัยจึงยึดถือเป็นแบบแผนดั้งเดิมของการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุในวิหาร ในงานวิจัยนี้ได้เริ่มต้นค้นพบหลักฐานโดยลำดับช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงหรือเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่สามารถอ้างอิงเชื่อมโยงถึงความเปลี่ยนแปลงได้ โดยความเปลี่ยนแปลงด้านการจัดพื้นที่ใช้สอยคาดว่าเริ่มต้นในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา จากนโยบายด้านการศึกษาและนโยบายการท่องเที่ยว ที่ส่งผลถึงการเปลี่ยนแปลงการนั่งของคนและการเปลี่ยนแปลงกลุ่มผู้เข้าใช้วิหารที่เพิ่มขึ้น

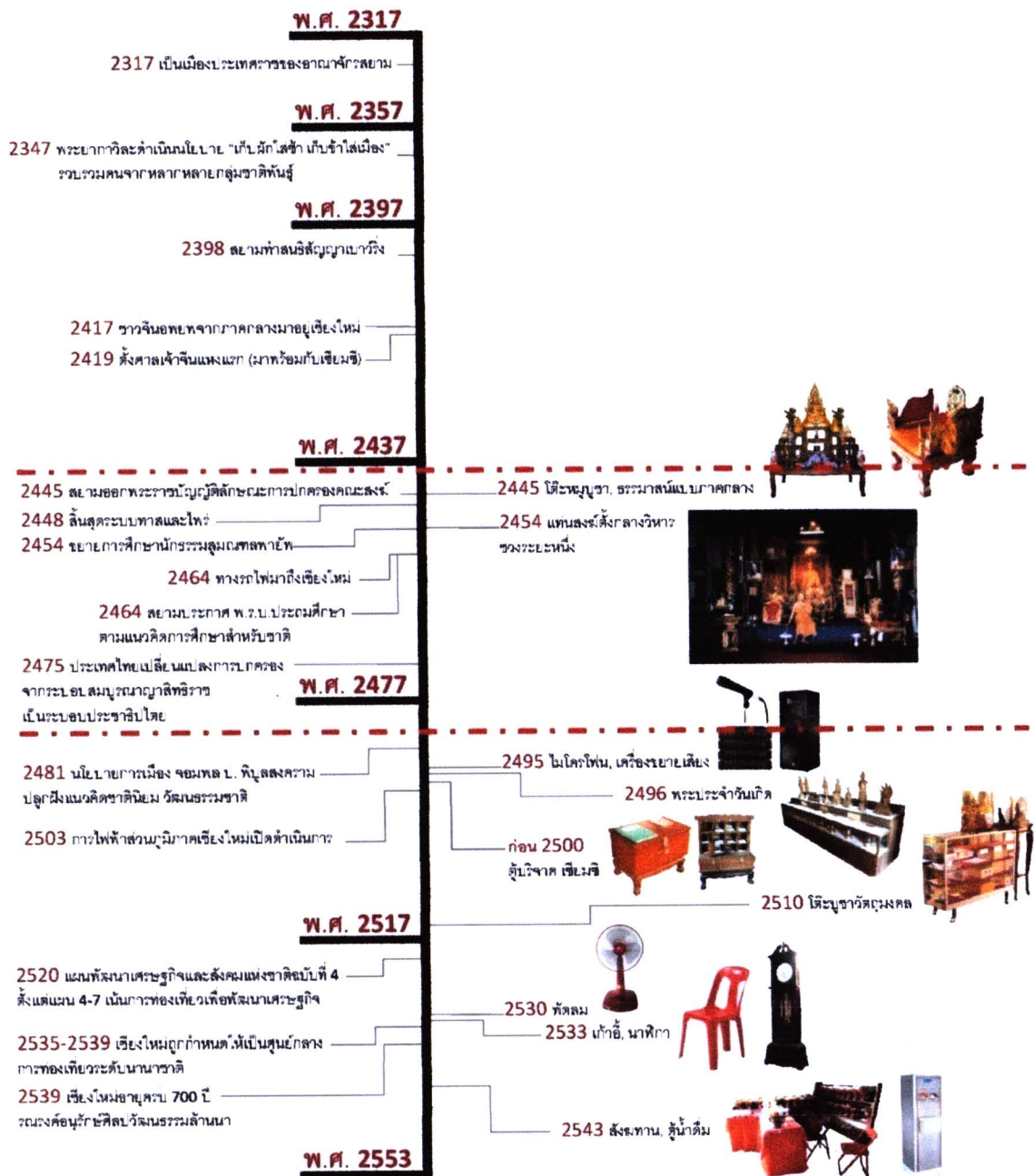
การจัดพื้นที่วิหารแบบดั้งเดิม
(ก่อน พ.ศ. 2445)

ความเปลี่ยนแปลงการจัดพื้นที่วิหารในปัจจุบัน
(พ.ศ. 2445 - ปัจจุบัน)

แผนภูมิ 4-21 ช่วงเวลาการเปลี่ยนแปลงการจัดพื้นที่ใช้สอยในวิหารแบบดั้งเดิมและในปัจจุบัน

ส่วนการเปลี่ยนแปลงด้านวัตถุในวิหารสามารถแสดงเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่สันนิษฐานว่าเป็นสาเหตุปัจจัยเริ่มต้นหรือมีความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ 3 ช่วงเวลาหลัก ดังนี้

- พ.ศ. 2317-2445 เป็นช่วงเวลาที่ไม่มีพบหลักฐานการเปลี่ยนแปลง ผู้วิจัยจึงยึดถือเป็นแบบแผนดั้งเดิมของการจัดวางวัตถุในวิหาร
- พ.ศ. 2445-2480 เวลาเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงการจัดวัตถุต่างๆ ในวิหาร เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองและการศึกษาของคณะสงฆ์ในล้านนา ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงจารีตปฏิบัติของพระสงฆ์ให้เป็นแบบแผนเดียวกันและส่งผลถึงการจัดส่วนศาสนวัตถุหลักในวิหาร
- พ.ศ. 2480-2553 ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นช่วงที่มีการรับวัฒนธรรมและเทคโนโลยีจากส่วนกลางโดยผ่านทางนโยบายการพัฒนาประเทศด้านต่างๆ และด้วยความเจริญก้าวหน้าด้านการติดต่อสื่อสาร การคมนาคมขนส่ง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัตถุในวิหาร โดยนำส่วนหารายได้กับส่วนอุปกรณ์อาคารและเครื่องใช้สอยมาจัดวางในวิหารเพิ่มมากขึ้น
- เป็นที่น่าสังเกตว่าส่วนเครื่องสักการะและเครื่องใช้สอยไม่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงมากนัก จึงเป็นเรื่องที่ควรมีการศึกษาต่อไป

แผนภูมิ 4-22 ช่วงเวลาในการเปลี่ยนแปลงการจัดวัดและเครื่องใช้ต่างๆ ในวิหาร

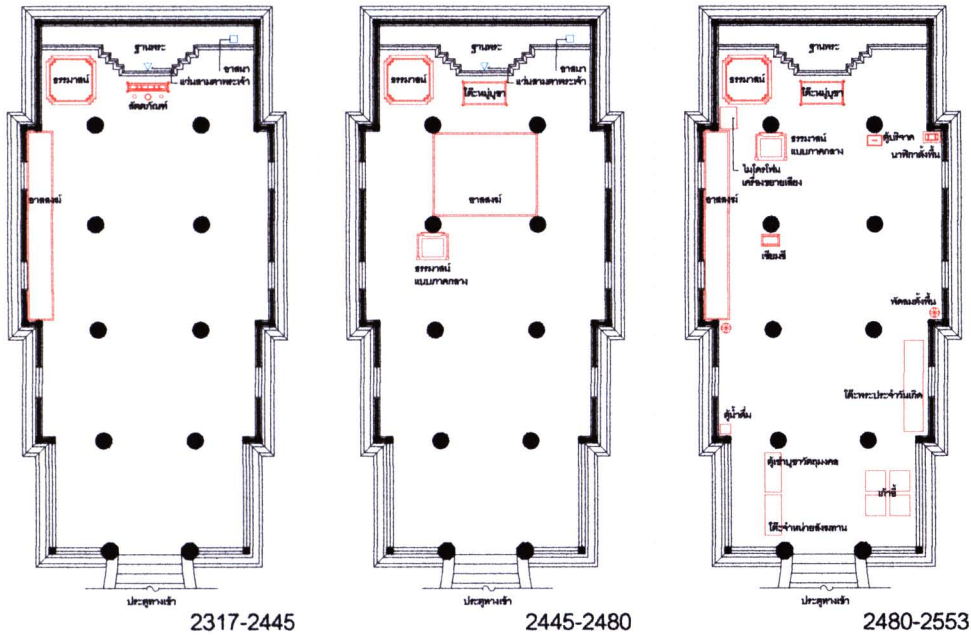
พ.ศ. 2445 ช่วงเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงส่วนศาสนวัตถุหลักในวิหารจากสาเหตุ
การเปลี่ยนแปลงการปกครองและการศึกษาของคณะสงฆ์ในล้านนา

พ.ศ. 2480 ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยนำส่วนหารายได้
กับส่วนอุปกรณ์อาคารและเครื่องใช้สอย มาจัดวางในวิหารเพิ่มมากขึ้นจากสาเหตุการรับวัฒนธรรม
และเทคโนโลยีจากส่วนกลาง

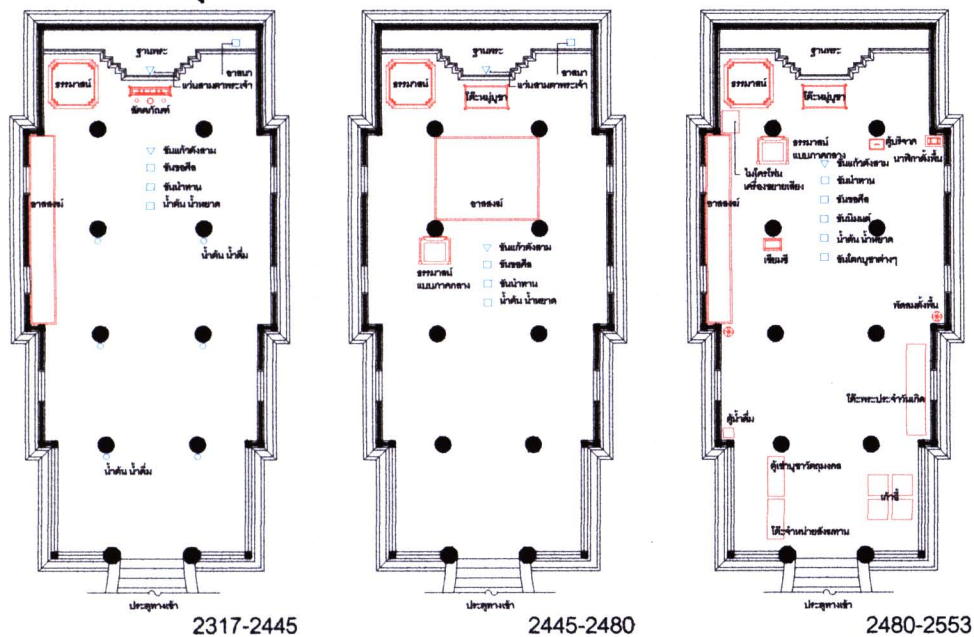

จากแผนภูมิ 4-22 (แสดงสาเหตุปัจจัยที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงวัตถุ) นำมาจัดวาง
ในแผนผังวิหารเพื่อให้เห็นภาพรวมของการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนขึ้น ซึ่งสามารถแบ่งได้ 3 ช่วงเวลา
ดังนี้ 1) พ.ศ. 2317-2445 2) พ.ศ. 2445-2480 3) พ.ศ. 2480-2553

การจัดวางศาสนวัตถุประจำ

การจัดวางศาสนวัตถุช่วงกิจกรรมวันพระ

- ศาสนวัตถุประจำ
- ศาสนวัตถุจัดวางช่วงวันพระ

แผนภูมิ 4-23 ช่วงเวลาในการเปลี่ยนแปลงการจัดวัตถุและเครื่องใช้ต่างๆ

ในบทนี้ได้วิเคราะห์และแสดงผลการเปลี่ยนแปลงการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุในวิหารล้านนา โดยการเรียบเรียงเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ของเชียงใหม่ ค้นหาสาเหตุปัจจัยการเปลี่ยนแปลงและแสดงความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันของเวลาการใช้งานวิหาร การจัดพื้นที่ใช้สอยและการจัดวัตถุที่ส่งผลกระทบต่อวิหาร เพื่อให้เกิดความเข้าใจในภาพรวมความเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนมากขึ้น ในบทต่อไปจะเป็นการสังเคราะห์ผลตามจุดประสงค์ข้อที่ 2. คือ หาแนวทางในการจัดการพื้นที่ใช้สอยและวัตถุในวิหารล้านนาให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดเชียงใหม่